

med/dobje

XXI - 1985 - 1/2

POEZIJA IN PROZA: DOLORES M. TERSEGLAV (SLOVENIJA), KRIŽEV POT (1)
* VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PESMI (39) * TINE DEBELJAK (ARGENTINA), ŠOPEK PESMI ČEŠKEGA PESNIKA JOSEFA HORE (65) * LEV DETELA (AVSTRIJA), MRAZ (108) * TINE KOVAČIČ (ARGENTINA), SPOZNAVANJE (134).

RAZPRAVE IN ESEJI: TINE DEBELJAK (ARGENTINA), POSKUS PREDSTAVITVE POLJSKEGA PESNIKA IN DRAMATIKA KAROLA WOJTYLE, PAPEŽA JANEZA PAVLA II. (7) * † RAJKO LOŽAR (ZDA), NEKAJ SPOMINOV IZ MOJEGA ŽIVLJENJA IN DELA (42) * VINKO BRUMEN (ARGENTINA), KULTURA IN NARODNOST (87) * VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI (III.) (119).

RAZGLEDI: ANDREJ ROT (ARGENTINA), „TAK POVEJTE, KRISTJANI, SVOJO BESEDO!“ (143).

KRITIKE: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), DELO V SLOGU SVETOVNOZNANIH ROMANOPISCEV (147) * TONE BRULC (ARGENTINA), DR. MARKO KREMŽAR, OBRISI DRUŽBENE PREOSNOVE (152) * TONE BRULC (ARGENTINA), DRAGO JANČAR: BLODNIKI (154) * FRANCE PAPEŽ, CELOVŠKI ZVON II/4 in 5 (157).

ZAPISI: VINKO RODE (ARGENTINA), EL MUNDO DE LAS SOMBRAS (158).

NAGRADNI NATEČAJ SKA: (160).

UMETNIŠKA PRILOGA: AKAD. SLIKARKA BARA REMEC (ARGENTINA), OLJA * IVAN BUKOVEC (ARGENTINA), TUŠ.

entresiglo

M E D D O B J E

Splašnokulturna revija
1 9 8 5

Letnik XXI

Št. 1/2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Božidar Bajuk

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES.
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 123. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan oktobra 1985.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de octubre de 1985, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO ARGENTINO 586	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

KRIŽEV POT

I. PILAT OBSODI JEZUSA NA SMRT

Kako tolažljivo bi bilo,
ko bi se mogla na prvi postaji
istiti z Obtožencem.
Toda jaz sem bila Pilat.
Nisem sicer nikogar
obsodila na smrt.
Moje obsodbe so bile
fine psihološke študije,
precizne operacije
na odprtih srcih.
Moje srce pa je bilo zaprto,
polno prezira in srda.

II. JEZUS VZAME KRIŽ NA SVOJE RAME

Ti si vzel križ na rame -
meni so ga naložili.
Včasih sem se tudi
sama pulila zanj,
toda komaj sem ga začutila,
sem se vzpenjala kot besen konj
in bila okrog sebe.
Toda ne po rabljih -
po nedolžnih sopotnikih
na križevem potu.

III. JEZUS PADE PRVIČ POD KRIŽEM

Bogve kdaj sem prvič padla.
Najbrž kakor Ti
zavoljo tujih grehov.
In tega nisem mogla
odpustiti svojim staršem.
Gorje, če bodo otroci mene
tožili zavoljo svojih grehov.

IV. JEZUS SREČA SVOJO MATER

Ta postaja je zame najtežja.
Mati mi je dala po njej ime,
jaz pa ji nisem mogla odpustiti,
da sem zanjo bila bolečina.
Sama sem postala mati
in nekega dne
sem s strašnim kesom v srcu
poljubila mrtvega sina.
Nisem bila dobra mati,
on pa mi je vse odpustil.
Sam mi je prišel to povedat,
preden se je njegova duša
končno odvrnila od sveta.
Zato moram verovati,
da mi tudi Ti odpuščaš,
saj je Tvoje usmiljenje večje
od usmiljenja milijonov
nedolžnih otroških src.

V. SIMON IZ CIRENE POMAGA JEZUSU KRIŽ NOSITI

Nad trideset let
mi je Simon iz Cirene
pomagal nositi težki križ.
Misliš, da sem bila hvaležna?
Še malo ne.

Bilo mi je, kot da mi skupaj s križem
jemlje svobodo.

Toda čim je popustil,
sem znova klicala na pomoč.

Potem sem se zmrdovala,
da se takle Cirenejec
drzne jemati na svoje rame
moj elegantni,
samo zame stesani križ.

Zdaj ga ni več.

Sama vlečem naprej svoj križ.

Nič posebnega ni več na njem.

Čedalje bolj je podoben
križu vseh starih,
osamljenih ljudi.

Ti pa poplašaj Cirenejca
in mene ne kaznuj preostro
za mojo nehvaležnost.
Njemu ne bi bilo prav.

VI. VERONIKA PODA JEZUSU POTNI PRT

Koliko trpečih
in umirajočih
bi bilo lahko vame
vtisnilo svoj obraz.

Toda mnogo praznih prtov
leži v obcestnem prahu
zraven moje poti.

Odpusti in povrni tistim,
ki so meni brisali obraz.

VII. JEZUS PADE DRUGIČ POD KRIŽEM

Drugič padaš.

Kolkokrat sem padla jaz?

Koliko neizpolnjenih obljub:

Ne bom se maščevala nedolžnim

za svoje muke,
ne bom razmetavala časa,
ne bom obupovala,
ne bom sodila,
ljubila bom in razumela.
Ti drugič padaš zame.

VIII. JEZUS NAGOVORI JERUZALEMSKE ŽENE

V največji bolečini
tolažiš druge. In svariš.
Mogočniki tega sveta,
ne jočite nad njimi,
ki ste jih obsodili na vezi!
Jokajte nad sabo
in svojimi otroki!

IX. JEZUS PADE TRETJIČ POD KRIŽEM

Sam Bog je tretjič padel.
Nikdar ne misli,
da si dosegel dno
brezsmisla in bolečine.
Moli, da te ne bi
na samem pragu smrti
skušal hudič z obupom.

X. JEZUSA SLEČEJO IN MU PONUDIJO VINA Z ŽOLČEM MEŠANEGA

Razlagalci pravijo,
da si na tej postaji
trpel za našo nesramežljivost.
Tudi mene je pojila
samo z žolčem.
Vem, to ni opravičilo.
Opravičbo prepuščam Tebi.

XI. JEZUSA PRIBIJEJO NA KRIŽ

Usmili se vseh teh,
ki so pribiti na svoj križ.
Živali, slaboumnežev, otrok,
ki se ne morejo braniti;
starcev in bolnikov,
ki jim hrbti gnijo
na križu postelj;
tistih, ki so pribiti
na suženjstvo in molk.
Tistih, ki so pribiti
na nesrečen zakon,
ali pa preprosto na vsakdanjost,
kajti vsakdanje muke
se zabijajo globoko v dušo.

XII. JEZUS UMRJE NA KRIŽU

Ona prihaja.
Odkar pomnim,
sem se je bala,
hkrati pa sem se
pogovarjala z njo.
Ni se dala podkupiti
mojemu čebljanju.
Dvakrat že me je držala za vrat
in mnoge mi je ugrabila.
Le malo jih je še ostalo.
Prišla bo tudi pome.
še Ti si se je zbal,
mogočni Bog,
in si zaklical:
„Eli, Eli, lama sabaktani!“
Človek ne bi prenesel
strašne samote pred njenim licem.
Bodita takrat ob meni,
Ti in Tvoja žalostna Mati!

XIII. JEZUSA SNAMEJO S KRIŽA IN POLOŽE MARIJI V NAROČJE

Sneli so Te s križa.
Ob Tebi so učenec, Mati,
Marija Magdalena, Nikodem.
Ob meni ne bo ne sina, ne matere,
ne moje Marije Magdalene,
Morda se najde
med snažilkami na prosekturi
kakšen Nikodem,
ki me umije in preobleče
z dobro mislijo v srcu.

XIV. JEZUSA POLOŽE V GROB

Ta postaja izdihuje
mir in odpuščanje.
Svetlika se slutnja jutra.
Kosi prepevajo,
kot so prepevali ob mojem rojstvu.
Ob Božjem grobu dehtijo rože
pomladi in mladosti.
Ni več krvi, ne solz,
ne starosti ne smrti.
Niti usmiljenja ni več –
ostala je samo Ljubezen.

POSKUS PREDSTAVITVE POLJSKEGA PESNIKA IN
 DRAMATIKA KAROLA WOJTYLE -
 PAPEŽA JANEZA PAVLA II

1. POSVETILO

Zdi se mi, da ni mogoče nobene predstavitve literarnega dela Karola Wojtyle – papeža Janeza Pavla II. začeti lepše in pomembnejše kot z zopetno objavo preroške pesmi velikega poljskega romantičnega pesnika Julija Slowackega, ki jo je napisal s pesniškim navdihom že pred 137 leti, v revolucionarnem letu pomladi narodov leta 1848, v kateri je pozdravil prvega slovanskega papeža, kot ga je videl v viziji v taki luči, kot ga gledamo sedaj mi in ves svet: v nenehnem apostolskem delu za poduhovljenje sveta v miru, v bratstvu vseh narodov, z vrednostjo človeka v središču, in z Duhom, ki naj plava nad vsem vesoljstvom kot predmet božjega Odrešenja. Vse to poslanstvo, ki ga je Slowacki tedaj le slutil, gledamo sedaj mi, kako ga izvršuje pred našimi očmi. To odo je priobčilo Meddobje leta 1979, letnik XVII, na straneh 55-62, obenem z literarnozgodovinskim komentarjem in jo zdaj ponatiskujemo kot pozdrav našemu svetemu Očetu izpred stoletja; obenem mu še poklanjamo svež šopek njegovih izbranih pesmi, ki so bile poslovenjene ob priliki jubilejne priložnosti tridesetletnice Slovenske kulturne akcije, s prošnjo, naj jih sprejme kot izraz naše sinovske ljubezni in vdanosti.

2. JULIJ SLOWACKI: ODA NA PRVEGA SLOVANSKEGA PAPEŽA (iz leta 1848.)

Sredi neskladij udari roka Boga
 na ogromen zvon:
 Že za slovanskega papeža
 je pripravljen tron!
 On se pred meči ne umakne takoj
 kakor ta Lah,
 on drznó kakor Bog stopi v boj,
 svet mu – prah.

Lica, od sonca mu razsvetljêna,
svetilka so vsem okrog,
za njim gredó, rastó z njim plemena
v luč, ki je Bog.
Na klic njegov, njegovo molitev,
ne le ljudje –
še sonce obstane na njegovo odločitev,
on dela – čudeže.

On se že bliža, delivec novih
vesoljnih sil,
v nas se umakne besedi njegovi
kri naših žil,
začnó nam svetlobe božje struje
teči v srce in sluh,
kar misel domisli v njem, izvršuje,
ker moč mu – duh!

A treba nam sil bo velikanskih –
gremó svet vzdigovát!
Glejte, že bliža se papež slovanski,
ljudstvu brat,
že čutímo balzame sveta se liti
v srca nam,
že jata angelov s cvetjem kiti
v njih prestol zanj.

Ljubezen razdaja kot orožje vladar
dandanašnji deli;
moč zakramentalna njegov je dar,
svet med dlanmi drži.

Golob mu beseda – z Besede poléti
oznanja na glas
sladko novico, da Duh že sveti,
ima svojo čast.
Nebo se nad njim v lepoti otvarja
na obe strani okol:
on, na prestolu stoječ, preustvarja
i svet i prestól.

On preko narodov bratskih oznanja
svetu vsevdilj,
da duhovi le preko grmad žrtvovanja
gredó v zadnji cilj.
Stalo v pomoč mu bo zakramentalno
narodov sto,
da delo duhov postane javno
pred krsto tu...

Iz ran sveta izžge vso bolezen,
vso črvojed,
zdravje prinese, razpali ljubezen,
odreši svet.
Pomete do čistega notranjost cerkva,
poslednji hram,
Boga pokaže v stvarstvu svetá
jasno kot dan.

3. NA KRATKO O WOJTYLOVI ŽIVLJENJSKI POTI

Ta sestavek o papežu Janezu Pvalu II. kot poljskem leposlovcu *naj ne velja za študijo* o njem, ampak samo za *skromno predstavitev njegovega tovrstnega dela na podlagi poljskih izvirnikov*. Rad bi sicer podal njegovo podobo kot književnika v tesnejši zvezi z zgodovino poljske književnosti, toda vse doslej nisem o njem kot književniku zasledil v poljskih literarnih zgodovinah ali v knjižnih izdajah študij o njem nobenega tovrstnega gradiva, in sem bil večinoma navezan na mednarodna časopisna poročila, kakor so začela izhajati po 16. oktobru 1978, ko je bil izvoljen za rimskega škofa in kot tak za poglavarja katoliške Cerkve. Čeprav je ta pot kolikor toliko znana, se mi zdi primerno, da jo tudi pri tej predstavitvi v najkrajši obliki obnovim, kakor mi je znana iz poljskega tednika *Glas Polski* iz tistih triumfalnih dni.

Oče mu je bil višji podčastnik nove poljske armade, v katero je prešel iz avstrijske vojaške službe ob osvoboditvi Poljske leta 1919. Rodil se je sin Karol leta 1920 v mestu Wadowice, kjer je opravil srednješolsko izobrazbo. Tik pred drugo svetovno vojno se je vpisal v bližnjem Krakovu na staroslavno Jagielonsko univerzo iz 14. stoletja na slavistiko (polonistika), da študira jezike in književnosti slovanskih narodov. Ko so leta 1939 zasedli Nemci Poljsko in Krakov, so ukinili vse univerze. Wojtyla je ilegalno študiral svoje predmete, obenem pa se preživljal kot ročni delavec, zdaj kot kopač v premogovnih rudnikih, zdaj kot delavec v kemičnih tovarnah, nastopal pa tudi kot recitator poljskih pesniških klasikov, in kot amaterski igravec pri poljskih privatnih salonskih

priredivah. Med vojno je bil tudi že od leta 1939 podtalno vpisan na bogoslovno fakulteto, zato ga je takoj po vojni – leta 1946 – krakovski škof Sapieha posvetil v duhovnika.

Eno prvih njegovih dušnopastirskih služb je bil položaj izseljeniškega dušebrižnika za poljske delavce v Franciji, od tam se je z znanjem evropskih jezikov vrnil na Poljsko v krakovsko škofijo, kjer se je posvetil mladinskim organizacijam, obenem pa pisal doktorsko razpravo iz predmeta, ki spada tako v bogoslovje kot v književnost: O problemu vere pri španskem mistiku in pesniku Janezu od sv. Križa. (Razprava je pozneje izšla tudi v kasteljanščini.) Po doktoratu je pisal rehabilitacijsko razpravo o izgradnji katoliške etike, nakar je postal profesor na prvi poljski katoliški univerzi v Lublinu, kjer je nadaljeval kot vodja stolice študije iz bogoslovja etičnih in moralističnih znanosti. Kot tak je postal v 38. letu starosti pomožni škof krakovskega nadškofa Sapiehe in leta 1965. ga je nasledil kot rezidenčni nadškof v Krakovu. Že kot generalni vikar se je udeležil vatikanskega cerkvenega zbora, kjer se je uveljavil v podrobnem delu na konferencah, nakar ga je papež Pavel VI povabil, da vodi duhovne vaje za Vatikansko kurijo. Dve leti nato (1967) ga je Pavel VI. poklical v kardinalski zbor. Kot takega ga je poslal kot svojega zastopnika na svetovni evharistični kongres v Avstralijo, kar mu je dalo tudi veliki svetovni sloves. Po smrti Janeza Pavla I. je bil 16. oktobra 1978 izvoljen za papeža in si nadel ime Janez Pavel II. – Naj tu popravim trditve pri prvi objavi Slowackega pesmi v Meddobju (l. XVII, str. 57), ko tam na prvi strani komentarja stoji napačni datum (26. 8. 1978), ki je dan smrti Janeza Pavla I. in ne nastopa vlade novega papeža.

4. KAROL WOJTYLA – PESNIK

Ko je Karol Wojtyła stopil na univerzo v Krakovem, je kot polonist tudi začel pesniti. Karol Wojtyła ni izdal nobene samostojne pesniške zbirke. Po izvolitvi za papeža pa se je odkrilo, da je kot visokošolec pripravljaval rokopisno zbirko pesniških prvencev in jo naslovil Renesančni psalter. Videti je takoj, da je svoje pesniške prvence navezal kot polonist na prve začetke poljske književnosti, ko je poljski renesančni pesnik Jan Kochanowski (1530-1584), poljski plemič, po študijah v Krakovu študiral tudi v Parizu na Sorboni. Do tedaj je še pisal latinske pesmi, toda po zgledu francoske „plejade“ (ki je latinski jezik zamenjala s francoskim) je začel tudi on pisati v poljščini. Ta je napravil revolucijo v poljski poeziji: iz navadne verzifikacije je uvedel pravo visoko umetnost (poezijo). Dve njegovi zbirki sta predvsem značilni: Zbirka žalostink (Treny), kjer opisuje svojo žalost nad umrlo hčerko Uršulo, ter pesniška prepesnitev biblijskih psalmov v zborniku z naslovom Psalter. Ta zbirka predstavlja višek staropoljske poezije. Na mesto osebne žalosti in žalostinkah je zdaj stopilo religiozno čustvo in ga vsega prevzelo. Versko občutje je nadvladalo v nje-

govem pesništvu, ki je opevalo po tedanji klasicistični navadi bukolične predmete v smislu Vergilovih pastirskih idil, ki jih je tudi Kochanowski opisoval v drugih pesmih, ko je „pod lipo“ v Črnem lesu na svojem graščinskem svetu opazoval ljudske običaje, kakor kresovanje fantov in deklet in podobno, ki so imeli svoje izvore še v davni poganski slovanski mitologiji. Kot polonist je Wojtyła navezal svojo začetniško poezijo na to renesančno staropoljsko pesem, ki ni bila prekinjena s sedaj nastopajočo reformacijo ter je prešla organsko v poznejšo katoliško dobo. O Kochanovskem sem pisal svojčas v Mladiki, ob 400 letnici njegovega rojstva, kjer sem tudi poslovenil večino Trenov. Po zgledu tega velikega renesančnega pesnika, Jana Kochanovskega, poleg dubrovniskega Marulića, enega prvih najvažnejših slovanskih renesančnih pesnikov, je tudi Wojtyła svoj polonistični zbornik imenoval *Renesančni psalter* in s tem poudaril, ne toliko pastirsko poezijo, kot religiozno uglašenost svojega srca in vse svoje biti.

Tako je Wojtyłov pesniški začetek prišel v javnost šele po njegovi izvolitvi za papeža. Tedaj so tudi poljski pesniki sami komaj vedeli za Wojtylo kot pesnika, kajti ko je varšavski Penklub dva meseca pozneje sklical svoj sestanek, da proslavi imenovanje poljskega papeža, so naprosili urednika revije Turowicza, kjer je Wojtyła sodeloval, da jim je predstavil svojega sotrudnika z najrazličnejšimi tajnimi psevdonimi. Bibliofili in polonisti so čutili potrebo, čim preje zbrati vse, kar je po raznih revijah napisal Karol Wojtyła. Tako je dve leti pozneje, 1982, izšlo v založbi Znak neke vrste izbrano delo leposlovnega značaja, ki ga je izbral poleg že imenovanega Turowicza še Skwarnicki, in izdal pri založbi Znak pod naslovom *Karol Wojtyła: Poezje i dramaty (Pesmi in drame)* na 407 straneh. V njej je zbrano celotno njegovo leposlovno delo, namreč 16 pesmi, 5 dram in 7 člankov o gledališču. Knjigo sem le s težavo dobil s posredništvom Vatikana v prodaji v Parizu, kar je gotovo znamenje, da je bila knjiga kmalu razprodana. Ni pa to zbrano, temveč izbrano delo, kakor sta ga zbrala urednika, ki ga pa nista pospremila s kakšno literarno zgodovinsko kritično razpravo, temveč le z načelno razpravo o povezavi duhovništva s poezijo. Komentar ima izrazit bibliografski značaj o prvih, večinoma dozdej nepoznanih delih. Ker pa poleg te knjige nimam tu v emigraciji vpogleda v morebitne druge literarne zgodovinske pripomočke, sem se odločil, da iz tega izbranega dela pesmi in dram napravim svoj izbor najznačilnejšega in to prevedem v slovenščino. Zato se bom omejil samo na označitev svojega izbora in upam, da bom z njim mogel predstaviti vsaj v skromni obliki značaj Wojtyłove poezije.

Kot prvo pesem sem izbral za svoj prevod eno najstarejših pesmi, ki jo je napisal pesnik o svoji materi leta 1938, ko je bil visokošolec na polonistiki v Krakovu, in je vzeta iz omenjene rokopisne zbirke *Renesančni psalter*. Je to edina pesem, ki formalno še spominja na staro merjenje kitic in se poslužuje tudi rim, čeprav ne s tradicionalno doslednostjo. Vsebinsko je to sinovski spomin na ljubezen umrle matere, kateri se ne more zahvaliti drugače

kot s cerkvenim obrazcem Bog ji daj večni mir in pokoj. Toda to preprosto izražanje je pospremljeno z važnim poudarki eshatološkega značaja, to je o poslednjih stvareh. Kratka pesmica govori o materinem grobu, iz katerega se je vzpela duša v nebo. Poudarja torej večno nesmrtnost, ki mu je kot človeku neumljiva, kakor tudi smrt. Tako so poudarjene rojstvo in z njim materinska ljubezen, večnost duše in počivanje v naročju Boga. Formalno okorna in čustveno preprosta, je vendarle duhovno globoka in izrazito religiozna, čeprav avtor ne omenja, kdo naj ji da večni počitek. Videti je, da se izogiba uporabljati množično besedo Bog, ampak Ga skuša izraziti z eksistencialno ekspresijo. To pesem je poslovenil Tone Pretnar in jo priobčil marca letos v Družinski prilogi Družine. Lep prevod, ki se slovensko lepo bere, toda zdi se mi, da je preveč izdelan, kajti v originalu je neka namembna okorelost in prelomljen ritem.

Kot drugo pesem sem izbral iz istega Renesančnega psalterja pesem Magnificat, ki je v več ozirih zanimiva in značilna za pesnitev mladega polonista. V njej pride do izraza lepota staroslovanske družabnosti, kresovanje fantov in deklet, nostalgija po starih običajih, iz poganske mitologije (božanstvo Hrast – Dewajtis) itd. V tej pesmi Wojtyła sam jasno pravi, da bi hotel postati „slovanski trubadur“ in prav zaradi tega sem to pesem izbral za prevod, ker pomeni tudi zvezo s Slowackega prerokovanji. Obenem pa pesem ne pomeni samo slovo od poganske mitologije, ampak tudi vdanost katoliškemu Bogu kot edinemu Bogu, kateremu bi odslej rad služil tudi s svojo poezijo, pojoč mu človečanski in božji Magnificat. V Kochanowskega renesančni poeziji ima torej izvor Wojtyłova religiozna pesem.

Odslej je Wojtyła pel pesmi kot meditacije in vizije o drevesu krvi (o človeškem rodu), o doživetju naroda in svobode, pa o Cerkvi in o skrivnosti narave... pa tudi o ljudeh, ki jih srečuje na vsakdanjih poteh življenja. Kot religiozen realist srečuje te po stanovih imenovane ljudi, ki se gibljejo na meji med človekom in Bogom... pomagajo kot Kristusu na križevem potu nositi Njegov križ, dočim Kristus nosi njihovega. To so znani profili Simona iz Cirene, ki se nam kažejo od dveh strani, enega vidi človek in drugega dopolnjuje Kristus. Tako pokaže Wojtyła petnajst različnih ljudi, različnih poklicev, jih označuje z jedrnatimi oznakami in jih pripušča Kristusu v odrešenje.

To so že skoraj socialne pesmi, ki jih je pred vsem svetom oveko-večila črnska pevka („divina“ Waghan), ki jih je lani junija meseca pela v Düsseldorfu v spremljavi glasbe skladateljev najrazličnejših narodov, med njimi Argentina Schifrina. Zato sem te pesmi Simona iz Cirene prevedel v slovenščino, da predstavim Wojtyłovo duhovno-metafizično socialno pesem in jo tudi posredujem Slovencem.

Kot zadnjo pesem sem poslovenil večjo besedno kompozicijo o svetem Stanislavu, patronu poljske države. Ta poljski mučenik in svetnik iz dobe ustanavljanja poljske države Piastov in tisti

čas krakovski škof, ki ga je v cerkvi na Skalci na nasprotni strani Wawelskega griča umoril sam poljski kralj Boleslav Drzni ali Dobri – naš Mutec Osojski, ki se je odpravil na spokorno romarsko pot k samemu papežu po odvezo in sprejel nase pokoro dosmrtnega mutca v Osojskem samostanu na slovenski zemlji. K temu grobu na slovensko Koroško se je podal Wojtyła še kot škof in ob tem kraljevem grobu premišljal o pokristjanjenju Poljakov. Pesem bi zahtevala obširnejši komentar, da bi mogli razumeti to neločljivo vzajemnost poljske državnosti in krščanstva, meča in keliha, v razvoju enega tisočletja, ko sta se menjavala krst vode in krvi. Kult Wojtylov sv. Stanislava je bil tako velik, da je, kot pišejo, še v konklavu v Vatikanu, pred izvolitvijo za papeža še mislil, da bi v primeri izvolitve prevzel njegovo ime kot Stanislav I. Da pa mu ne bi očitali poljskega šovinizma, kajti on je odslej poglavar vesoljne Cerkve, je prevzel imeni svojih dveh prednikov v smeri zmerne katoliškega progresizma. Na to namiguje tudi ta pesem o sv. Stanislavu in se na koncu sprašuje, ali to ime ni pomembno le za Krakov in Poljsko, ampak tudi za 20. stoletje?

Mislím, da sem s temi primeri iz njegovega izbranega dela dovolj predstavil pesniški izraz Karla Wojtyle, dasi se zavedam, da nisem v zadostni meri predstavil celotne njegove poezije, kajti Wojtyła spada med pesnike-mistike, zaradi česar so brez komentarjev težko umljivi. Saj je znano, da je Janez Svetokriški, vzornik Wojtyle-pesnika, samo eni svoji pesmi Noche oscura napisal za komentar celo knjigo v prozi (Subida al monte). Prepričan sem, da bodo tudi pesmi Janeza Pavla II. slejkoprej izšle s komentarjem in to s teološko filozofskim prej kot z literarnim. Pripominjam še enkrat, da moj prevod ni avtoriziran.

5. IZBOR PREVEDENIH PESMI

MATERI

Nad Tvojo belo gomilo
cvetè življenja cvetje...
o, koliko let je minilo brez Tebe,
o koliko let že!

Nad Tvojo belo gomilo,
zaprto pred toliko leti,
se nekaj v nebo je sprostilo –
tega mi kot Smrti ni umeti...

Nad Tvojo gomilo belo,
nad ugaslo ljubeznijo, Mati,
Tvoj sin le vdano zna Ti
moliti:
Daj ji večno počiti!...

Kraków, pomladi 1939.

MAGNIFICAT

Poveličuj, moja duša, slavo Gospoda Svojega,
očeta velike Poezije – in tako zelo dobrega!

On je moja mladost s čudežnim ritmom obvaroval,
On je pesem mojo na hrastovem nakovalu okoval!

Zazvěni mi, duša moja, v slavo Gospoda Svojega,
Tvorca angelske vede, Stvarnika milostnega!

Zdaj pijem na bregu vinograda Tvojega kelih
pri Tvoji nebeški gostiji – rad bi Ti v molitev zamaknjeno služil,
hvaležen, da si mi mojo mladost čudežno raznetil,
da si iz lipovega debela moje srce izstružil!

Ti Si najčudovitejši rezbar, Vsemogočni!
(Polno je brezja na moji poti in hrastovja!)
Tu sem zdaj jaz – pomladna njiva, podsončna gredica,
tu sem – mladostni rob skalnatih tatranskih grebenov!

Blagoslovljena Tvoja setev po Vzhodu in Zahodu –
posej, Gospod, svoje njive z obilnostjo!
Naj ti bo žitno polje in smrečni gaj
moja mladost, razgibana s hrepenenjem in življenjem!

Naj Te časti moja sreča – vélika Skrivnost,
da Si mi prsi razširil s prvorodnim spevom,
da Si mi dovolil v Luč upreti moj obraz,
da Si mi v strune poslal nalive melodij,
in da Si mi v melodiji razodel vizijo Kristusa!

Poglej naprej, Slovan! Kresovalec Janeza Krstnika!
Ni se še oblétel sveti Hrast, Tvoj kralj še živi in ni umrl:
postal je Vladar in Duhovnik ljudstvu!

Poveličuj, duša moja, Gospoda za tiho slutnjo
pomladi, za peto pesem z gotskimi razpoloženji,
za gorečo mladost – čašo vinskih utéh! –
za jesen, podobno strniščem in vresju!
Za Poezijo Ga poveličuj, za radost in bolečino!
Za radost: za obvladanje Zemlje, za nje blestenje in zlató –
da se v besedi utelešuje razkošje in žar pokolenj,
da zbiraš vso to dozorelost, vse križem ležečo –
Za bolečino: za žal nedogovorjenih pogovorov,
ko nas ogrinja lepote vladovita ekstaza:
Bog se sklanja k harfi, toda na skalnati meji
se žarek zlomi... izgubi izraz vso moč...
zaživi... in omahne... Nimam besed!... In sem kot izgubljeni
angel

na kamnitem podstavku nagrobnika:
življenje je dahnilo vanj, vitkost ramén se je zgenila,
zaživeła in omahnila... sem eden teh angelov!

In še Te poveličujem, kajti Ti si pristan,
nagrada za vsako pesem, trenutek čudovite zamisli,
radost, razvneta v himno materinstva,
v tiho besedo dopolnitve!... Ti si najpopolnejši Elí!

Bodi blagoslovljén, Oče, za žalost angela,
za pesem boja z lažjo, boja, ki je navdih duše,
Uniči ljubezen do ohole besede in zlomi obliko,
v kateri se je glupi nadutež napihnil!

Hodim po Tvojih potéh, jaz slovanski trubadur:
pri kresovih igrah dekletom, drevesom, pastircem pri čredah,
toda pesem pobožno, pesem globoko kot brezno
polagam pred hrastov prestól – tebi, Edinemu!

Blagoslovljena pesem nad pesmimi!
Blagoslovljena setev v moji duši za Svetlobo!
Poveljuj, duša moja, s pesmijo in vdanostjo
Tegà, ki je žamet vrgel na moja raména
in jih ogrnil v vladarsko átlasovo tkanino!

Blagoslovljeni Rezbar, Slovan in Prerok!
Pojem – kot navdihnjeni carinar...
Popelji me, duša moja, s pesmijo in vdanostjo
pred tvojega Gospoda s himno: Sveti! Sveti! Sveti!!!...

Tako postaja moja pesem enaka Poeziji... Poezija!
Po njej koprne duša, kot zrno, ki trpi glad!
Naj bi šla moja pot v senci hrastov in brez
in naj bi bilà Bôgu mila moja mladostna žetev!

— — —
Knjiga slovanskih nostalgij! V kresu zazvoni
z vsemi zvonovi v zboru bronastih godb
sveto pesem Device, v ponižni vdanosti,
slavospev človečanstvu, božji MAGNIFICAT!

IZ CIKLA SIMON IZ CIRENE

IGRALEC

Toliko ljudi je zraslo okrog mene, po meni in iz mene, včasih
postal sem kot vrelišče, skozi katerega se pretaka prvina, ki
ji je ime – človek. Toda tudi jaz sem tak človek –
ali je pritisk teh drugih ljudi tudi mene samega tako pokvaril,
ali pa sem bil za marsikoga teh ljudi pomanjkljiv, nezadosten,
ostajajoč sam svoj,
ali more tak, ki je samo toliko rešil sebe, gledati nase brez bojazni?

DELAVEC IZ TOVARNE AVTOMOBILOV

Modeli, ki sem jih napravil s svojimi prsti, zdaj brne po
daljnih cestah...
Jaz z njimi ne drvim po površini neznanih cest, ne navijam
kazalcev njihovim gibanjem... to dela policaj...

Odslej govore vozila sama – jaz nimam več besede...
Ali dušo imam odprto... Hotel bi vse razumeti: S kom sem v
boju?
Za koga živim?... To so misli močnejše od besed! Takih težkih
vprašanj ne stavi preveč glasno! Ostanejo brez odgovorov...
Pazi samo, da se vrneš kot vsak dan ob šestih rano...
Odkod veš, da je na tehtnici sveta težji človek?

DELAVEC IZ TOVARNE OROŽJA

Nimam vpliva na usodo sveta. Jaz ne napovedujem vojská. Ali
so proti Tebi ali záte, jaz ne vem. Ni moja krivda...
Muči me samo to, da nimam pri tem ne vpliva ne krivde.
Jaz samo privijam obrate vijakov, izdelujem samo drobce za
uničevanje. Jaz nimam pregleda čez celoto, ne zajamem
človekove usode.
Jaz bi delal drugačno celoto, izdeloval bi drugačne usode
toda kako brez fragmentov, v katerih bi bil jaz sam kot vsak
drug človek udeležen v pošteni in sveti zadevi,
v kateri bi nihče ne potvarjal učinkov in ne varal v besedi?
Svet, kakršnega izdelujem, ni dober – toda jaz ne delam slabega
sveta...
Je to dovolj?

MAGDALENA

Duh se je nagloma premaknil, toda telo je ostalo v svojem davnem
prostoru. Zato me je prevzela bol in bo ostala tako dolgo,
dokler ne dozori telo in dobi Duh hrane zase in ne kot doslej
lakote. To so trenutki, ko ljubezen boli: teden, mesec, leta.
Jezik in nebica so korenine suhega drevesa.
Lica so raskava od šminke. Pravica dolgo popravlja zmoto.
Vendar suše vsega sveta ne čutim jaz, temveč On...

STANISLAV

I.

1.

Želim opisati Cerkev,
mojo Cerkev, ki se rojeva z menoj,
ki pa z menoj ne umira... (kot tudi jaz ne umiram z njo...)

ki me nenehno prerašča...

Cerkev: dno moje biti in nje vrh,

Cerkev: korenina, ki jo zapuščam preteklosti in prihodnosti
obenem,

zakrament mojega bivanja v Bogu,

ki je Oče.

Želim opisati Cerkev,

mojo Cerkev, ki se je zvezala z *mojo* zemljo,

(rečeno ji je bilo: „karkoli zvežeš na zemlji...“)

torej zvezala se je z *mojo* deželo moja Cerkev...

Moja Cerkev leži v porečju Visle:

pritoki pritekajo vanjo spomladi, ko se topé snegovi v Karpatih.

Cerkev se je torej zvezala z *mojo* zemljo, da bi vse, kar Ona v
njej zveže, bilo tudi povezano v nebesih.

2.

Bil je velik mož, v katerem je moja dežela spoznala, da je povezan
z nebesi.

Bil je človek... in bili so taki ljudje... in še vedno so taki...

Po njih se vidi zemlja kot v zakramentu svojega bivanja.

Je to: Domovina... kajti v njej se začenja Očetov dom in iz nje
se rodi.

Želim opisati mojo Cerkev v človeku, ki mu je bilo ime –
STANISLAV.

To ime je kralj Boleslav vpisal z mečem v naše najstarejše kronike.

To ime je z mečem vpisal v tlak katedrale,

ko se je čezenj razlila struga njegove krvi...

3.

Želim opisati Cerkev v imenu, v katerem je Narod ponovno prejel
sveti krst

s krstom krvi, da bi še pozneje nekajkrat prejel krst drugih
preizkušenj,

krst željá, v katerem se razodeva skrivnostno dihanje *Duha*.

V imenu moža, ki je vcepil v zemljo človeško svobodo, še preden
so mu dali ime Stanislav.

4.

Na tleh človekove Svobode sta se že rodila Telo in Kri,

pa ju je presekala kraljevi meč v koreniki Duhovnikove besede,
presekala v vratni kosti lobanje, presekala v živem deblu.

Telo in Kri se še nista utegnili poroditi,

ko je meč zadel ob kovinasti kelih in pšenični klas.

5.

Morebiti je mislil kralj: „Ne bo se rodila iz tebe Cerkev še danes, kajti ne rodi se narod iz besede, ki odklanja telo in kri, rojeva se iz meča, ki preseka čez pol Tvojo besedo, rodi se iz prelite krvi...“, je morebiti mislil kralj.

Skrivnostno dihanje duha pa je kljub temu združilo presekano besedo in meč, združilo presekano misel in roke, polne krvi –

in reklo: hodita v bodočnost vkup, ne razdeli vaju nič več!

Hočem opisati mojo Cerkev, v kateri hodita družno že vekove isto pot beseda in kri,

združena s skrivnostnim dihom Duha.

6.

Morebiti je mislil Stanislav: „Moja beseda te bo ranila do bolečine in te vrnila nazaj,

vrnil se boš do vrat katedrale kot spokornik,

vrneš se obnemogel od postov in razsvetljen z notranjim glasom in pridružil se boš mizi Gospodovi kot izgubljen sin.

Beseda se ni povrnila, vrnila se je kri...

Morebiti škof ni utegnil pomisliti: „Odvрни od mene ta kelih...“

7.

Na tla naše svobode je padel meč.

Na tla naše svobode je padla kri.

Kaj bo prevagalo tehtnico?

Končala se je prva doba.

Začenja se druga.

Sprejemamo v svoje roke Načrt neizbežnega časa.

STANISLAV

II.

1.

Zemlja teče mimo oken, teče mimo dreves in poljan.

In menja se sneg na vejah, ki ga potem sonce topi.

In zopet vzbrstí zelenje, najprej je mlado, potem zrelo

in končno ugaša kot sveča.

Zemlja poljska gre mimo brstenja v zelenje, v jesen in snegove...

Vpija jo vase popotnik-romar: toda od kraja do kraja je dolga pot, tudi ptica je lahko ne preleti, samo letalo

vsrka v nekaj urah to prostornino – domovino zapre v svoj kvadrat.

2.

Dežela težke Edinosti, dežela ljudi, ki iščejo lastna pota,
dežela dolgih let delitev med knezi lastnega rodu,
dežela, podvržena svobodi enega proti vsem...
Dežela, končno razbita za dobo šestih pokolenj
na zemijevidih svetá! Kako šele v usodi svojih sinov!
Dežela, kljub vsem razbitinam zedinjena v srcih Poljakov
kot nobena druga!

3.

Odkod je zrastle to ime? Samo za poimenovanje ljudi? Za starše?
Za rod? Za škofov prestol v Krakovu?
Za kralja Boleslava, imenovanega Drzni in Radodarni?
Za dvajseto stoletje?
To ime -
S t a n i s l a v !

6. KAROL WOJTYLA DRAMATIK

Ob prvih visokošolskih letih na polonistiki v Krakovu se je Karol Wojtyła začel uveljavljati kot pesnik, pa tudi kot recitator oz. igralec v privatni igralski družini svojega rojaka iz istega mesta Wadowice, deset let starejšega Mieczysława Kotlarzyka, ki je tudi študiral polonistiko. Ta si je zamislil revolucionarno obnovo gledališke umetnosti ter si v ta namen ustanovil svojo zasebno igralsko družino, s katero je med okupacijo gostoval po različnih poljskih družinah ter v salonskih prireditvah recitiral najvažnejše pesnitve iz klasične poljske in svetovne književnosti. To je bil čas prvotnega evropskega duhovnega ekspresionizma, ki je nastopal v vseh panogah umetnosti v protinaturalistični smeri in iskal povsod duhovno preroditev v notranjosti človeka. Tako je Kotlarczyk zamislil svojstven teater, ki ga je uveljavljal s svojo amatersko prijateljsko družino, to je gledališče, ki ga je pozneje imenoval pesniški - rapsodični teater. Zavračal je naturalistične poudarke tako v podajanju tekstov kakor v opremi okolja ter je vso važnost polagal na živo govorjeno besedo. Tako je poudarjal predvsem recitacijsko podajanje svetovnih književnih tekstov, ne samo krajših pesnitev, temveč loteval se je z novimi prijemi predvsem takih dramatskih tekstov, ki so doslej veljali za odrsko neuprizorljive. Takó romantične vizionarne simbolične igre Slowackega, pa tudi Dantejevo Divino komedijo, Shakespearevega Kralja Leara; tudi Puškinovega Onjegina, ki je bil uprizarjan samo kot opera itd., ne pa kot lirična pesnitev. Kot naturalistični element je zavračal tudi preveč zunanje efektivno dramatsko napetost, ki je manjkala vsem tem epsko-liričnim pesnitvam. Zato je s kultom žive besede hotel nadomestiti nedramatičnost dela

ter je to živo besedo še pojačeval s prviniami iz drugih umetnosti, tako predvsem z glasbo, s plesno umetnostjo ter simbolistično slikarsko opremo, ki se ne izgublja v podrobnosti, temveč s preprosto moderno ekspresivnostjo in simboliko skuša vsebolj izraziti globino in duhovno vrednost teh epskih-liričnih pesnitev. Tako je ta teater, ki je med okupacijo že od l. 1941 deloval podtalno po poljskih družinah, uspel v svojih prikazih Slowackega mistično romantične dramatike Kralja Duha in drugih, tako Mickiewicza Gospoda Tadeja itd., in takoj leta 1945 nastopil v javnosti z imenom *Rapsodijski teater*. In temu poduhovljenemu teatru, ki ga je teoretično in praktično uresničeval njegov rojak Kotlarczyk, je stal ob strani kot teoretik tudi igralec Karol Wojtyła, ki je ta teater spremljal od vsega početka preko 25 let in ga s časopisnimi poročili ves čas tudi v javnosti podpiral. (Te kritike objavljata sedaj v posebnem oddelku tudi urednika tega Zbranega dela.) Kotlarczyk je pozneje leta 1975. izdal v Rimu (v poljščini alj italijanščini?) v treh zvezkih debelo knjigo svoje teorije o rapsodičnem teatru pod imenom *Živa beseda*, ki ji je uvod napisal Karol Wojtyła s celim podpisom „krakovski metropolit in kardinal“.

Tako je razumljivo, da se je Wojtyła kot pesnik in igralec lotil tudi pisanja dramatičnih tekstov v smislu tega liričnega protinaturalističnega pojmovanja novega gledališča. Napisal je v času okupacije vsaj dve igri iz biblijske snovi in sicer o *Jobu* in o *Jeremiji*, ki pa imata po svoji vsebini tesno zvezo s tedanjimi razmerami Poljakov pod okupacijo, ko je Poljska tedaj trpela kot zavrženi Job in je Jeremija tožil nad izgubo svobode svojega naroda. Vse to v okviru svetopisemskih zgodb, ki pa ustrezajo tudi sodobnemu položaju. Ta izdaja ju imenuje dramatska poskusa nedodelani mladostni dramatski deli (*Juvenilia*). Mladostna igra „JOB“, ki jo je Wojtyła napisal kot 19 letni visokošolec leta 1940., je letos julija meseca doživela prvo odrsko uprizoritev pri Pisi, kakor poroča *La Prensa* 28. 7. 1985, na trgu Obispado de San Miniato, kjer že 40 let prireja vsako leto Instituto del Drama italiano igre krščanskih inspiracij. Letos je uprizorila igro o Jobu, ki jo je prevedla polonistka Aleksandra Kurczab s pomočjo znanega filmskega režiserja Zanussija, in je igral glavno vlogo Ugo Pagliai in Paia Gassman. Značilnost tega prizora je, da na koncu nastopi Kristus, ki govori zaključne besede o trpljenju nedolžnega. Sledita dve zrelejši drami *Pred zlatarno* in *Brat našega Boga* ter še odrski monolog *Misterij*.

Kot prvo Wojtylovo dramsko delo in tudi kot prvo njegovo odrsko uprizorjeno dramo smemo smatrati *Pred zlatarno*, ki se je pozneje razširilo na razne igralske družine, tako poljske v emigraciji in druge tujerodne. Kar se tiče naslova, je v izvirniku *Przed sklepem jubileja*, to je pred izložbo zlatarja. Mislim, da v slovenščini povsem ustreza naslov *Pred zlatarno*. Pomemben je podnaslov „Meditacija o zakramentu zakona“, prehaja od časa do časa v dramo, s čemer je označen značaj igre v smislu španskih auto-sacramentales.

Pred zlatarno je v bistvu triptih treh odrskih prikazov, ki nam pokaže razvoj in duhovno vsebino treh zakonov in ki nosijo naslov *Signali* (Klici), *Obljubljenec* (?) in *Otroci*. Prvi del tega triptiha prinašam v celotnem prevodu predvsem zato, da se vidi način Wojtylovega pisateljevanja dram. Vse značilnosti poljskega rapsodičnega teatra so videti v tem delu: epska osnova, patetična obdelava, simbolizem in pomanjkanje dramske napetosti, kar bi mogli smatrati po našem današnjem občutju za prvo največjo pomanjkljivost tega igrokaza. Toda če ga gledamo z očmi rapsodijskega gledališča, ki daje poudarek besedi in kretnji, ter si nujno predstavljamo to dvoje še podkrepljeno z glasbo in gibanjem, čutimo, da šele ti trije elementi skupaj morejo dati delu zadovoljiv odrski uspeh.

Če gledamo torej z avtorjevega stališča, je to delo meditacija o zakonski zvezi dveh oseb, delo statično opisnega značaja, ki opisuje, kaj se je zgodilo še pred nastopom akcije.

Pred zlatarno vsebuje tri različne podobe zakonov – nekaj triptih. Prvi del *Signali* (Klici) pomeni klice dveh duš, ki se iščeta v ljubezni in se srečata pred zlatarjevo izložbo. Vstopita in nenavadni zlatar jima razlaga pomen prstana in s čudežno tehniko tehta njuno duhovno vrednost, ki je potrebna za zakrament sv. zakona. Le skupna vrednost obeh partnerjev ima vrednost na tej zlatarjevi tehtnici. Tereza in Andrej si izmenjata prstana in tako sprejmeta zakrament zakona, ki se izkaže pozneje kot vzoren zakon, ki traja do smrti in še po njej.

Drugi in tretji del triptiha v zbirki del ni ponatisnjen in sem mogel posneti vsebino le iz poročil ocenjevalcev, ki so poznali celoto dela. (Poročila o predstavah v rimskem radiu in v Londonu.) Drugi del triptiha *Oblubieneci* pokaže podobo zakona med Ano in Krištofom, ki pa ni našel soglasja. Pesniško izraža Wojtyła to nesoglasje zakona kot dve svetilki, ki si nista prilivali olja in se nista strnili v skupni stenj, zato prej ugasne. Ana gre svoja pota, išče novo ljubezen, pa najde le novega ljubimca, ki jo hoče le zlorabiti. Ana hoče razvezo zakona in hoče vrniti prstan zlatarju. Ta ga ne odkupi, ker njegova tehtnica pokaže, da nima vrednosti, ker Anin mož še živi. Dramatičen je prizor, ko je Ana že na tem, da se preda novemu ljubimcu, pa v tem trenutku dobi ta poteze njenega moža, pred katerim sicer beži, pa jo reši že misel nanj moralnega propada.

Tretji del ima naslov *Otroci* in naj bi predstavil Kristobala, sina očeta iz prvega vzornega zakona, z Moniko, hčerjo drugega ponesrečenega. Tragika je v tem, da Monika nima poguma stopiti v zakon, ker se boji nesoglasja, ki ga pozna iz zakona svojih otrok. Tako je avtor obnovil poudarek dedičnosti, toda ne zgolj v materialističnem pojmovanju podedovanja fizičnih lastnosti, ampak tudi kot potrebne duhovne kreposti, kontinuitete pojmovanja zakramentalnosti zakona.

Iz vsega tega je razvidno, da je nenavadni zlatar s svojo čudežno tehtnico prstanov – Bog. Kot so poročali svetovni časopisi je

bila iz Vatikana izražena želja, naj se drama *Pred zlatarno* ne igra v realističnem slogu, ker bi pri tem nekateri prizori izgubili pravo vsebino. V svojem prevodu prvega dela triptiha sem hotel podati celotno besedilo, čeprav se zavedam, da sem s tem pojačil nedramatičnost opisovanja, kar in kakor se je že zgodilo, ne pa tega, kar se pred nami na pozornici godi sedaj.

Nudim pa s tem priložnost režiserjem, da besedno ogrodje siceršnjega skromnega dogajanja lahko nadomeste s prevzemi iz drugih, umetnosti, predvsem glasbe, s plesom, ritmiko, arhitekturo itd., kar more izraziti globino misli in poezije, ki je je v delu dovolj.

Tako so na Poljskem in pozneje ob predstavi pred avtorjem v Vatikanu povabili največjega sedanjega poljskega skladatelja Pendereka, da dá s svojo skladbo večji poudarek in pravo občutje.

Zadnji čas je doživela odrsko prireditev tudi druga (ali peta, če štejemo sem *Juvenilia*) drama Wojtyła: *Brat našega Boga*, katero je Wojtyła napisal v letih 1945-50; torej nekaj let po Zlatarni, izšla pa je šele pozneje. Ta *Brat našega Boga* je znani poljski slikar Albert Chmielowski (1845-1916). Ta slikar, ki je študiral v carskem Petrogradu, se je leta 1863 udeležil poljske vstaje proti Rusom, kjer je izgubil tudi nogo. Pozneje je študiral slikarstvo in postal tudi inženir. Postal je dober poljski moderni slikar, toda koncem prejšnjega stoletja je umetnost zamenjal z dobroteljnostjo. Svoj atelje in stanovanje je spremenil v ogrevalnico za bedne brezdomce ter je postal začetnik takih ogrevalnic. Sam je stopil v samostan leta 1887, položil večne objube in postal ustanovitelj reda menihov, ki se po njem sedaj imenujejo Albertinci. Njih delovanje je bilo omejeno predvsem na avstrijsko Galicijo z glavnim mestom Krakov. Tam so se njihove postojanke močno razširile, tudi po deželi, kjer so ustanovili mnogo zimskih ogrevališč in zatočišč za bedne brezdomce in berače. Chmielowskega so kmalu imenovali poljskega sv. Frančiška. Njegova dobroteljnost in popularnost je bila kmalu znana tudi v Vatikanu in že papež Pavel VI. ga je proglasil za blaženega. Zato ni čuda, da je ena prvih Wojtylovih autosakramentalnih dram bila uglašena na ta svetniški lik poljskih izobražencev s konca prejšnjega stoletja. Wojtyła v tej igri *Brat našega Boga* prikazuje najprej Chmielowskega kot umetnika, ki je med razstavljenimi slikami izdelal tudi podobo Kristusa *Ecce homo*, o kateri se je pa opazovalcem zdelo, da ima Kristus skazene poteze v obrazu, kar si je on razlagal, da je izraz Kristusovega obraza pokvarila človeška neusmiljenost s svojimi zapuščenimi brati. Zato je sklenil, da bo on s svojo dobroteljnostjo pomagal popraviti obraz Boga – človeka (*Ecce homo*). S svojo redovno družino je z majhnim ročnim vozičkom skozi vse leto pobiral hrano, milodare, za vse te reveže in jih na svojih postojankah delil potrebnim iz ljubezni do Kristusa in do sočloveka. Dostojanstvo človeka in pravico slehernega do človeka vrednega življenja je postavil Wojtyła v središče te svoje drame o umetniku in njegovem religioznem razmerju do reveža, brata našega Boga.

Zanimivo, da je Wojtyła tem revežem priznal, kot je videti iz zadnjega prizora igre, pravico do upora proti zatiralcem človeških pravic, nakar je zase še osebno poudaril, da si je izbral svobodo v Kristusu, ki da je „največja svoboda, kajti zavarovana je v Kristusovem srcu“. S to dramo je Wojtyła ovekovečil svetnika dobrodelnosti in umetnika-redovnika v junaku našega časa, ki pa je bil prej (leta 1863) tudi junak za poljsko narodno svobodo. Zato je razumljivo, da je papež Janez Pavel II. na svojem drugem potovanju v domovino leta 1983, 22. junija, proglasil na poljskih tleh v Čenstohovi slikarja Chmielowskega, patra Alberta, za svetnika.

Brat našega Boga, ta duhovna drama, je bila prvič uprizorjena leta 1983 v glavnem krakovskem gledališču Julija Slowackega z razkošnostjo, ki že odgovarja sedanjemu položaju avtorja. Nastopilo je več desetk igralcev, močne skupine redovnikov – Albertincev, usmiljenih bratov in sester; pozorišče je predstavljalo razstavni prostor Chmielowskega, nastopile so skupine beračev v ogrevališčih, ki jih je ustanavljal ta umetnik iz ljubezni do našega Boga in ki je leta 1887 postal tudi ustanovitelj svojega beraškega reda Albertincev. Igre so se udeležili vsi člani krakovske kurije, vse cerkvene ustanove, pa tudi zastopniki vlade ter vsi zastopniki diplomatskih predstavnikov, kar jih je bilo v Krakovu.

PRED ZLATARNO

I. ZNAMENJA

(Tereza, Andrej)

Andrej me je izbral in poprosil za roko.

Zgodilo se je to danes med peto in šesto uro popoldan.

Natančno se ne spominjam, kajti pozabila sem pogledati na svojo žepno urico,

še manj pa, da bi se ozrla na uro na starem rotovžu.

V takih trenutkih ponavadi ne ugotavljamo ure,

to so trenutki, ki zrasto v človeku nad čas.

Pa tudi, če bi se domislila, da je treba pogledati na rotovško uro, bi tega ne mogla storiti, kajti ozreti bi se morala nad Andrejevo glavo,

kajti šla sva družno prav po desni strani trga, ko se je Andrej obrnil in rekel:

„Ali hočeš biti moja družica za vse življenje?“

Je namreč že vse premislil, kaj je hotel povedati.

Govoril pa je te besede, zroč predse, kakor da bi se bal

brati tisti hip v mojih očeh vtis njegovih besed, ali pa, kakor da

me je hotel s tem opozoriti, da je pred nama še dolga pot, ki ji ni videti konca – da je taka brez konca, ali pa da bi vsaj morala taka biti, če bi na njegovo prošnjo

odgovorila: „da!“

Odgovorila sem mu – pa ne takoj – „DA“.

Šele po nekaj trenutkih,

čepprav v teh nekaj hipih ni bilo časa za premišljanje in ni moglo biti nobenega boja za odločitev ali zavlačevanje.

Odgovor je bil takorekoč že odločen.

Vedela sva oba dobro,

da odločitev sega nazaj v preteklost,

da je potopljena v najinih bistvih kot tkaiski čolniček,

da bi ujel zdaj ta glavni votek, ki odločuje o vzorcu vse tkanine.

Spominjam se, da Andrej ni takoj uprl pogled vame,

temveč je precej dolgo gledal prédse, kakor da premišlja

o tej poti, ki se odpira pred nama.

ANDREJ:

Hodil sem k Terezi dosti dolgo, nisem je našel takoj.

Niti se ne spominjam, da bi v najinem prvem srečanju

bila že kakšna slutnja te vrste.

Niti tega ne vem, kaj pomeni „ljubezen na prvi pogled“.

Po določenem času sem šele občutil, da se nahaja v omočju mojega zanimanja,

to se pravi, da sem se „moral“ ukvarjati z njo,

in obenem sem pristal na to, da se moram zanimati zanjo.

Mogel bi sicer ravnati drugače, čepprav sem čutil, da moram,

a sodil sem, da bi to ne imelo smisla.

Videti je, da je bilo v Terezi nekaj, kar je ustrezalo moji osebnosti.

Odslej sem precej premišljal o mojem „drugem“ jazu.

Tereza je bila vendar zase cel svet, tako oddaljen,

kot vsak drug človek, kot vsaka druga ženska –

in vendar me je navdajala misel o postavitvi mostu med nama.

Pustil sem, da je ta misel vztrajala, še več, da se je razcvetala v meni.

Nisem tega pustil neodvisno od svoje volje.

Nisem se vdajal le vtisom in čarom čutov,

kajti vedel sem, da bi na ta način nikdar ne mogel priti iz svojega „jaza“

in bi ne prišel do druge osebe – to pa je bil moj cilj.

Kajti moji čuti bi se mogli nasičevati vsak korak ob srečavanju toliko lepih žená!

Ko sem parkrat poskušal iti za njimi,
sem srečaval le prazne neobljudene otoke.
Tedaj sem pomislil, da more biti lepota, ki jo razumejo le čuti,
samo težek in nevaren dar.
Srečaval sem tudi osebe, katere je čutnost pripeljala do tujih
krivic,

in tako sem se počasi naučil ceniti lepoto,
razumljivo tudi razumu in pravici.

Sklenil sem torej iskati žensko, ki bi bila v resnici zame
drugi „jaz“ in „most“, ki bi ga mogla položiti med sabo
in bi ne bila tresoča se brv nad trstikami močvirja.

Srečal sem nekaj deklet, ki so polnile mojo domišljijo;
pa tudi mojo misel. – V trenutkih,

ko sem bil najbolj zaposlen z mislimi nanje,

sem ugotovil nagloma, da Tereza še vedno živi v moji zavesti in
v mislih,

in da vsako izmed novih deklet primerjam z njo.

Pa sem kljub temu vendarle želel, da bi mi jo iztrgali iz zavesti,
nekajkrat sem že računal s tem.

Pripravljen sem celo že bil, iti za temi novimi silovitimi vtisi.

Ljubezen sem hotel že smatrati za strast,
za čustvo, ki je više nad vsem.

Verjel sem v absolutnost čustva.

Zato nikakor nisem mogel razumeti,

na kaj se opira to prečudno vztrajanje Tereze v meni,

zakaj neki je stalno prisotna v meni,

kaj ji zagotavlja „prostor v mojem jazu“,

in kaj ustvarja tako čudni

„odmev v meni“, da mu moram „odgovarjati“,

Vidno sem se je izogibal, ničesar nisem omenjal,
kar bi moglo v njej zbuditi domislek name.

Včasih sem se celo v svojih mislih razhudil nanjo.

V njej sem gledal celó svojo nasledovalko.

Odločno se je moram rešiti!

Tako je rastle v meni zanimanje za Terezo;

ljubezen je rastle včasih celo iz nasprotovanja,

ljubezen more biti namreč dogodek,

v katerem se dve osebnosti zavedata svojih zavesti v globini.

Je to eden tistih procesov v vsem svetu, ki povzročajo sintezo
in združujejo to, kar je ločeno; in to, kar je tesno in omejeno,
razširjajo in bogaté.

TEREZA:

Moram priznati, da je bilo Andrejevo priznanje
zame nekaj nepričakovanega.

Nisem imela pravzaprav povoda, da na to računam.
Vedno se mi je zdelo, da Andrej stori vse,
da bi mu bila nepotrebna in da bi me o tem prepričal.
Pa kljub temu me to priznanje ni našlo povsem nepripravljeno.
Že zato, ker sem čutila, da sem zanj,
in da bi ga mogla celo ljubiti.
S to zavestjo sem ga verjetno že ljubila.
Toda samo to.
Nikdar nisem dopustila, da bi nosila v sebi to občutje,
ki ostane brez odgovora.
Danes moram resda priznati pred samo seboj,
da mi to ni bilo lahko.
Spominjam se predvsem na neki izlet:
hodili smo po planinah,
mnogo nas je bilo in zelo smo se ujemali med seboj,
morebiti celo bolj kot samo med vrstniki,
izredno smo se razumevali.
Andrej se je tedaj zelo vidno zanimal za Kristino.
Pa to ni nič škodovalo čaru izleta.
Toda ves čas sem bila trda kot drevo,
ki preje sprhni, kakor pa se razbije.
Morebiti sem jokala nad seboj,
pa ne zaradi tekmovanja v ljubezni.
Pa kljub temu mi je bilo težko.
Zlasti tistega večera, ko je pri sestopu s planine nastopila noč.
Nikdar ne bom pozabila tistih jezerc, ki so nas presenetila po poti,
tako kakor dve kotlini plitvega sna.
Pal je z neba kovinasti sij, pomešan z blestenjem
jasne avgustove noči.

Mesca ni bilo na nebu.
Nagloma pa – ko smo se tako zagledali –
tega ne pozabim svoje žive dni –
se je od nekod nad našimi glavami
zaslišalo rezko klicanje.
Podobno
tarnanju ali stokanju,
lahko tudi čivkanju.
Vsi smo zadržali dihanje.
Ni bilo jasno, ali kliče človek
ali pa zapoznel zašel ptič.
Isti glas se je še parkrat ponovil.
Tedaj so se fantje odločili, da bodo s klicem odgovorili.
Skozi tihi, speči gozd,
skozi tatransko noč je šel zvočni svarilni signal. Znamenje.
Če je bil človek, da je mogel slišati.

Toda – tisti glas se ni več oglasil.
In prav tedaj, ko so vsi obmolknili
v prisluškovanju odgovora,
me je v hipu preblisnila druga misel: ta o svarilnih znamenjih...
Ta misel se je vrnila danes
med profil Andreja in
uro starega rotovža
v našem mestu –
danes med peto in šesto uro popoldan,
ko me je Andrej zaprosil za roko. –
Bila je to misel o Andreju in meni.
In čutila sem, da je težko živeti.
Tisto mi je bilo tako strašno težko,
čeprav je bila tista noč naravnost čudovita,
polna skrivnosti narave, noč tatranska.
Vse naokrog se mi je zdelo
in tako v skladju s celostjo sveta,
tako resnično potrebno,
le človek je izgubljen in odvisen...
Ne vem sicer, če vsak človek,
vem pa zagotovo, da sem bila jaz, ki sem to čutila.
Danes pa, ko me je Andrej vprašal:
„Ali bi hotela biti za vedno tovarišica mojega življenja?“
sem po desetih minutah odgovorila: „Da!“
in takoj sem ga tudi vprašala, če verjame v znamenja.

ANDREJ:

Tereza me je danes vprašala:
„Ali verjameš v znamenja?“
Ko sem se tako presenečen nad tem vprašanjem
za hip ustavil in ji pogledal v oči
– od deset minut že moji zaročenki,
mi je zaupala svoje misli,
ki so se pletle v njeni glavi
od tistega večera v planinah.
Kako blizu k meni je pristopila tedaj!
In kako me je zajela s svojo domišljijo
in s tem diskretnim trpljenjem,
ki se ga tedaj nisem hotel domisliti, niti slutiti,
danes sem pripravljen, všteti ga v najino skupno dobro. –
Tereza – Tereza – Tereza!
kot bi bil to višek nekih mojih prečudnih dozorevanj. Tereza
ni bila več samo človek
ne samo optično telo nekih prozornih snovi –

ampak človek resnične svetlobe!

Vem, da se nisem mogel prestopiti naprej,
in vem tudi, da ne bom več iskal.

Drhtim samo ob misli, da bi jo tako z lahkoto
mogel izgubiti!

Nekoliko let je tako stopala ob meni, a nisem vedel,
da pravzaprav ona hodi in dozoreva;

nisem hotel sprejeti tega,
kar smatram za njen najlepši dar meni.

Po nekoliko letih vidim jasno,
da so prava pota, ki so bila na tem, da se zgrešijo,
naju nato zbližala tesno k sebi.

Teh nekaj let je bil dragocen čas,
da sva se orientirala v kompliciranem
zemljevidu signalov in znamenj.

Tako mora biti.

Danes vidim, da je moj kraj tudi njen kraj,
in vendar sem težil, da bi podrl most...

V večerih v našem starem mestu – oktobra so že zgodnji večeri –
moški zapuščajo pisarne,
kjer so načrtovali graditve novih naselij,
ženske in dekleta se vračajo domov,
spotoma pa si ogledujejo izložbe.

Tako sem srečal Terezo,
ki je obstala pred velikim izložbenim oknom,
polnim damskih čevljev.

Obstal sem ob njej tiho in nepričakovano
in – naglo sva bila vkup pred veliko prozorno šipo,
zalito z bleščečo svetlobo,
vsak na eni strani,
tako, da sva ugledala svoja obraza,
odbita v njej.

Izložba je namreč bila od zadaj zaprta
z ogromnim ogledalom,
v katerem so se odbijali čevlji,
pa tudi ljudje, hodeči po pločniku,
zlasti še ti, ki so obstali,
da si ogledajo obuvala, pa tudi sebe.

Ko sva se tako srečala nagloma
na obeh straneh velikega ogledala –
na tej strani živi in resnični in na drugi strani v zrcalu –
sem jaz – ne vem, zakaj,
morda samo zato, da dopolnim podobo,
še bolj pa iz preproste potrebe srca, –
vprašal: „Kaj premišljaš, Tereza?“

vprašal sem skoraj šepetaje, tako,
kot navadno govore zaljubljeni.

TEREZA:

Nisem mislila tedaj o svarilnih znamenjih.
Tudi ne še posebno o Andreju.
Iskala sem pravzaprav le čevlje z visoko peto.
Mnogo je bilo športnih čevljev,
več takih za vsak dan,
jaz pa sem najbolj iskala z očmi
takih, z visokimi petami.
Andrej je za toliko višji od mene,
da moram nekaj malega dodati svoji višini –
torej sem vendarle mislila o Andreju,
o Andreju in o sami sebi.
Nenehno sem tedaj mislila samo o naju dveh,
in on gotovo prav tako –
zato bi ga gotovo razveselila moja misel.
Začela sva s pogovorom,
o raznih malenkostih, povezanih z najino poroko.
Jaz sem mu pravila o kravati,
s katero mi je najbolj všeč,
in o njegovi temni obleki,
ki najbolj pristoja njegovemu obrazu.
Andrej je to prav rad poslušal,
ne zategadelj, da bi mu prijala hvala,
ampak, ker je hotel, da bi bil meni všeč
in da bi ustregel mojemu okusu.
Potem sva se še ustavila pred izložbo zlatarja,
kjer so v škatljicah,
prevlečenih znotraj z rdečim žametom,
ležale razne dragocenosti.
Med njimi tudi poročni prstani.
Za hip sva se spogledala molče,
potem pa me je Andrej prijel za roko
in rekel: „Vstopiva, Tereza,
izberiva si poročna prstana!“

ANDREJ:

Pa kljub temu nisva takoj vstopila.
Zadržala naju je hipoma misel,
ki je (to sva čutila oba) vstala istočasno

v meni in v njej.

Prstani, ki so ležali v izložbenem oknu,

so nama govorili s čudno močjo.

So to izdelki žlahtne kovine –

toda to bodo samo do trenutka,

ko bom enega iz njih posadil Terezi na prst;

a oni drugi prstan ona na prst moje roke.

Od tega trenutka pa bosta ta dva odločevala najino usodo.

Bosta preteklost, ki bo naju vedno spominjala na

lekcijo, ki jo je treba imeti trajno v spominu,

vedno nanovo, da bo lahko vezala preteklost z bodočnostjo.

Istočasno pa bosta naju vsak hip –

kot dva členka iste verižice vezala

na neviden način, za vedno skupaj.

Nisva takoj stopila v zlatarnico. Simbol je prej spregovoril.

Takoj sva ga razumela. V istem trenutku. Pogledala sva

na poročna prstana in se predala čustvenosti brez besed.

To naju je zadržalo še pred trgovino. Odlagala sva trenutek vstopa.

Čutil sem samo, da se je Tereza tesneje naslonila

na mojo ramo... in to je bilo najin „sedaj“:

srečanje najine preteklosti s prihodnostjo.

Torej sva dva, ki rasteva ta čudežni trenutek

kot iz globokih dejavnikov, navadnih sicer in preprostih.

Torej sva skupaj. Skrivnostno se zraščava v eno –

po posredništvu teh dveh obročkov.

Tedaj je nekdo precej glasno spregovoril za najinim hrbtom.

NEKDO:

To je trgovina z zlatom. Kako čudovita obrt!

Izdeluje predmete, ki morejo zbuditi

v nas misli o človekovi usodi.

Na primer: zna pozlatiti ure, ki nam kažejo čas,

in govore človeku, o nenehnem spreminjanju vsega.

O minevanju vsega.

TEREZA:

Nekdo je obmolknil. Ta človek je zadel prav blizu

najine misli.

Midva pa sva molčala kar naprej.

Delali pa so se prividi. Domišljija. Videla sem kot v zrcalu

sebe samo –, kako klečim z Andrejem v beli poročni obleki.

On v črni. Ko stopava skozi cerkvena vrata
sem mu v postavi čisto enaka, tako da ni nobene razlike v višini
(zato je bilo treba kupiti čevlje z visokimi petami,
prav tiste, ki sva jih danes gledala).
In sedaj še – najčudovitejše
in nepričakovano:
ko sva tako stala pred zlatarnico,
so se nama pokazali odlomki iz pisem,
ki sva jih še pred leti pisala.

ODLOMEK IZ PISMA TEREZE ANDREJU:

...hotela bi se, dragi Andrej, vrniti k našemu avgustovemu izletu.
V tisto noč, v kateri smo slišali znamenja, svarila. Takrat, kot
veš, je nastala razna mešanica mnenj in razlag. Eni so sodili,
da je treba takoj začeti z iskanjem turistov, ki so morebiti zašli
v goščo, drugi pa nasprotno, da je tako klical le zapozneli ptič ne
pa človek. Ti si bil mnenja teh drugih.

Spomina vredna je bila ta noč, spomina vredna tudi zato, ker
sem tedaj – tako se mi zdi, Andrej – ugledala Tebe v vsej resni-
čnosti. Veruj mi: prav v oči so mi padle te resničnosti, ki spijo v
tebi. Neskladje med željami sreče in možnostjo uresničiti jo,
je v človeku neogibno. Ti pa za vsako ceno hočeš oblikovati
svojo srečo tako, kot načrtuješ svoje projekte v pisarni. Manjka
ti drznosti in zaupanja – v kaj? in v koga? – v življenje, v lastno
usodo, v ljudi, v Boga...

ODLOMEK IZ PISMA ANDREJA TEREZI:

...torej si Ti pogumna in polna zaupanja... kolikokrat sem že
v tvojem licu videl solze, čeprav so bile že suhe. Morebiti se Tebi
samo zdi, da pogumno segaš po sreči, a v resnici je to druga po-
doba bojazni ali vsaj – varnosti, opreznosti...

TEREZA:

Domišljija je delovala vedno bolj.
Letala nad spomini, nad preteklostjo,
k prihodnosti, ki je bila vedno bliže,
Tako vidim Andreja – v sebi, enaka sem mu po postavi,
Oba sva delavna in nekako dozorela –
dozorevala sva v teh pismih v nekaj letih –
Stojiva še vedno pred zlatarnico, in izbirava svojo usodo.
Toda izložba postaja ogledalo naše prihodnosti –
odbija njeno podobo.

ANDREJ:

Poročna prstana nista ostala v izložbenem oknu.

Zlatar je nama dolgo gledal v oči.

Ko je opravil zadnji popravek žlahtne kovine,

je izrekel globoke misli, ki so na način, kakor bom še povedal,
ostale globoko v mojem spominu.

Teža teh zlatnin.

tako je govoril – ni teža drage kovine,

temveč teža – človeka,

vsakega od vaju dveh

in obeh skupaj.

Ah, lastna teža človeka,

prava in resnična teža človeka!

Ali more biti kaj stvarno težjega

kaj ne prijemljivejšega?

Je to teža nenehnega teženja kvišku,

prikovanega na kratek lét?

Polet ima obliko spirale, elipse, pa tudi – srca...

Ah, posebna teža človeka!

Te razpoke, ta splet, to dno –

ta sprijetost, ko je tako težko

odlepiti srce in misli...

A na sredi vsega tega – svoboda –

kakšna svoboda in včasih tudi besnost,

bes svobode, zavite v to goščo.

In sredi vsega tega – ljubezen,

ki brizga iz svobode,

kot studenec iz globine, žal presekanec počez,

To je – človek! Ni prozoren

in ni monumentalen,

in ni preprost,

rajši – beden!

To je en človek, toda – dva!?

Dva, tri, sto, milijon?!

Pomnoži vse to s seboj

Pomnoži to veličino s slabostjo

in dobiš toliko ljudskosti, človečnosti,

kolikor človeških življenj!

Tako je govoril zlatar,

ko je pripravljaval najina prstana...

Potem ju je še očistil z usnjem...

znova vložil v škatljico,

v kateri sta bila prej v izložbi,

začel ju zavijati v papir,

pri tem pa naju je nenehno gledal v oči,
kakor bi nama hotel s sondo izmeriti najini srca.
Ali je imel prav s tem govorjenjem?
So bile to tudi najine misli?
Verjetno nobeden od naju
ne bi mogel govoriti s tako odmaknjenostjo,
kajti ljubezen je bolj entuziazem
kakor pa premišljevanje.

TEREZA:

Tako stojiva odzrcaljena v izložbenem oknu
kakor v ogledalu, ki kaže bodočnost:
Andrej vzame svoj prstan
in jaz svojega, podala sva si roki –
moj Bog, kako preprosto je to!
Kaj si bodo mislili ljudje, povabljeni na najino poroko?
Kaj si bodo mislili oni, ki molče, in – ko bodo prenehali govoriti,
kaj si bodo mislili še potem?

ZBOR:

Položaj je preveč lep.
More vzbuditi sam združenja.
Poglej samo na to, kar je!
Človek živi z nekakšno progo sence,
pa živi tudi s progo svetlobe!
Luč prehaja v senco,
senca v svetlobo.
Novi ljudje – Tereza in Andrej,
doslej dvoje, toda ne še eno,
odslej pa eno, čeprav še vedno dvoje!
Ona je videti žalostna,
morda pa je samo resna
in ginjena –
zabliskil je briljant v naprstniku Andreja,
beli cvet v laseh Tereze,
ki pa ni preblisk iste vrste!
Blešči se tudi vino. Vino, to je stvar:
naj živi v drugem človeku!
Človek – to je ljubezen. Tereza in Andrej!
Vino, vino! – vzajemno ga sprejemajta v svoje življenje.
Napitnica... Na zdravje! Sto let!

Ah, koliko besed in src!
Ah, koliko besed in src!
Ah, koliko besed in src!
In pojdimo za vami po hodniku!
In pojdimo potem po drevoredu –
nekaj metrov, nekoliko stotin metrov,
z navdušenjem,
z iskrenimi nasmehi.
do tam, do tam vsi skupaj,
Potem pa
ko sedeta v avto –
morata ostati samá.
Potem se vrnimo k zvezdam,
vrnimo v toplost, v čustva.
Ah, kako koprni človek po čustvih.
Kako si ljudje žele bližine!
Tereza in Andrej!
Drevesa, drevesa, – preprosta, tenka debela,
se pnó visoko, visoko od brstičev,
tristo tisoč kilometrov –
in sta brstiča spet dva: –
Tereza, Andrej.
Tedaj je mesec majhen bobenček,
ki udarja v globini oči,
v globini src.
Ljubezen, ljubezen – udarja kot žila v sèncih,
v človeku postane misel
in volja:
volja – bivanja Tereze v Andreju,
volja – bivanja Andreja v Terezi.
Čudovito, a vendar minljivo –
spet se je treba ločiti,
ker človek ne vztraja v človeku
brez konca,
zato ne zadošča človek.
Kaj storiti, Tereza,
da ostaneš za vedno v Andreju?
Kaj storiti, Andrej,
da ostaneš za vedno v Terezi?
Človek ne more biti do konca v človeku,
in ni dovolj biti samo človek.
Telo – skozenj pretoka se misel,
ki ne vmiri se v telesu –
A skozenj se pretaka ljubezen:
Tereza, Andrej! Išči

pristanišče za misel v telesih,
dokler so,
iščita pristan za ljubezen!

ANDREJ:

Čeprav sva še stala pred zlatarno... je najmanj očitna stvar, da bi izložbina delavnica prenehala biti predmet opazovanja ljudem, ki hodijo mimo, in v kateri si more vsak brez izjeme ogledovati kakšen predmet zase. Toda postaja je ogledalo, ki je zrcalilo samo – naju dva. Terezo in mene. Še več – to ni bilo navadno ploščato zrcalo, ali kakšna zbiralna leča, ki sprejema vase svoj predmet. Imel sem tak vtis, kot da bi naju videl in spoznal nekdo, ki se je skrnil v to izložbo.

TEREZA:

V njej si mogel videti dan najine poroke. Oba sva bila lepo oblečena in z nama mnogo svatov: Vitrina je vsrkala mojo osebo v raznih momentih in držah – najprej, kako sem stala, in potem, ko sem pokleknila k Andreju, ko sva si izmenjala prstana... Tako sem prepričana, da bo najina podoba v globini zrcala ostala za vselej in je ne bo mogoče izbrisati od tam. Trenutek pozneje sem pomislila, da sva bila v globini tega zrcala prisotna že od vekomaj... v vsakem primeru že mnogo prej, kot pa sva obstala pred trgovino zlatarja.

ANDREJ:

Zlatar pa, kot sem že prej rekel, je naju gledal na poseben način. Njegov pogled je bil istočasno mehak in presunljiv. Čutil sem, da naju ta pogled vodi pri izbiri in tehtanju prstanov. Potem je nama nataknil na prsta obročke, da ju preizkusi. Imel sem vtis, kot da s pogledom išče najina srca in se potaplja v najino bodočnost. Ali vidi tudi prihodnost? Izraz njegovega očesa je namreč združeval v sebi toploto in odločnost. Bodočnost pa je za naju ostala prikrita, ki pa jo zdaj sprejemava z mirom. Ljubezen je premagala nemir. Prihodnost je odvisna od ljubezni.

TEREZA:

Prihodnost je odvisna od ljubezni.

ANDREJ:

V določenem trenutku se je moj pogled še srečal s pogledom starega zlatarja. Čutil sem tedaj, da njegov pogled ne meri samo najina srca, temveč da istočasno skuša nekaj preleti v naju. Nisva se znašla samo na gladini njegovega pogleda, ampak tudi na gladini njegovega življenja. Celotno najino gibanje je stalo jasno pred njim. Njegov pogled je dajal nekaka znamenja, ki jih v tem trenutku nisva bila zmožna razbrati v vsej polnosti, kakor nekoč tudi nisva znala razbrati znamenja v planinah, – pa so kljub temu prišla v samo notranjost najinih src. In kakor sva šla v njihovi smeri, so se ona znamenja preoblikovala v osnovi najinega življenja.

TEREZA:

Neizmerno dolgo sva stala pred zlatarnico, in nisva občutila ne časa ne hlada, ki ga je imel v sebi že ta septembrski večer. V določenem hipu pa sva se zdržnila, kajti za nama je Nekdo spregovoril:

NEKDO:

Že je pozno in trgovino zapiramo. Ne vem, zakaj še gori luč v delavnici starega zlatarja? Tudi on že mora zapreti in se vrniti domov.

Konec prvega dejanja.

7. SKLEPNA BESEDA

S to kratko oznako Karle Wojtyle kot poljskega pesnika in pisca dramatskih del, znanstvenika in publicista, sem hotel samo predstaviti tega izjemnega človeka, ki ga doslej kot leposlovca nismo poznali. Bolj kot literarno-zgodovinsko označitev njegovega mesta v poljski literarni zgodovini sem hotel s prevodi predstaviti ta obraz sedanjega papeža, Janeza Pavla II., na način, kot je ob biserni maši papeža Leona XIII. v Katoliškem obzorniku predstavil tedanjega papeža kot latinskega pesnika mladi dr. A. Ušeničnik. Nanj sem mislil, ko sem se odločil za to predstavitev, kajti mnogo mojih znancev je želelo vsaj v obrisih spoznati tovrstno delo papeža literata. Poudarjam, da je prevajanje takega filozofsko moralističnega, skoraj mističnega pesnika, izredno tvegano, kajti če

se oziraš samo na formalno plat izvirnika, ne pa na adekvatno izražanje teološko-filozofske vsebine, lahko zaideš v eno ali drugo pomanjkljivost. Tako je npr. prevajalec v angleščino še posebno poudaril, da je mnogokrat moral po svoje deliti dolge Wojtylove verze, ker da ne ustrezajo angleški prosodiji, na drugi strani pa je moral sodelovati z avtorjem, da je zajel smisel pesmi in da se je še posebej razgovarjal z avtorjem o njegovi poeziji. Nato je dobil šele avtorizacijo. Zato poudarjam, da moj prevod ni avtoriziran ter naj se vzame kot slednji moj prevod kot osebno razumevanje pesnika. Kdor se bo hotel znanstveno pečati z Wojtylovo poezijo, se bo pač moral ozirati na poljski original. V drugih jezikih pa so prevodi slejkoprej prevodi prevodov. Tako tudi verjetno slovenski prevodi, nekaj Wojtylovih pesmi, ki so izšle pred leti v tržaški Mladiki v prevodu Tavčarjeve, pa jih zdaj nimam pri roki, da bi primerjal, pač pa opozarjam, da sem letos (1985) bral v ljubljanski Družini, da je to leto 1985 izšel v zagrebški založbi Globus hrvaški prevod (Slaviček) prav tega Zbranega dela založbe Znak, ki je meni služil za to predstavitev. O tem je poročala tudi Družina v prvi prilogi za leto 1985. Kaj vse je prevedeno iz knjige, mi ni znano.

Končam ta članek s pripombo, da je v bistvu skrajšano predavanje, ki sem ga imel 23. julija 1983 na kulturnem večeru SKA, in pri katerem so nastopili člani Gledališkega odseka SKA z recitacijami vseh tukaj priobčenih prevodov. Tudi je ta družina Gledališkega odseka pod vodstvom g. Frida Beznika uprizorila kot bralno igro celoten prevod *Pred zlatarno*, o čemer so poročali naši tukašnji listi (*Glas SKA, Svobodna Slovenija*).

KLASIČNA DRZNA TRILOGIJA NA PRAGU POLETJA.

1. Bela rapsodija.

O, koliko popevk sem čul na cesti!
In s stolpov z grli radijskih dolžin!
O Tvoji ranjeni ljubezni zvesti
pa ni bilo šepetov z vijolin.

Dekletu fant je rekel: „Ljubim te!“
Nad ženó se mož je sklonil: „Ljubím te!“
A Ti še čakaš tih, kjer bela stena kapelice
brli za pot v srcé.

Dekle in fant, in mož in žena,
vsi so prejeli nekaj Tvojega –
ker Ti si z Očetom, s Svetim Duhom
dih ljubezni.

V vseh Tvojih pismih križ je Tvoj podpis.

Drsel z rokó bom po trenutkih bežnih,
jih vezal v pesem. Toda – daj mi vižo!
Da z njo Nebo v zemljó se spremeni
in bomo peli Tvojo rapsodijo.

2. Morjé še zmeraj čaka.

Dá, kar tako, kot češnje rožni cveti,
razsul se praznik je v navaden dan
z ropotom strojev, s težkimi telesi,
z glasu ob glas odmevom, kdo ve kam.

Po tleh srcá cvetove hrepenenja raztresene
odnese veter v kraj,
kjer tudi sonce hrani up vstajenja –
le kdaj prinese isti smeh nazaj?

Srcé, doklej boš z mórjem žalovalo?
Morjé še zmeraj čaka Rešnjo Noč,
a ti si jo že zdavnaj praznovalo.
Ta Noč ne mine. Dan je Dan za Dnem.

Le Zakramenta pajčolan te loči
od Vstalega Od Mrtvih, tanka stena –
zakaj, srcé, strmiš čez mórje proč?
V večer se veter vrača praznih rok.

3. Zgodaj zarjaveli list.

Poletja divji šum
v dreves vrhovih,
poletja ples
po penastih valovih,
kot da ne sme – ne more –
misliti
na prvi, rahlo zarjaveli list.

Poletja vrisk
se v krik vodá spreminja
in krik se v pesem ptic,
in v svod izginja.
S sadov zorečih vonja pada slap
v naročje
temnih, brez smehljaja grap.

Podob prelomnic glas
tišina sname.
In če bi kdaj Atomska Kača
strup
v besede zlila,
da boleč
umro,

besed teh Sedem
nam nihče ne vzame.
Poletje sonc jih hrani v zvezdah,
vžgane v atomsko snov
Gospodovega Amen:
„To moja Kri je!
Moje to Telo!

KO VRTNICE CVETO

Dež polzi z megló čez steklo duše
in maj odide tiho v junij,
kjer vrtnice cveto.

Ravnotežje duše z leno reko,
s planjavo trave, s tujo cesto -
doklej bo trajalo?

Svod pokrivajo zavese svinca.

Oranžno v meni sij, svetilka!

Nekje v temi je zlo.

Luč srca - Gospodove besede -:
tako je lahka kakor veter,
kjer vrtnice cveto.

Luč srca polzi z megló čez steklo,
v brezzvezdno noč, slonečo k veslu
z oranžno vrtnico.

NEKAJ SPOMINOV IZ MOJEGA ŽIVLJENJA IN DELA

UVOD: OB 150-LETNICI NARODNEGA MUZEJA V LJUBLJANI

Dne 15. oktobra 1821 so Deželni stanovi v Ljubljani sprejeli sklep Stanovskega odbora, da se ustanovi muzej in so to dejanje dali tudi v sejni zapisnik. Na istem zasedanju je to zakonodajno telo, ki je predstavljalo Deželno vlado, sprejelo nadaljnji predlog, naj bi v začetku upravo vodila Kranjska kmetijska družba, ker bi s tem Stanovi obdržali neko kontrolo nad muzejem. Stanovi so se tudi nadejali, da bodo pri Družbi našli tudi začasne prostore za muzej, njegove urade ter zbirke. Ta ukrep Stanov pa je moral biti potrjen od cesarja, toda do njegovega odloka, da se muzej ustanovi, je poteklo še polnih pet let, kajti šele junija meseca leta 1826 je cesar potrdil sklep Deželnih stanov ter s tem tudi ustanovitev muzeja.

V zadevnem cesarjevem dekretu sta bili dve klavzuli, od katerih je ena določala, da se mora muzej vzdrževati s prostovoljnimi prispevki brez vsake državne podpore in da se deželanom ne smejo iz tega naslova nalagati nobeni posebni davki. Druga klavzula je pa določala, da se znamenita zbirka rudnin, ki je bila last barona Zoisa, prepusti muzeju brez odškodnine in to zaradi tega, ker so Stanovi obljubili, da bo ta zbirka dostopna javnosti in v muzeju trajno in varno shranjena.¹

Dne 15. oktobra 1971 je Narodni muzej v Ljubljani praznoval 150-letnico svoje ustanovitve kot direktni pravni naslednik od Deželnih stanov ustanovljenega muzeja. Za to priloiko je Narodni muzej (odslej NM) izdal posebni slavnostni številki svoje revije *Argo*, v katerih obravnavajo posamezni kustosi svoje oddelke, historijat ter sedanje delo. Na kratko bom tu navedel vsebino prve številke.² Uvodni članek je napisal zdaj že pokojni drugi povojni direktor muzeja, Dr. Peter Petru. Pod naslovom „Misli ob 150-letnici“ je članek deloma zgodovinski, deloma pa nakuže programske naloge NM v neposredni sedanjosti in prihodnosti. V članku „150 let arheologije na NM“ piše *Stane Gabrovec*, zelo viden arheolog, na straneh 35-48 o zgodovini te stroke na NM. O knjižnici govori članek izpod peresa *Brankota Reispa* (strani 49-58), medtem ko je „Iz dejavnosti kulturno-zgodovinskega oddelka“ naslov poročila, ki ga je napisala njegova kustodinja *Hanka Štularjeva* (str. 59-63): „Kratek oris konservator-

ske službe na NM" je izpod peresa *Nade Sedlarjeve* (str. 64-65). Razstavne programe obravnava *Grozdana Kozak* v članku „Občasne razstave v NM po letu 1945“ (str. 66-68). Izredno zanimivo Letno poročilo NM v Ljubljani za leto 1970 je napisal *Branko Reisp* (str. 69-83); v njem najdemo vse spremembe, ki so se po letu 1945 izvršile na NM in teh ni malo. Dejansko bi bil moral to poročilo napisati ravnatelj dr. Peter Petru.

Knjiga je bogato ilustriрана. V uvodnem članku najdemo reprodukcije sejnega zapisnika Stanov o ustanovitvi Muzeja (str. 5 in 6), dalje reprodukcijo poziva prijateljem znanosti in umetnosti za podpiranje muzeja in zbiranje gradiva; poziv je napisal tedanji deželni predsednik *grof Schmidburg* (str. 9 in 10). Nato sledi faksimile zapisnika ustanovnega občnega zbora Muzejskega društva iz leta 1839 (str. 15). Nato sledijo portreti: kustosa *Franza von Hohenwarta* in *Henrika Freyerja* (oba po portretih *Matevža Langusa*), diploma muzeja z Dunajske svetovne razstave iz leta 1873, slika muzejske stavbe po akvarelu *Heinricha Wettacha*, portret kustosa *Karla Deschmanna* po oiju *Filipa Froelicha*, diploma muzeja s Pariške svetovne razstave iz leta 1900, Alegorija Carniole, božice, ki prejema iz rok Znanosti in umetnosti muzejsko stavbo, po originalu *Jurija Šubica* na stropu muzejske avle NM iz leta 1885. Vrsto ilustracij zaključujejo portreti kustosa *Alfonsa Muellnerja*, *Walterja Schmidja*, ravnatelja dr. *Josipa Mantuanija* in dr. *Josipa Mala* ter povojnih ravnateljev dr. *Jožeta Kastelica* in dr. *Petra Petruja*.

Na straneh 87-159 so reprodukcije nekaterih dragocenosti iz zbirke NM, od katerih jih odpade na arheologijo 18, na rimsko numizmatiko 15, na dobo preseljevanja narodov 4, na kulturno zgodovino 25, na knjižnico 7 in na grafični kabinet 4. Vse te reprodukcije so na težkem umetniškem papirju in kljub izrednim povečavam njihova jasnost ne trpi.

Prirodoslovni muzej je predmet 2. številke istega letnika *Argo*, ki je pa precej manjša po obsegu. Glavni prispevek je spis „K stopetdesetletnici Prirodoslovnega muzeja Slovenije v Ljubljani“ in ga je napisal *Zmago Bufon* (str. 164-200). Spis je posvečen razvoju ideje prirodoslovnih znanosti med Slovenci v 19. stoletju in brez dvoma važen kot idejno-zgodovinska skica; med drugim se iz njega poučimo o tem, da je Fran Levstik nasprotoval popularizaciji teh ved med Slovenci in je zagovarjal poljudno slovo. Toda v tej jubilejni publikaciji bi rajši brali o zgodovini Muzeja, kajti dejansko je ravno zbirka naravnih objektov, mineralov, postavila temelje bodočemu Muzeju. To zbirko obravnava drugi in edini članek te vrste: *Zoisova zbirka mineralov*, napisal ga je *Ernest Feininger* (str. 201-211). Članek je ilustriран.

Ta jubilejna publikacija, ki je meni prišla v roke z devetletno zamudo, je brez dvoma pomemben kulturni dogodek, ki verno odseva sedanje stanje muzejskega sektorja v Sloveniji. Narodni muzej je najstarejši muzej Slovenije in je tudi v stari monarhiji spadal v vrsto najstarejših muzejev. Ipso facto je torej jubilej NM tudi jubilej ostalih muzejev Slovenije, od katerih se zlasti

Celjski in Ptujski dostojno vključujeta v trojico prvakov. Njima je sledil potem Mariborski (tu govorimo le o muzejih, ki so bili v javni upravi). Po letu 1945, pa so se tem pridružili številni novi muzeji, tako izredno bogati in agilni Dolenjski muzej v Novem mestu, ki po važnosti svojih arheoloških zbirk nič ne zaostaja za Ljubljanskim,³ nadalje Zasavski muzej v Krškem, kjer je pred vojno skrbel za starine *Oton Aumann*, ki ga bom še omenil, nadalje muzeji v Kranju, v Murski Soboti, v Radovljici, v Beli krajini in še drugi. Več muzejev imata tudi Goriški in Primorski del Slovenije, dasi so to menda v večini etnografski muzeji. Jubilejna publikacija pa odseva tudi čas, v katerem je NM praznoval svojo 150-letnico in zlasti so v njej vidne posledice viharnega leta 1945 in revolucije. V tem letu se je očitvidno pretrgala kontinuiteta razvoja in tradicije in to se izraža v dejstvu, da tem, sedaj seveda že ne več tako mladim ljudem, ki danes delujejo na NM, nista več poznana niti celotna zgodovina NM, pa tudi ne delo posameznih maloštevilnih prednikov, ki so orali ledino muzejske kulture in svojih znanstvenih disciplin. Dalje so jim neznane razmere, v katerih so ti ljudje delali in zato tudi ne morejo pripisati v pravilni obliki svojim prednikom dolžnih zaslug za napredek muzejske kulture na Slovenskem in posebno v Ljubljani. Pač pa vidimo v jubilejni publikaciji, da se omenjajo kot zaslužne razne institucije, ki so muzeju zelo malo pomagale, in osebe, ki so imele z njim le marginalen stik.

Med najbolj kričeče primere neenakosti spada to, da med slikami muzejskih osebnosti, ki so vodile institucijo bodisi pod imenom kustosi, bodisi pod imenom direktorji, ne najdemo dveh, ki sta bila na polju muzejske stroke najbolj napredna in sta gledala v bodočnost, ko so drugi še tičali v 19. stoletju, in to sta: prvotni kustos Prirodoslovnega oddelka NM, *Dr. Fran Kos*, ki je potem svoj oddelek osamosvojil in ga organiziral kot Prirodoslovni muzej; in pisec teh vrst, ki je kot kustos vse arheologije na NM, dalje kot knjižničar Muzejske knjižnice in eksekutivni knjižničar Muzejskega društva za Slovenijo doprinesel k prospahu zavoda in stroke precej več kot pa se mu v publikaciji priznava, predvsem pa je reševal v dobi med obema vojnama arheološke spomenike po svojih najboljših močeh, z velikanskimi osebnimi žrtvami in ob finančnih sredstvih, ki so bila naravnost sramotno nizka. Brez njegovega dela bi bilo v slovenski arheologiji veliko več vrzeli kot pa so jih našli njegovi nasledniki. Toda niti eden niti drugi ni zaslužil slike v jubilejni publikaciji. Ta pomanjkljivost jubilejne izdaje je precej slab dokaz za znanstveno objektivnost sedanjih delavcev, toda lepa slika politične klime, ki tam vlada.⁴ Da se nedostatki v tem orisu NM korigirajo in dopolnijo, sem se ob branju jubilejnega letnika revije *Argo* odločil, da opišem to, kar vem in kar sem delal, brez kake osebnosti prizadetosti, temveč izrecno radi objektivnega zgodovinskega dokumentiranja. Šele na podlagi moje dokumentacije bo za ljubitelja NM in sploh muzejskih strok mogoče, da si napravi pravilno sliko in da dopolni ono, česar v jubilejni publikaciji ni.

V ta namen je bilo potrebno, da sežem nazaj v zadnji dve leti gimnazijskega šolanja v Ljubljani, zlasti pa v dobo mojega univerzitetnega študija v Ljubljani (1922-1925) in na Dunaju (1925-1927). Kot bo razvidno iz teksta, je revolucija leta 1945 povzročila celo to, da ljudje na NM v Ljubljani ne poznajo niti moje biografije in da so tudi podatki o mojem muzejskem delu večinoma napačni. Kako je potem mogoče, pisati zgodovinsko točno sliko NM v 20. stoletju? Ta avtobiografski opis moje znanstvene delavnosti je bil potreben še iz drugega razloga. V teku 12 let, ki sem jih prebil v službi NM, se je nabrala taka množica del, imen in krajev, kultur, muzejskih operacij in drugih detajlov, da je že samo to klicalo po neki ureditvi in v tem spisu skušam vse to spraviti v nek sistem. Leta 1945 je vse moje delo razpadlo v nič, kakor je tudi moje življenje padlo v razvaline in ob pogledu na to žalostno dobo sem začutil potrebo po rekonstrukciji dobe in dela ter po ugotovitvi pomena in vrednot tega dela, ne samo s strokovno znanstvenega stališča, temveč tudi iz zgoj osebno človeškega in intelektualnega. Pri obnovi preteklosti so mi služili kot vir žepni koledarčki, v katere sem vpisoval glavne podatke in ki so mi tu edini vir, medtem ko so znanstveni zapisi terenskih del ostali v Ljubljani. Kjer koli sem pri navajanju izkopavanj mogel navesti tudi literaturo, ki je izšla po vojni in so jo pisali tamošnji kustosi, sem to storil.

Moje arheološko delo doma je spadalo v glavnem v kategorijo zaščitnih in reševalnih akcij. Drugačno pa je bilo delo na področju konzervacije materiala, knjižnice, laboratorija in zlasti potem na polju etnografske vede, ko sem prevzel vodstvo Etnografskega muzeja. Revijo *Argo* sem prejel že leta 1973 in tedaj sem začel pisati ta tekst. Na njem sem delal do jeseni leta 1976 in ker je bil dotok nove literature odvisen od slučaja in zelo nereden, zato bo bralec našel v tekstu marsikako vrzel.

Vse to so bila zaščitna ali spomeniško-varstvena dela, katera je vršil Narodni muzej zato, ker je imel konservatorske funkcije za arheološke spomenike, medtem ko je pravi Spomeniški urad pod vodstvom *Dr. Franceta Steleta* in kasneje *Dr. Frana Mesesnela* skrbel samo za lepe stvari, namreč za umetnostne spomenike. Po vojni je prosvetna oblast v domovini te stvari spravila v tak red, kot je običajen v zapadno evropskem spomeniškem varstvu.

Drugače je bilo pri znanstveni interpretaciji spomenikov ali rešene materiala. Ko je bilo opisno delo končano, je bilo treba material tudi klasificirati in spraviti v sistem arheoloških kultur in ga tudi v muzejsko-tehničnem oziru zavarovati. Zastopal sem teoretično stališče, da moramo arheološko ostalino na naših tleh smatrati za našo ostalino in ne zgoj za kolonijo nekih tujih kultur in kulturnih krogov. Formuliral sem ta problem zelo zgodaj in metodično mi je to naziranje pomagalo pri celotnem delu. Toda po tolikih letih se je prvotna jasnost teoretičnih nazorov izgubila in tudi mi je bilo nemogoče v spominu rekonstruirati vse faze dela. Ob pisanju tega spisa so ti davni dnevi spet oživelili in dobili jasno podobo v intelektualnem doživljanju in končnem

formuliranju celokupne arheološko-znanstvene sinteze. V poglavju „O tipološki in analitični metodi“ se bo bralec lahko poučil o teh stvareh podrobneje. Naj bo tako ali tako, prejšnja slika fragmentarnosti in nesmiselnosti se je umaknila nekoliko bolj sprejemljivi podobi neke celotnosti, celotnosti fragmentov, kar bi mogoče najboljše ilustriral s primerom iz umetnosti, kjer tudi fragmenti ali torzi lahko učinkujejo estetsko pravilno in polno. Končno sodbo seveda prepuščam zgodovini.²

O P O M B E

1. Za natančen popis zgodovine glej *Josip Mal*, Zgodovinski pregled v Vodniku po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno-zgodovinski del. Ljubljana, 1931, stran 5-20.
2. Argo. Informativno glasilo za Muzejsko dejavnost. Narodni muzej v Ljubljani in skupnost Muzejev Slovenije. Leto I, 1971, štev. 1 in 2. Narodni muzej: 1821-1971.
3. V Novem mestu je že pred vojno delovalo lokalno Muzejsko društvo, ki sta ga vodila prof. *Janko Jarc* in prof. *Turk* (brat pokojnega prelata dr. Josipa Turka). Po vojni so organizirali pravi muzej pod imenom Dolenjski muzej. Skupno z založbo Obzorja v Mariboru je muzej leta 1969 izdal odlično spominsko publikacijo ob 600 letnici Novega mesta: „Novo mesto“ 1365-1965. Prazgodovino je obdelal kustos *Tone Knez* (strani 12-69). Leta 1971 je Muzej priredil razstavo Prazgodovina Novega mesta in izdal izredno lep katalog z 90 ilustracijami.
4. V pravem nasprotju z ljubljanskimi muzealci so novomeški tudi meni odmerili dolžno priznanje s tem, da so poleg slik Rudolfa Hoernes, Alfonsa Muellnerja, Jerneja Pečnika, Walterja Schmidta in Simona Rutarja objavili tudi foto moje malenkosti hkrati s pripombo, da sem na Stadionu v Kandiji, ki je bil last Novomeškega Orla oziroma Fantovskih odsekov, izkopal bronasti trinožnik, daritveno posodo iz pozne hallstattske dobe, ki je edini doslej znani primer te vrste posod na cedem Balkanu in jugovzhodu Evrope. Jaz sem tudi sicer marsikaj odkril kot kustos Narodnega muzeja, kar pa pri ljubljanskih muzealcih ni našlo nobenega priznanja. Nekaj izjem bom omenil spodaj.
5. Delo na tem tekstu sem začel jeseni leta 1973, to je dve leti po prejemu jubilejne publikacije Argo. Delo je bilo v grobem zaključeno jeseni leta 1976. Iz datumov pisanja sledi, da v spisu ni upoštevana vsa literatura, ki je izšla po vojni zadnjih sedem let (šteto od leta 1976 dalje). Kar pa sem del po slučaju dobil v roke, jih omenjam. Ravno tako niso omenjene vse spremembe na polju same muzealne organizacije, tako na primer deluje danes v Brežicah Posavski muzej, ki je doslej izdal 5 arheoloških publikacij. Te vrzeli so vzrok, da se nisem lotil pisanja pregleda slovenske arheologije po vojni za ameriške revije.

A. SEDMA IN OSMO ŠOLA KLASIČNE GIMNAZIJE V LJUBLJANI

Tu se moram dotakniti tistih časov, ko se je v meni izoblikovala podoba umetnostne zgodovine in sploh umetnosti in je zaradi tega raslo tudi moje zanimanje za to vedo in njen predmet. Naša univerza je bila tedaj, ko sem začel hoditi v 7. razred klasične gimnazije v Tomanovi ulici v Ljubljani, ravnokar ustanovljena, toda je že vrgla svojo senco tudi na gimnazijske učilnice. Ob večernih zimskih urah je profesor *Izidor Cankar*, ki je bil tedaj šele izredni profesor, predaval nam gimnazijcem v fizikalni dvorani Učiteljsišča na Resljevi cesti o umetnostni zgodovini, njeni lepoti in vzgojni pomembnosti umetnosti; o njenih vrstah, kategorijah in sestavi.¹ Na nekem predavanju je obravnaval to, kar se imenuje s strokovnim izrazom *genre* (žanr) v umetnosti, to so prizori iz vsakdanjega življenja ljudstva, predvsem kmečkega. Proti koncu predavanja je vprašal zbrane študente, če vedo, kako se te vrste slik, ki so jih videli na platnu v diapozitivih in ki so kazali nizozemsko in staro nemško vsakdanje življenje, imenujejo in kako se imenuje ta vrsta slikarstva. Nihče ni vedel odgovora, končno sem od nekje vzel pogum in se oglasil k besedi ter rekel, da je to žanrsko slikarstvo. To pa ni bil edini primer mojega tedanjega znanja o umetnosti.

Še preden sem maturiral, sem že hodil poslušat na univerzo predavanja *Izidorja Cankarja* za univerzitetne slušatelje; tisti čas je predaval *strednokrščansko* in *zgodnjo srednjeveško umetnost*, npr. *Irsko knjižno iluminacijo*, kar je bilo zame nekaj nebeškega. Prečital sem vse njegove razprave v Zborniku za umetnostno zgodovino in sem v opombah našel naslov knjige: *Wilhelm Worringer, Die Formprobleme der Gotik*.² Hitro sem jo ubral k *Schwentnerju* ter knjigo naročil iz Nemčije. *Worringer* je prinesel mnogo novih pogledov na gotsko umetnost in knjiga me je prevzela, da bi bila kmalu prinesla moji slovenski nalogi nezadostno in to je bila zadnja slovenska prosta naloga, če ne bi bil moj profesor za slovenščino, *dr. Jože Debevec*, avtor znanega dijaškega romana *Vzori in boji*. Naslov naloge je bil: „Odpadli list brstečemu“. Jaz sem nalogo interpretiral čisto umetnostno-zgodovinsko ter sem primerjal umetnost starokrščanske dobe in temnih stoletij, ki jih v Evropi imenujemo navadno „dobo preseljevanja narodov“, odpadlemu listu; brstečemu pa novo, iz antičnih podlag razstočo umetnost mladih narodov predvsem germanskega izvora. Moja zamisel je bila, ako jo sodim z današnjega vidika, nekoliko pedantična in neimaginativna, toda je dokazovala živ intelektualen interes na tem, kar je bilo v času. Prof. Debevec je dal nalogi red, ki ga je zasluzila: *Nezadostno – Prav dobro. Nezadostno zato, ker ni ustrezala zahtevani temi, prav dobro pa, ker je temo dobro obravnavala. Nobenemu študentu, ki bi ravnal tako, kot sem jaz, ne bi jaz dal drugačnega reda, če bi bil profesor.*³

Že tedaj pa se nisem omejeval samo na historično umetnost, temveč me je privlačila tudi sodobna umetnost ekspresionizma,

o kateri sem si nabavil več knjig, zlasti pa sem zasledoval boje, ki so se vršili med umetniki starejše generacije, ki so to strujo odklanjali, kot je bil na primer *Ivan Vavpotič*, pa mladimi, kot sta bila v prvi vrsti brata *France* in *Tone Kralj*. Pred zaključkom zadnjega leta na gimnaziji sem v razredu predaval o evropski umetnosti ekspresionizma, o kateri je tudi Umetnostno-zgodovinsko društvo priredilo več predavanj.

Omeniti pa moram še drug vir, ki je kriv, da sem se lotil umetnostne zgodovine, in to so bile latinske ure, v katerih smo pri prof. *Evgenu Jarcu* jemali sloveče govore *Tullija Cicerona* proti *Verru*, ki je po Grčiji ropal umetnine in jih vlačil v Rim. Prof. Jarc nam je zategadelj izčrpno predaval tudi o grški skulpturi in to na podlagi velikega priročnika o antični umetnosti, ki ga je napisal prof. *Adolf Michaelis* za založbo Springer. Poleg prof. Debevca je bil visoko naobraženi humanist Evgen Jarc brez dvoma ena najmarkantnejših osebnosti profesorskega zbora te gimnazije, ki je bila po višini uspehov v stari Avstriji na 4. mestu. K zgodovini umetnosti zapadne Evrope je torej prišlo še srečanje z umetnostjo Grkov in Rimljanov in tako se je moje obzorje razširilo.

Tiste čase je bilo sploh težko umakniti se vplivu umetnosti. Na trgu so bile prve knjige o srbskih zadužbinah (*Koste Strajniča*), o Ivanu Meštroviću (isti avtor), o srednjeveški arhitekturi Dalmacije (*Vladimir Petković*) in druge. To je bil estetsko in duhovno razgiban čas. Da pa ima umetnostna zgodovina tudi svoje temne strani, o tem sem kmalu izvedel na univerzi, toda ko je prišel čas vpisa, sem brez oklevanja vzel to stroko in klasično arheologijo.⁴

Vzporedno s tem je šlo moje zanimanje za teoretične podlage umetnosti, umetnostne zgodovine in za estetska vprašanja. Tudi v tem pogledu sta sedma in osma šola izvršila svoje poslanstvo. Ljubljanska univerza tačas še ni imela profesorja za čisto filozofijo, temveč samo redno stolico za filozofsko propedeutiko, ki jo je vodil prof. dr. *Karel Ozvald*. Pri prof. *Aleksiju Meinongu* v Gradcu je bil za asistenta štajerski rojak dr. *France Veber* in tega je vodstvo univerze pridobilo za učitelja čiste filozofije. Preden pa je prišel iz ministrstva v Beogradu dekret o njegovem imenovanju, je Veber poučeval logiko in psihologijo v 7. in 8. razredu klasične gimnazije in tam smo ga mi poslušali. Poseben vtis je na nas napravil s svojimi prodornimi izvajanjmi, ki jih je ilustriral s primerami iz konkretnega izkustva. Že tu je poudarjal svoj teorem o zakonu psiholoških podlag, polagal ves poudarek na analitično metodo in je dejansko nam omogočil, da smo razumeli njegova kasneje izdana dela, ker smo imeli nekaj podlage. Po njegovem odhodu na univerzo je prevzel pouk psihologije v osmi šoli prof. *Ivan Gnjezda*, izredno naobražen mož, ki je imel tudi veliko smisla za naše umetnostno življenje. Redno je obiskoval umetniške razstave, na nekaterih nas je sam vodil in tolmačil tudi moderne struje.

48 Proti koncu 8. šole je radi pomanjkanja časa do zadnjega predava-

val in namesto izpraševanja nam je dal šolsko nalogo, v kateri smo morali pokazati, ali smo se kaj naučili ob njegovih predavanjih o estetskem vrednotenju umetnine in to s posebnim ozikom na psihološke faktorje. To je bila zame kot nalašč prilika, da sem se mogel razpisati o problemu „abstrakcije in včustvovanja“ kot dveh psiholoških tečajev nastanka in razumevanja umetnine. Moja modrost takrat še ni rasla na mojih gredah, temveč sem jo pobral pri drugi, takrat silno aktualni knjigi istega *Wilhelma Worringerja* pod naslovom *Abstraktion und Einfühlung*.⁵ Ta knjiga je bila kot nalašč ustvarjena za interpretacijo in razumevanje ekspresionistične umetnosti.

Precej v strahu sem čakal dan, ko je prof. Gnjezda prinesel naloge nazaj. Strah pa je bil neupravičen. Ko je prišel do mene, je rekel v srbohrvaščini: „Da, Ložar, to je jedan, koji znađe.“ Nekoč nam je profesor Debevec citiral nekega modrijana, ki je rekel, da človek ne sme nikdar stati pod vplivom zadnje knjige, ki jo je prebral. Verjetno je imel ta modrijan prav, toda moje mnenje je, da je bolje stati pod vplivom zadnje, kot pa sploh nobene knjige. In čisto odkrito je treba reči, da je bilo tiste čase nemogoče ostati nedotaknjen od Worringerjevih globokih in intuitivnih konceptov. Po mnogih mnogih letih (50) sem se v Ameriki seznanil s filozofijo angleškega umetnostnega teoretika in kritika *Herberta Reada* in sem videl, da je bil učenec Worringerjev. Svojo filozofijo umetnosti je posvetil: „To my esteemed master in the philosophy of Art – Wilhelm Worringer“.

Razen Worringerjevih del sem tiste čase že poznal tudi dela *Ernsta Meumanna*, *Richarda Hamanna*, *Maza Dieza*, *Friedricha Jodla* – zadnje spet po zaslugi navedb literature v neki razpravi *Izidorja Cankarja*, o katerem se mora reči, da je bil vselej na tekočem glede vsakokratno najboljših del v zadevnih strokah. In enako je moje mišljenje, da so navedbe literature v razpravah skoraj prav tako, če ne bolj važne, kot razprave same. Mene so že tedaj bolj zanimala filozofsko-teoretična, estetska in metodično-kritična dela o umetnosti, kot pa njena zgodovina, kar je naravno: ako poznaš problem in princip, si že na pol pota k razumevanju umetnine.

O P O M B E

1. Iz njegovih spominov, ki jih je leta 1970 izdal pri Slovenski Matici in Ljubljani prof. *Vojeslav Mole*, sledi, da je tudi on predaval nam gimnazijcem na Učiteljskiču. Ob tej priliki je prav, da se osvetli doslej malo znana njegova zasluga. V Zborniku za umetnostno zgodovino I, 1921, strani 107-108 je objavil Mole načrt svojega dunajskega profesorja umetnostne zgodovine, *Maza Dvoraka*, za pouk te vede na srednjih šolah monarhije. Dvorakovo idejo sta tedaj izvršila v praksi Cankar in Mole. Danes ne vem, kdaj je jugoslovanska prosvetna uprava uvedla pouk te stroke na srednjih šolah. Vem pa, da je profesor *Marko Bajuk*, kot direktor begunske gimnazije v

- taborišču Peggez-Lienz na vzhodnem Tirolskem, mene naprosil, naj začnem poučevati umetnostno zgodovino v višjih razredih gimnazije (v 7. in 8.). Ta predmet smo obdržali tudi še potem, ko se je taborišče Peggez preselilo novembra 1946 v mesto Spittal-Drau na Koroškem. Na obeh gimnazijah sem torej med leti 1945-1950 poučeval umetnostno zgodovino in tudi etnografijo. Za Moletovo knjigo „Spomini“ glej moj referat v Meddobju XIV, 1974, strani 132-144.
2. Založba Piper, Muenchen, 8-12. Auflage 1920.
 3. Prof. Debevec je bil sicer konservativno misleč intelektualec, toda je dajal priliko tudi modernim smerem. Pri njegovih slovenskih urah smo na primer recitirali Podbevškove pesmi, ki so bile futurističnega porekla. Ker je svojo zbirko pesmi naslovil „Človek z bombami“, smo mu rekli človek z bombami. Na pamet naučiti se pa njegovih pesmi ni bilo vselej mogoče.
 4. Na abiturijentskem izletu v Srbiji leta 1922 sem dobil prve dobre vtise in pojme o pravoslavni in bizantinski cerkveni arhitekturi, o ikonah in iluminiranih rokopisih, o ikonostasih in podobnem.
 5. Ein Beitrag zur Stilpsychologie. R. Piper & Co. München. 1908. To izdajo sem imel doma, a je izginila leta 1945 v žepih neznanih plenilcev moje knjižnice. V New Yorku sem leta 1960 kupil izdajo iz leta 1959.
 6. Herbert Read, The Philosophy of Modern Art. Meridian Books Inc. New York, 1953. Read ugotavlja, da je bila Worringerjeva filozofija o abstraktni umetnosti napisana prej, kot je bila naslikana prva kubistična slika, na primer Picassove „Les Demoiselles d'Avignon“.

B. UNIVERZA V LJUBLJANI

Dne 5. oktobra 1922 sem se vpisal na filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani. Vpisal sem na prvo mesto predavanje in seminar *Izidorja Cankarja*, isto pri *Moletu*, dalje predavanje dr. *Josipa Mantuanija* o grški in helenistični umetnosti, ter poglavja iz antične tehnike. Nadalje sem vpisal profesorja *Ivana Prijatelja* kolegij o Mladoslavencih, prof. *Franca Kidriča* o dobi med Pohlinom in Vodnikom, ter jezikovne tečaje: angleščino (*Miss Fanny S. Copeland*), ruščino (*Dr. Nikolaj Preobraženskij*) in češčino (*dr. Vaclav Burian*). V naslednjih semestrih sem vpisal dodatno predavanja profesorja *Franceta Vebra* o zgodovini grške filozofije, v zadnjem ljubljanskem semestru pa njegovo analitično in razvojno psihologijo. Verjetno je, da je poudarjanje analitične metode v mojih kasnejših spisih v veliki meri posledica vpliva, ki ga je name imela Vebrova analitika, zlasti pa njegova naravnost klasična metoda primerov iz konkretnega sveta, kjer ni ničesar prepustil deduktivni ali sintetični metodi. V 5. semestru

sem vpisal tudi kolegij o zgodovini poznega srednjega veka pri nas, ki ga je imel prof. *Ljudomil Hauptman*.

Cankar je predaval tisti semester in kasneje renesančno umetnost in ker sem poslušal predidoče periode že kot gimnazijec (glej zgoraj), sem imel zvezo. V mojem zadnjem ljubljanskem semestru je vodil seminar o slovenski umetnosti ter nas je uvažal v študij literarnih virov in v važnost bibliografije. Vsak seminarist je dobil nalogo pregledati kako slovensko ali nemško revijo ter kot rezultat napisati popravke in dodatke k obstoječim bibliografijam; jaz na primer sem pregledal časopis *Die Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain (1848-1868)* ter sem zadevne popravke objavil po profesorjevem navodilu v *Zborniku za umetnostno zgodovino* (leto III, 1923, str. 78 pod naslovom: *K doneskom za topografijo in zgodovino umetnosti na Kranjskem*). To je bil menda moj drugi tiskani prispevek.

Mole je imel nalogo, predavati klasično arheologijo. Zanj to ni bilo lahko delo, ker je bil po glavni liniji umetnostni zgodovinar, toda za mlado univerzo bi bili dve stolici preveč. Na težave ga je opozoril že Max Dvorak (glej njegove spomine str. 293). Arheologija je bila pod B-skupino predpisana za klasične filologe, na študente, ki bi jo bili vzeli kot glavni predmet, ni bilo misliti iz več razlogov. Poleg običajnih kolegijev o grški in rimski umetnosti je Mole predaval tudi o arheološki hermeneutiki, o epigrafiki in o arheoloških spomenikih Slovenije, ter je vodil tudi seminar s področja domače arheologije. Imel je težko stališče, toda mnogo težav si je napravil sam.²

Kot honorarni predavatelj je tudi Josip Mantuani držal tečaje s področja klasične arheologije in enega celo o izbranih poglavjih iz antične tehnike. Če so moji indeksi zanesljivi, je predaval samo en semester. Mantuani je lep zgled slabe uprave tedanje univerze, ki ni vedela, kako zaposliti prave ljudi na pravem mestu. Kot ravnatelj muzeja in avtor cele vrste razprav, obenem pa kot kustos arheologije na muzeju, je imel boljše kvalifikacije za mesto profesorja klasične arheologije kot Mole. Spominjam se primera, ko so na stavbišču Trboveljske premogokopne družbe našli rimske grobove. Mantuani je o tem takoj obvestil vodstvo klasične gimnazije, ki je potem poslalo vse razrede višje šole na stavbišče, kjer je Mantuani razlagal značaj in pomen teh najdb. Toda Mantuani je bil samo honorarni predavatelj brez pravice izpraševanja; cela vrsta problemov bi bila rešena, če bi bil on izredni profesor in izpraševalec, in sicer ne samo zanj, temveč tudi za Moleta in predvsem zame.

Medtem ko je bil curriculum slavistov, klasičnih filologov, slusateljev zgodovine in modernih jezikov ter pedagogov v okviru univerze večinoma vsaj zasilno rešen, na tehniki in bogoslovju pa tudi na poti k rešitvi, pri kandidatih umetnostne zgodovine o tem ni bilo govora, predvsem pa ni bilo nobenega upanja na službo. Ko so videli, da je umetnostna zgodovina sicer zelo lepa veđa, toda če ne da kruha, sta Marolt in Spreitzer ostala pri študiju prava. Anton Vodnik je imel še precej dolgo pot do diser-

tacije, najbližji doktoratu je bil Stanko Vurnik, zato mu je Cankar preskrbel službo na Etnografskem muzeju, kjer je bil ravnatelj dr. Niko Županič.³

Že v tretjem semestru mi je Cankar v zelo nedvoumni obliki povedal, da za umetnostne zgodovinarje ni nobenih izgledov za službe, pač pa obstoji možnost, da bo Narodni muzej v dogledni bodočnosti rabil kustosa arheologije, in zato mi je svetoval, naj grem študirat v Gradec k Walterju Schmidu. V istem smislu je začel govoriti tudi Mole, ki je še pristavljaj, da predavanja tudi drugod ne bodo nič boljša in nič slabša kot so v Ljubljani, toda drugod bodo na razpolago knjižnice, potrebne za znanstveno delo. Te stvari so v meni povzročile precejšnjo zmedo in nekaj časa nisem vedel, kaj narediti, zato sem ostal še dva semestra v Ljubljani.

Gledano nazaj lahko rečem, da bi bila vsa situacija lažja, če bi bila oba profesorja nekoliko bolj razgledana po naši domači prehistorični in rimski arheologiji. Stopila naj bi bila v zvezo z dr. Mantuanijem ter ga prosila, naj odpre muzejske depote, da bi jaz tam dobil pojem o arheološki ostalini in izbral iz množine materiala tisto, iz česar bi lahko nastala disertacija. Osnovne opisne sekcije bi bil lahko dovršil v Ljubljani, za znanstveno izrabo in interpretacijo pa bi bil šel ali na Dunaj ali v Gradec ter se po dovršitvi teh del vrnil v Ljubljano diplomirat. Na ta način so hodili na Dunaj zgodovinarji, npr. Franci Zwitter, Josip Žontar in gotovo še kateri s štipendijami v žepu, medtem ko zame Cankar in Mole nista nič poskrbela. Značilno je tudi dejstvo, da nobenemu od profesorjev ni prišlo na misel, da bi bilo možno študirati arheologijo tudi v Zagrebu ali Beogradu. Pač pa sta se oba pritoževala nad Mantuanijem, češ da jima ne da na razpolago muzejskega materiala za študijske svrhe. Umetnostna zgodovina in ljubljanska univerza sta imeli svoje senčne strani, o katerih pa ni nihče pisal.

V znanstvenem oziru sta oba seminarja svojo nalogo dokaj dobro vršila. Medtem ko je Cankar zastopal stališče J. Wilperta, F. Wickhoffa in drugih, da je izvor starokrščanske umetnosti treba iskati v Rimu, je Mole zastopal mnenje Strzygowskega, da je izvor v resnici na vzhodu.

Istočasno pa sta oba seminarja, seveda Cankarjev v večji meri kot Moletov, odsevala izredno razgibano teoretično-filozofsko razglabljanje o umetnosti in njeni vеди ter o njenih znanstvenih podlagah. Vse to je nekako viselo v času. Na prvem mestu je treba omeniti *Heinricha Wölfflina*;⁴ čigar *Grundbegriffe der Kunstgeschichte* so prinesli nove poglede na interpretacijo umetnosti. Cankar je bil od antitetičnih parov ali kategorij, kot so bile: linearen-slikovit, ploskovit-prostoren, odprta oblika-zaprta oblika itd., odvisen ali neposredno od Wölfflina, ali pa je že morda tudi Dvorak uporabljal te nove polarne pojme v svojih predavanjih. Drugi reformator tedanje umetnostno-zgodovinske vede je bil že omenjeni Wilhelm Worringer, ki je prinesel popolnoma novo interpretacijo gotike in gotske forme. Kot tretjega je seveda treba omeniti *Maxa*

Dvoraka, ki je videl v tej vedi dejansko zgodovino duha. Že leta 1924 je pri Piperju v Münchenu izšel pod uredništvom njegovega učenca *Karla M. Svobode* posmrtno prvi zvezek njegovih zbranih del pod naslovom *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*.⁵

Dejansko je treba v vsej tej bogati teoretični literaturi videti odseve časa, ki je iskal povsod nove formulacije bistva življenja in kulture in prinašal nove interpretacije na vseh področjih, med temi tudi na polju upodablajoče umetnosti, kjer sta ekspresionizem in kubizem iskala isto. Zato ni bilo nič čudnega, da je tudi Cankar začel misliti na svoj doprinos k temu gibanju in rezultat sta bila njegov uvod v likovno umetnost ter sistematika stila, ki je izšla leta 1926 in zbudila veliko pozornost.⁶

Mole se v ta teoretično-pojmovna področja ni podajal v taki meri, kajti on je sledil mnogo bolj pragmatičnim nazorom Josefa Strzygowskega, ki je upošteval v večji meri faktorje okolja, materiala, tehnike, tradicije, pokrajine in celo ras. Moletovo gledanje je bilo bolj realistično nego Cankarjevo, a manjkala mu je miselna ostrina prvega in prerad se je izgubljal v špekulativnih ekskurzih in kopičenju problemov, iz katerih ni našel izhoda.⁷ Nasprotno pa je Cankar potem vedno bolj zapadal v abstraktni intelektualizem in je bil še po letih prepričan, da je njegova *Sistematika stila* pravilna.⁸

Že v svojem tako zvanem poučnem romanu „S poti“, ki bi se bil moral bolj pravilno imenovati *Antipotopis*, je Izidor Cankar pokazal, da je mojster sloga in dovršen gospodar slovenskega jezika, čeprav je bil rojen od nemške matere v šidu v Slavoniji. Isti odliki kažejo njegovi *Obiski*, s katerimi je uvedel to literarno obliko med Slovence. Njegova predavanja pa za temi umetninami niso zaostajala in so jih mogoče še nadkriljevala po njihovi retorični izbrusenosti, dramatičnem prednašanju in siloviti moči njegove sintakse in besednega izraza. Brez ozira na predmet je že to zadostovalo, da je bila predavalnica vselej natlačeno polna. Mogoče se je to z leti umirilo, toda še pozimi leta 1924-1925, ki je bil moj zadnji ljubljanski semester, so morali mnogi stati. S takim predavateljem je bilo težko konkurirati in Mole je to čutil. Težko pa je bilo tudi za nas študente, ne biti vplivan od tega sloga.

Mi vsi smo postali neke vrste epigoni mojstra in to zlasti v stilski formi. Največ tega vpliva je pokazal *Stanko Vurnik*, ki je tudi teoretično hodil po stopinjah svojega vzornika. Cankarjev vpliv je segel tudi v liriko *Antona Vodnika*. Posebej ni treba poudarjati, da sem tudi jaz zapadel temu slogu. Prvič se je to pokazalo v moji kritiki pesniške zbirke „Žalostne roke“, ki jo je leta 1922 izdal *Anton Vodnik*. Kritika je izšla v dnevniku *Jutranje novosti*. Ta kritika v resnici ni bila pisana, temveč *govorjena* papirju, ki je nadomestoval slušateljce. Posnema vse stilne značilnosti, figure in sintaktične formule Cankarjevih predavanj. Še dalje je v tem oziru šla moja ocena del bratov *Kraljev*, ki so bila razstavljena v Akademskem domu, ob priliki ko je *France Kralj* tudi prvič predstavil publiki svojo stensko in stropno dekoracijo dvorane.

V popisu te slikarije sem bil jaz dobresedno suženj Cankarjevega sloga in interpretacije baročne stropne dekoracije v neki rimski cerkvi.⁹

Ker je tedaj stala v ospredju tudi religiozna umetnost in to po zaslugi takih mojstrov kot so bili *Ivan Meštrovič*, *Frančišek Bilek*, *Ernst Barlach*, *Karl Schmitt-Rotluff* in naših dveh *Kraljev*, sem se v članku „K problemu sodobne religiozne umetnosti“, ki je izšel v listu *Križ na gori*, lotil problema te panoge na Slovenskem. Članek je Cankarju zelo ugajal in ko smo se neke nedelje vračali z izleta k Sv. Primožu nad Kamnikom ter izstopili iz vlaka na Ježici in zavili k „Urbančku“, kjer nam je profesor plačal za pijačo in jedačo, smo jo odtam mahnili peš v Ljubljano – Cankar je bil izvrsten hodec. Med potom smo obravnavali aktualna vprašanja in ko je prišel na vrsto Worringer, je Cankar omenil moj članek in ga pohvalil. Vselej sta bila ob takih prilikah na njegovi levi in desni njegova najbolj priljubljena učenca Vurnik in Marolt, kadar pa kateri izmed njiju ni šel na izlet, je stopil na njegovo mesto Tone Vodnik. Če pa je šla na izlet tudi Tekla Kleinmayerjeva, je hodila na desni strani profesorja.

Moj članek je vzbudil mnogo prahu in ga danes obžalujem v toliko, ker nisem zadosti jasno očrtnal vzroka, zakaj je naša cerkvena umetnost zašla v tako slepo ulico. Vzrok je ležal v tem, da naši podobarji in slikarji niso imeli nobene prilike seznaniti se s tem, kar se je godilo po svetu in so cerkveni krogi še vedno videli višek cerkvene umetnosti in kanonu *Josefa Fuericha*, našega *Janeza Wolfa*, *Simona Ogrina* in podobnih. Na noben način nisem hotel žaliti na primer *Ivana Pengova* ali *Ivana Jebačina* ali koga izmed teh naših cerkvenih in ljudskih podobarjev, kiparjev in slikarjev, toda razumeli so ga kot kritiko njihovih del.

Iz orbite Cankarjevega vpliva sem krenil potem v članku *Debata o propadu*, ki je tudi izšel v *Križu na gori* in je skušal postaviti *Oswaldu Spenglerju* nasproti drugo mnenje.¹¹ To mnenje sem izrazil v citatu iz pesmi *Zlata jutra*, ki jo je spesnil *Oton Župančič* in katere štirje verzi se glase:

Vse je v tebi, v tvojo dušo se lije
večnost brez konca; njene harmonije –
stoj in pobožno nadnje nagni uho –
žarovite ti skozi prsi dero.¹²

Vpliv Cankarjevega sloga, pred vsem pa tudi njegove teorije o sistematiki umetnosti in medsebojni odvisnosti slogov in svetovnih nazorov, pa je začel bledeti dokončno na Dunaju v teku mojih del za disertacijo, o čemer je govora dalje spodaj. Toda naj bo tako ali drugače, Cankarja smatram za najbolj briljantni slovenski umetniški in esejistični intelekt in za pionirja v obuditvi slovenske zavesti, da spada umetnost med najosnovnejše zahteve neke narodne kulture, estetska vzgoja pa med najvažnejše oblikovalce človekovega duhovnega in kulturnega izobraženja.

Cankar je svoje študente od časa do časa povabil na prijateljske večere ali k čadu pod Rožnikom ali k Tičku na Gričku in dru-

gam, na katerih so se vedno obravnavala aktualna akademska vprašanja. Po svoji naravi zelo družaben, je skušal to vlititi tudi nam študentom. Nepozabni so spomini na debate, ki smo jih imeli npr. ob priliki izletov Umetnostno-zgodovinskega društva na Markovem trgu v Benetkah ob poznih nočnih urah; v eni izmed njih sta on in Vurnik razmišljala, kako bi bilo mogoče ustvariti eksaktno komparativno sistematiko za glasbeno umetnost. Iz teh debat je potem zrasel teoretični sistem glasbe, ki ga je nekaj let zatem izdal Stanko Vurnik. Izleta v Monakovo leta 1922 se jaz nisem udeležil, ker še nisem bil slušatelj. Na tistem izletu pa je Tone Vodnik ob izvrstnem monakovskem pivu ustvaril slogan, ki smo ga v seminarju ponavljali: „Nismo še mrtvi, dokler smo žejni.“ Obžalujem, da ni nihče iz te edinstvene družbe umetnostnih historikov (Božidar Jakac nas je vedno imenoval: Kunst-Histeriki), smatral za vredno, da bi bil svoje spomine na dobo popisal.

Izidor Cankar je storil tudi drugače za slovensko kulturo zaslužna dela. Družina Hribar je bila lastnica nekaterih naših lokalnih železnic, npr. Kamniške, šentjanške in Vrhniške. Te železnice je hotela prodati državi in Izidor Cankar je posredoval, da jih je država kupila. Stavil je pa družini Hribar pogoj, da bodo odstopili neki odstotek od prodaje fondu za zgradnjo Moderne Galerije v Ljubljani. Znesek, ki so ga Hribar in dediči dali temu fondu, je znašal 8 milijonov dinarjev. Ko je bila ta vsota zagotovljena, je šel Cankar na delo, toda – na žalost – je medtem postal poslanik v Argentini. Enega izmed svojih dopustov je porabil za vrsto sej z gradbenim odborom in na zadnji sem bil tudi jaz. Vršila se je na njegovem začasnem stanovanju na Bleiweisovi cesti. Udeležilo se je seje precej ljudi, nalogo pisati zapisnik je pa Cankar dal meni in sicer s pripombo, da sem „še najbolj pismen človek“. Že na seji sem videl, da je imel dosti težav z usklajevanjem različnih stališč. Dal sem mu mnogo nasvetov glede podkletenja bodoče stavbe, da ne bi arhitekt delal istih napak, kot so jih delali pri gradnji muzejskega poslopja leta 1887 in 1888. Rad bi ta svoj zapisnik čital. Josip Vidmar omenja v svojih Obrazih precej nejasno tudi to, toda v resnici bralec ne izve, za kaj je šlo.

O P O M B E

1. Ob času mojega vpisa na univerzo je bil dekan filozofske fakultete prof. dr. France Kidrič. V tretjem semestru je indekse podpisal prof. Jovan Hadži, v četrtem pa dr. Karel Ozvald, ki je tačas zastopal prof. Hadžija. Ta je potrdil indeks potem spet v 5. semestru. Cankar in Mole sta prvotno predavala na učiteljišču, toda leta 1922 sta že imela svoji predavalnici v poslopju nekdanjega Deželnega muzeja. Ko je muzej postal državna ustanova in se je preimenoval v Narodni muzej, je ta prostor postal čitalnica in študijski pro-

stor za tiste, ki so uporabljali bogate zaloge muzejske knjižnice. Enkrat leta 1925 so se tudi ti preselili v Dvorec.

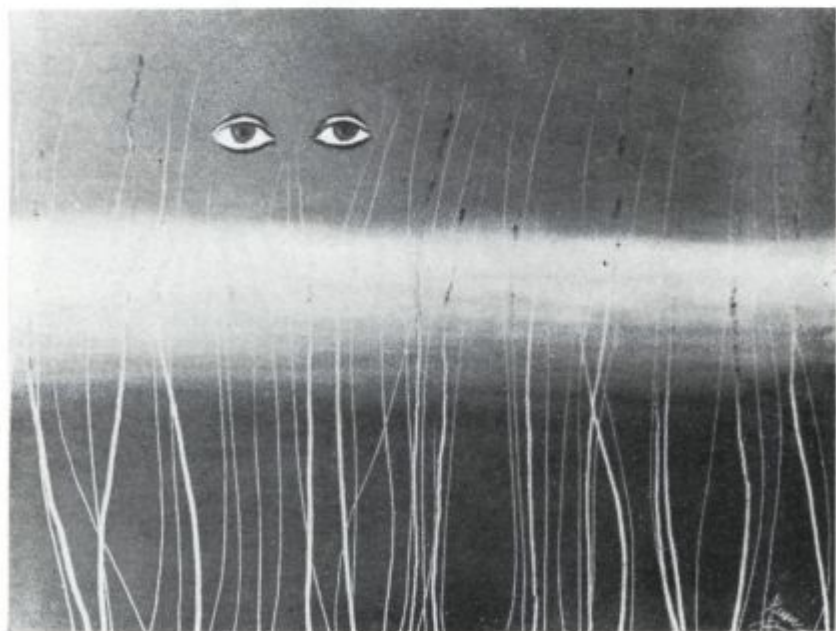
2. Med resne težave, ki jih je imel prof. Mole, je treba šteti knjižnico. Cankar je bil v srečnem položaju, ker je Seminar kupil knjižnico pokojnega dr. *Auguština Stegenška*, ki je bil eden izmed pionirjev naše umetnostne zgodovine. Tedaj pa v Sloveniji ni bilo nikogar, ki bi bil imel enako bogato arheološko knjižnico. Težava je bila tudi v tem, da je moral predavati klasično arheologijo. Tu je delal nepotrebne napeke, da je na primer predaval tudi o antični gliptiki, ki je težavna tvarina, ravno tako so bila odveč predavanja o grških kultih.
3. Ob mojem vstopu na univerzo je Cankarjev seminar obiskovalo kakih 8 slušateljev: Stanko Vurnik, Janko Spreitzer, Marjan Marolt, Anton Vodnik, neki Gruzinec, ki je potem kmalu odšel v Prago, od časa do časa je prišel Bogdan Radica in v začetku je redno hodil v seminar tudi Janez Jalen. Po prihodu z Dunaja je bil redni seminarist Franjo šijanec, ki je bil na Dunaju slušatelj Josipa Strzygovskega. Po letu 1945 je postal šijanec ravnatelj muzeja v Mariboru, odlični so njegovi članki v Enciklopediji Jugoslavije. Toda zgodnja smrt je presekala njegovo plodno delovanje. Razen naštetih so vedno obiskovali predavanja mnogi izobraženci, zlasti pa je bil damski svet močno zastopan. Cankar je to dejstvo večkrat komentiral s precejšno dozo skepticizma, enkrat tudi na izletu Umetnostno zgodovinskega društva na Muljavo, k Jurčičevi rojstni hiši ter v Stično. Na Muljavi smo si ogledali pred enim letom prej odkrite freske, in ko smo izstopili nekje pod Ivančno gorico iz avtobusa, je nam seminaristom rekel, da je za umetnostno zgodovino slabo znamenje, da ima tak vpliv na ženski svet. Kaj bi bil šele rekel, če bi bil videl množino nežnega spola pri predavanjih prof. Schlosserja in celo E. Löwyja na Dunaju; po mojem mnenju je Schlosser podedoval to tradicijo po Dvoraku in ker tega ni bilo več, so ženske pač hodile k njemu. Medtem ko je pričeval svoja predavanja redno z 10-15 minutno zamudo in jih često predčasno zaključil, je bil v seminarju točen in po mojem mišljenju tudi bolj srečen. Vaje pri njem so bile težke, zlasti datiranje umetnin. Nekoč je prinesel v seminar celo vrsto Alinarijevih fotografij zgodnje-italijanskih reliefov raznih Trecentističnih šol in ena vrsta je predstavljala Krst v Jordanu. Skoraj celo uro smo si razbijali glave nad tremi reliefi z istim predmetom in nihče ni izrekel nobene sodbe, nakar je Cankar postavil vsakega pred dejstvo in zahteval, da končno izreče svoje mnenje. Najbolj pravilno sem datiral relief jaz in Cankar je rekel: „Gospod kolega, vi ste imeli prav, ko ste pomikali relief proti sredi stoletja“. Bili smo gospodje kolegi.
4. *Heinrich Wölfflin*, *Grundbegriffe der Kunstgeschichte*. München 1915. Delo je v kratkem času doživelo več izdaj. Z njim

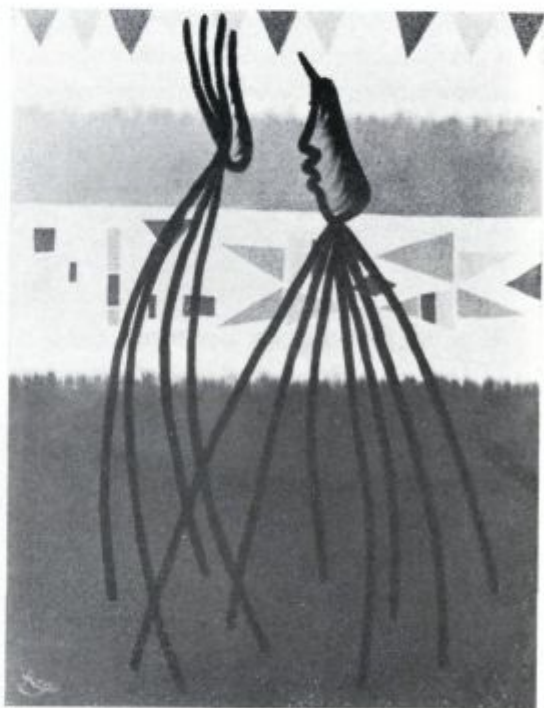
BARA REMEC

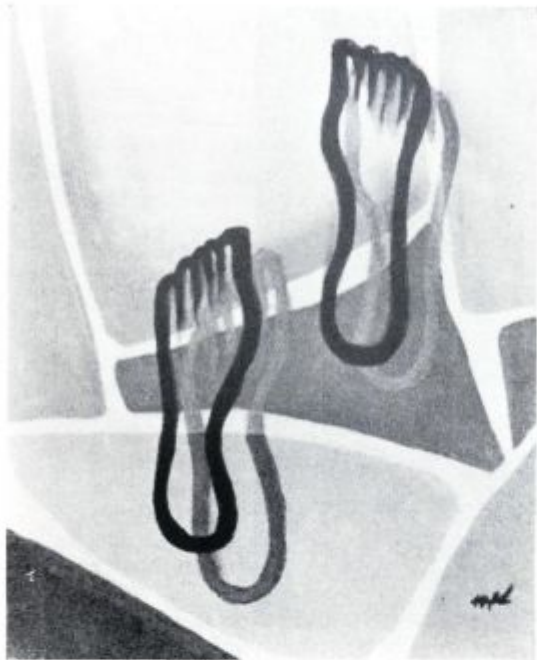
Argentina

OLJA

Razstava SKA
1985

sem se seznanil že v Ljubljanskem seminarju. Wölfflinova teorija polarnih kategorij likovnega upodabljanja je na bralca napravljala silovit vtis.

5. V tem zvezku se nahaja znamenita razprava o idealizmu in naturalizmu v gotski plastiki in slikarstvu. V razpravi je Dvorak pokazal, da je popolnoma doma v srednjeveški filozofiji. Med drugimi spisi tega zvezka je posebno pomemben traktat o Grecu in manirizmu, kjer je Dvorak kot eden prvih pokazal na manirizem kot samosvoje umetnostno gibanje, ki je pripravljalo barok.
6. Uvod v likovno umetnost. (Sistematika stila). Nova založba. Ljubljana 1926. Druga izdaja je izšla leta 1959, eno leto po Cankarjevi smrti. Priredil jo je France Stele, ki je napisal tudi spominski komentar o Cankarju človeku, umetnostnem zgodovinarju, literarnem kritiku in pisatelju. V tej postumni izdaji je Stele objavil tudi Cankarjev osnutek sistematike arhitekture. Zelo čudno je, da se ni tega dela lotil kak Steletov učenec, da bi lahko izvedeli za mnenje in sodbo mlade generacije naših umetnostnih zgodovinarjev o Cankarju.

Ko sem se po tolikih letih lotil pisanja pregleda mojega akademskega šolanja, naših vzorov in bojev, in sem vse te stvari ponovno oživiljal v čitalnici New York Public Library, me je često zajela velika melanholija ob spominih na eno najbolj razgibanih dob naše intelektualne in duhovne zgodovine, pri kateri sem bil s svojimi mladimi silami aktivno udeležen. V samoti življenja v tujini, kjer nimaš nikogar, s katerim bi o tem govoril, sem bil često resnično žalosten. Večkrat sem se zalotil pri citiranju globokih Župančičevih verzov iz pesmi Melanholija: „In spomnil sem se, da jih davno ni, da veter jim čez daljni grob šumi“. Kako intenzivno bi diskutiral s Cankarjem in drugovi, če bi živeli.

Med tistimi predmeti, o katerih bi rad z njim govoril, so bile tudi nove knjige, na primer *Hansa Sedlmayrja Kunst und Wahrheit* (Zur Theorie und Methode der Kunstgeschichte), ki je izšla istega leta kot je Cankar umrl. Povabil bi ga na razgovor o tem, katere vire je pravzaprav rabil in kaj mu je lebdelo pred očmi kot vzor, ko je pisal svojo „Sistematiko“, gotovo ne Dvorak, ker v Dvoraku ni nič tega, kar je Cankar pisal v „Sistematiki stila“. Zlasti mi je padlo v oči tisto mesto v Sedlmayrju, kjer omenja takrat še neobjavljeno delo, ki ga je zapustil v rokopisu Alois Riegl: *Die Formengrammatik der bildenden Künste*. Sedlmayr, ki je napisal doslej najbolj prodorno analizo Riegla, imenuje to njegovo delo grandiozno (stran 34). Tudi Cankar nam je v seminarju večkrat govoril o tem, da je treba napisati gramatiko upodabljaajoče umetnosti, njenih oblik in stilov.

Leta 1966 sta pa Dvorakova učenca *Karl Maria Swoboda* in *Otto Paecht* izdala ta dotlej javnosti neznani Rieglrov rokopis pod naslovom: *Historische Grammatik der bildenden Künste*

(Graz-Köln). Ta gramatika, katere drugi del je Riegl bral v kolegiju leta 1899, je morala biti ob času, ko so naši trije študirali na Dunaju, znana ali v ustni tradiciji ali pa v kakih skriptih, ki so krožila med oboževalci Riegla. O tej stvari bi rad govoril s Cankarjem, pa tudi o Sedlmayrjevem stališču glede nemožnosti koordinacije stilov in svetovnih nazorov in zanima me, ali je Cankar to Sedlmayrjevo delo poznal. Če ga ni, je škoda, ker spada med najbolj tehtne doprinose druge polovice 20. stoletja k filozofiji umetnostne zgodovine.

7. Lepe primere Moletovega meditiranja o umetnosti, ki razodeva esteta, najde bralec v njegovih Spominih.
8. „Kritika strokovnih ljudi je potrdila – čeprav so se napisale tudi mnoge neumnosti, pravi Cankar – pravilnost mojega sistema“ (Sistematika, 2. izdaja, stran 207). Pod kritiko misli najbrž pretirano hvalo Vurnika, Mesesnela in Marolta, zlasti seveda Vurnika, ki je Sistematiko dobesedno prenesel na področje glasbe; pod neumnostmi pa brez dvoma mojo kritiko njegove Sistematike v Času 1927. Jaz tega Cankarju nič ne zamerim; kot dogmatik v mišljenju, kar je bil, je kasneje izgubil stik ne samo z razvojem moderne umetnosti, temveč tudi z novimi pogledi in smermi v filozofiji in teoriji umetnostne zgodovine. Glavni vzrok te situacije je bilo dejstvo, da je bil Cankar povsod angažiran in da je bilo povpraševanje po njegovi navzočnosti preveliko. Tako na primer je njegov uvod v album del slikarja *Gojmirja Antona Kosa* od začetka do konca zgrešen, ker ga je naslonil na svojo teorijo interrelacij med umetniškimi slogi in idejnimi sistemi. Ko mi je *Miha Maleš* dal nalogo, napisati monografičen članek o tem umetniku, sem jaz izhajal iz del samih in njihove analize in iz nje napravil zaključke. Članek je izšel v reviji *Umetnost*. Enako je uvode v zbrane spise svojega bratranca *Ivana Cankarja* pisal pod vplivom svojih teoremov in ni videl razlike med klasičnim idealizmom in med subjektivno zavestnostjo v vsem Cankarjevem umetniškem ustvarjanju. Ta zavestnost pa z idealizmom klasičnega svetovnega nazora in filozofskega koncepta nima nič skupnega.

Dvomi o pravilnosti njegovega sistema so se pojavljali med študenti, tako na primer pri Spreitzerju, ki je bil starejši od mene, doživel fronto na Soči kot avstrijski poročnik in bil izredno oster mislec. Na najinih sprehodih po Rožniku, Golovcu in Tivoliju sva obravnavala mnogo perečih vprašanj in tudi Cankarja. „Ja, če je vse tako a priori jasno in določeno, kot pravi Cankar“, je rekel Spreitzer, „kakšen smisel pa potem še ima umetnostna zgodovina in da jo študiramo?“ V resnici Cankarjeva sistematika ni dopuščala nobene svobode.

V interpretaciji umetnin je v svojih predavanjih pokazal genialno mero analitičnega duha – starokrščanske mozaike, umetnike visoke renesanse, manirizem, zvezo med nastajanjem nominalizma v pozni srednjeveški filozofiji pa med

nastajanjem naturalizma v istodobnih iluminiranih rokopisih in zgodnjem nizozemskem slikarstvu je Cankar predstavil tako, da pred tem otemne vse kasnejše monografije tujih umetnostnih zgodovinarjev, toda ko je prišel do moderne umetnosti, je ta njegov talent odpovedal. Meni je pa narobe ravno kritika sodobnih umetniških del omogočila dostop do bolj pravilnega teoretičnega sistema.

9. Najnovejša dela bratov Kraljev. Dom in svet, 1923.
10. Križ na gori, 1924. Cerkvena umetnost tedanje dobe je zapadala bolj in bolj v formalizem in stalno ponavljanje preizkušenih tém in formul. Po strahotah prve svetovne vojne za take stile ni bilo več razumevanja, kajti vojna je človeško zavest do dna spremenila. Odklenkalo je tudi golemu posvetnemu formalizmu, kar je videti v kritiki, ki jo je doživela pesniška zbirka *Antona Debeljaka*, „Solnce in senca“, ki je hodila po sledih francoskega parnasovstva. V Domu in svetu je o tej zbirki pisal izvrstni kritik prof. Ivan Dornik, ki je na čelo svoje kritike postavil motto iz nekega eseja dunajskega pesnika *Petra Altenberga* (to ime je pseudonim, toda njegovega pravega imena se ta trenutek ne spominjam): „Die Seele muss du tief aufrühren können, Dichter“ – dušo moraš globoko vznemiriti, pesnik. Prav isto je veljalo tudi za tedanjo oficijelno cerkveno umetnost, pri čemer je treba reči, da je Cerkev kot naročnica umetniških del bodisi slikarskih, bodisi kiparskih, naravnost zapravljala izredne obrtno-umetniške talente svojih umetnikov kot so bili Ivan Pengov, Ivan Jebačin, Matej Trpin in drugi.
11. Križ na gori 24, v članku pod naslovom: „Debata o propadu“.
12. Oton Župančič, Zlata jutra, v zbirki V zarje Vidove, Ljubljana 1920, stran. 87. Moje obilno publicistično delo med obema vojnama ni ostalo skrito literarnim historikom v domovini. Tako piše najnovejši izvrstni Leksikon Cankarjeve založbe: „Slovenska književnost“, Ljubljana 1982, na strani 207 pri mojem imenu, da sem bil v tridesetih letih eden osrednjih katoliških publicistov“. Josip Vidmar se zelo moti, ko v svojih Obrazih mene imenuje „topničarja“ prof Franceta Koblarja.

C. UNIVERZA NA DUNAJU

Dne 23. aprila 1925 sem se vpisal na Dunajsko univerzo, kar pa je bila precej drugačna zadeva od časov, ko so se vpisali nanjo Izidor Cankar, France Stele in Vojeslav Mole. Avstrija je bila zdaj tuja država, jaz tuj, inozemski slušatelj, pristojbine zato večje, tečaj dinarja proti šilingu je bil slab, v obeh državah je razsajala inflacija, toda v Jugoslaviji je bila hujša nego v Avstriji.

V 6. semestru (prvem dunajskem) sem še vedno najprej hotel biti umetnostni zgodovinar, zato sem vpisal na prvo mesto kolegij prof. *Julius von Schlosserja* o Giottu in njegovi šoli in na

drugo mesto kolegij o staronizozemskem slikarstvu, ki ga je bral Dvorakov učenec *Karl Maria Swoboda*. Vpisal sem tudi kolegij *Ernsta Dieza* o vzhodnoazijski umetnosti, iz česar se vidi deloma moja dezorientiranost. Na zadnje mesto sem vpisal prof. *Emila Reischa* o kiparskem okrasu grških templjev in predavanje prof. *Emanuela Löwyja* o rimskem slavoloku. Löwy je imel tudi seminarske vaje na originalnih in odličnih in moram reči, da so bile to zelo zahtevne, toda hvaležne vaje. Dekan je bil tisti semester prof. *Hans Uebersberger*.

V naslednjem ali 7. semestru sem pa stvar zaobrnil in postavil na prvo mesto Reischa, kolegij in vaje, na drugo Löwyja, predavanje o grškem slikarstvu in vaje, nato predavanje o antičnih podlagah zapadnoevropske umetnosti, ki ga je imel univerzitetni docent *Arnold Schöber*, temu je sledil *Rudolf Egger* s predavanjem o Ravenni, Aquilei in Saloni in temu *W. Kubitschek*, ki je predaval o zasutih mestih Kampanije. Na zadnje mesto sta prišla zdaj Schösser in Swoboda. Dekan je bil *Erner*. V 8. semestru sem umetnostno zgodovino opustil, ker sem imel že zadosti kreditov. Razen Reischa, Löwyja in Eggerja sem vpisal *Oswalda Menghina* Die Kulturkreise der Urzeit in njegove vaje. Od teh dveh predmetov pa nisem imel dosti koristi, ker tedaj še nisem imel nobenih podlag, toda kasneje sem se z Menghinovo interpretacijo predzgodovine seznanil potom njegove knjige *Die Weltgeschichte der Steinzeit*. Čudim se, da v indeksu v tem semestru ni predavanj Arnolda Schöberja. Brez potrebe sem vpisal štiri kolegije še v 9. semestru, toda jih dekanat ni potrdil.

Reischa, Löwyja in Schösserja so poslušali že Cankar, Stele in Mole, torej so bili ti možje že tradicija dunajske univerze. Ob svojem času so bili to brez dvoma moderni in pomembni zastopniki klasične arheologije ter zgodovine antične umetnosti. Na zunaj so predavanja *Emila Reischa* izgledala kot kopija pregleda te umetnosti, objavljenega v Springerjevem „Handbuch der Kunstgeschichte“, I. Band, Das Altertum, ki ga je priredil *Paul Wolters*, toda to ni bila kopija, temveč zadnje in najnovejše znanje o antiki, pri katerem je sodeloval tudi Reisch, enako kot so bili za to zaslužni Wolters, Franz Winter in še mnogi drugi. Winterjev album „Die Kunstgeschichte in Bildern“ je bil pa izredno priročen kompendij za rigoroze, dopolnjeval ga je Gercke-Nordenov Uvod v zgodovino starega veka.² Ob mojem času je bil Reisch predsednik Avstrijskega arheološkega inštituta, ki je tedaj izkopaval v Efezu v Mali Aziji. Temu inštitutu je pripadal tudi Löwy. Inštitut pa je tudi izkopaval v Carnuntumu ob Donavi, velikem garnizijskem rimskem taborišču, dalje v Saloni v Dalmaciji in na Južnem Koroškem, kjer je pod vodstvom Rudolfa Eggerja odkrival starokrščanska škofijska središča v Teurniji in Juenni, ter na Vzhodnem Tirolskem, kjer je inštitut izkopaval rimsko mesto in starokrščansko cerkveno središče Aguntum pri sedanjem Lienzu. Od Jugoslovanov so bili člani inštituta prof. *Nikola Vulić* iz Beograda, *Viktor Hogfeller* iz Zagreba, *Mihovil Abramić* iz Splita in *Viktor Škrabar* iz Ptuja.

Kot učenec *Rudolfa Eggerja* je po prvi svetovni vojni pri nas nadaljeval tradicije dunajske šole prof. *Balduin Saria*, toda vpliv te odlične arheološke in epigrafične šole se je raztezal tudi name in to zlasti po zaslugi prof. *Eggerja* in *Arnolda Schoberja*.

Najprej bom omenil *Eggerja*. Kolegij o *Ravenni*, *Aquilei* in *Saloni* se je tikal v izredni meri arheologije in rimske zgodovine našega ozemlja. Ravno tako je kolegij o Germanih v rimskem cesarstvu obravnaval bistvene sektorje provincialne arheologije in zgodovine. Slušateljem je v obeh primerih razdelil kopije napisov, na katere se je v predavanju skliceval. Toda najvažnejše in brez dvoma novo je bilo to, da je vselej poudarjal sorodnosti in analogije med tistimi dobami na eni strani in sodobnostjo na drugi. Tako na primer je v enem izmed predavanj omenjal razstavo ekspresionistične grafike, ki je bila pod naslovom *Das Gesicht der Zeit* dalj časa odprta v Secesiji, ter kazal na sličnosti človeške situacije naše dobe in rimskega časa, danes bi lahko rekel, da je bila predmet njegovih predavanj človeška eksistenca. To je bila precej drugačna pesem od one zgolj formalne prezentacije antične umetnosti pri *Reischu* in *Löwyju*. *Egger* je kasneje postal eden največjih arheologov in starozgodovinarjev; naravnost neverjetno je, kako je obvladal številne stroke. Značilno pa je, da ni v slavnostnem zborniku *Carinthije*, ki je izšel v njegovo počastitev v treh debelih zvezkih, nihče poudaril ravno te strani njegovega interpretiranja rimske zgodovine, ki je bila za tiste čase nova in je še danes aktualna.³

Arnold Schober je bil *Reischev* slušatelj, zdi se mi pa, da je izšel iz šole *Josefa Strzygowskega*. Leta 1923 je izdal pri Inštitutu znano delo o nagrobnikih *Norika* in *Panonije*.⁴ Dasi je bil ta spomeniški tip že pred njim predmet obdelav, je on prvič nagrobnike obdelal na temelju naziranja, da so to spomeniki posebne umetnosti, namreč provincialne. Pri tem je segel tudi v lokalne predzgodovinske tradicije. Velik del knjige je posvetil obravnavi formalnih sestavin kamnov in značaju te vrste dekorativne skulpture. V mnogih ozirih je bil za moj okus preveč sumaričen in statističen in ni izčrpal vseh aspektov, ki jih ta material vsebuje. Kljub temu pa je bilo njegovo delo mejnik v obravnavanju nagrobnikov posebej in provincialne umetnosti nasploh. *Schober* si je kot nadaljevanje svojega dela zamislil enako delo o sarkofagih in je meni to nasvetoval kot temo za mojo disertacijo.

Ta predlog je *Schober* dal meni enkrat v teku zimskega semestra 1925-1926. Napotil me je k velikim folijantom antičnih napisov, znanim kot *Corpus Inscriptionum Latinarum*, okrajšano *CIL*. Zvezek III tega dela je vseboval napise iz podonavskih dežel, ki so se nahajali ali na nagrobnikih ali na miljnkih ali na temeljnih kamnih, vmes pa so bili tudi napisi, ki so bili na sarkofagih. Ta spomeniška vrsta se je imenovala latinsko arca. Sarkofagi kot taki niso bili v celoti nikoli obdelani, torej sem se podajal na neznano ozemlje. Do tistih časov so bili sarkofagi večinoma študirani le z epigrafičnega stališča, to je od epigrafikov. Zelo malo

je bilo zanimanja za njihov dekorativni okras in tudi zelo malo je bilo fotografiranih.⁵

V zimskih in zgodnjepomladnih mesecih leta 1926 sem pregledal vse revije, ki so bile v CIL pri posameznih sarkofagih navedene kot viri. Naravno je, da sem si ogledal tudi splošno literaturo. Napravil sem si katalog spomenikov, ki je pokazal, da se nahajajo na Ogrskem, na češkem, v Jugoslaviji, Avstriji; takoj sem ugotovil, da bo treba videti tudi sarkofage v Italiji. V resnici je iz tega sledilo, da moja disertacija ne bo nastajala za pisalno mizo, temveč da se bo pisala z nogami, kar se je tudi zgodilo.

Spomladi leta 1926 sem šel prvič na Ogrsko in sem se spotom ustavil v Gradliščanskih mestih Szombathely in Sopronj in odtam sem šel z vlakom do Komarna ob Donavi. Vse to so bili zame novi in zelo zanimivi kraji. Od Komarna sem potem nadaljeval vožnjo do Budimpešte. Na mestu sedanjega vele mesta je v rimskem času na desnem bregu Donave stalo rimsko mesto in garnizijsko središče *Aquincum*, danes Buda, to je Stara Budimpešta. V muzejskem parku je stala cela vrsta sarkofagov na prostem. Ravnatelj je bil dr. *Valentin Kuszinsky*, zelo prijazen mož in ugleden arheolog.⁶

V najbolj vročih mesecih tega leta sem potoval po severni in srednji Italiji, jeseni pa sem šel na pot po Jugoslaviji: v Zagreb, Sisak, Vinkovce, Sremsko Mitrovico (antični *Sirmium*), Beograd-Singidunum.⁷

Iz Beograda sem šel v Kostolac, stari rimski *Viminacium*, in Požarevac, odtam v Niš in nato z ozkotirno železnico v Sarajevo. Bosna je ležala kot provinca Ilirik že izven območja moje teme, toda njeni rimski spomeniki so važno komparativno gradivo. Iz Sarajeva sem vzel ozkotirno železnico do Gabela in se z ladjo preko Metkovića peljal po reki Neretvi do morja ter nato v Split. Dalmacija je izredno bogata na sarkofagih, toda ti pripadajo drugemu tipu. V Splitu sem se seznanil z direktorjem muzeja Mihovилоm Abramičem, ki me je predstavil starosti dalmatinskih arheologov, donu Franu Buliću. Abramič je imel tedaj ravno obisk svojega dunajskega kolega Rudolfa Eggerja in njegove žene in me je povabil, da sem šel z njimi v šibenik in Trogir, kjer sem imel priliko okusiti dolmatinsko „pečeno vino“ (prežano iz na soncu sušenega grozdja) in fine ribe.

Ob zaključku zimskega semestra 1926 sem šel domov skozi Gradec in si ogledal spomenike v graškem muzeju Joaneju. Od tam sem nadaljeval pot v Ptuj,⁸ kjer je bil muzej še neurejen in v bistvu magazin spomenikov, in v Celje, odtam pa v Ljubljano. Po počitnicah sem se vrnil na Dunaj preko Salzburga, kjer pa je sarkofag neznan, zato pa sem našel kamnite krste, ki so vanje Rimljani dajali steklene ali glinaste žare s pepelom svojih pokojnih. Zgodaj spomladi leta 1927 sem moral iti še enkrat v *Aquincum* in Budimpešto, ker se je več zapiskov s prvega pota izgubilo, razen tega so bile moje fotografije nezadovoljive, kajti kamera je imela samo en izteg in sem jo moral zamenjati za tako z dvema.

Od celokupnega števila 200 kosov, ki sem jih tako nabral, večinoma tudi osebno raziskal, mnoge pa zabeležil samo na podlagi literature, sem za disertacijo izbral samo 120 spomenikov ter jih v katalogu, ki je tvoril prvi del disertacije, opisal. Pri tem sem delal neodpušljive pogoške. Pri vsem delu na disertaciji nisem zaradi naravnost patološke obzirnosti in strahu pred profesorji nikoli konzultiral nobenega profesorja ali ga vprašal za nasvet, pri čemer je del krivde tudi na njihovi strani. Ob nobenem času namreč nisem videl nobenega njihovega interesa na mojem delu, kajti to niso bili več časi stare monarhije in zlasti to ni bila Dvorakova šola. Med nemškimi študenti si lahko že tedaj opazil nacionalistično orientacijo. Napisov sarkofagov nisem reproduciral v celoti, temveč samo po začetnih besedah in številkah CIL. To je bila na eni strani posledica mojega poudarjanja kamnoseškoplastičnega momenta na sarkofagih, na drugi strani pa tudi zadeva denarja. Izčrpno obravnavanje napisov bi bilo zavleklo delo še vsaj za dva semestra, to se je pa reklo za nove izdatke v višini najmanj 10.000 dinarjev. Štipendije ni bilo, ne naše, ne avstrijske, in treba je bilo hiteti.

Največje poglavje sem posvetil pokrovom. Skrinje sem obdelal samo iz določenih vidikov in v izbranih primerih. V obravnavanje mitološkega okrasa se nisem spuščal, enako ne v datacijo, kajti vsa ta dela bi bila zahtevala dodatni čas in dodatne izdatke. Težišče disertacije, če je o tem sploh možno govoriti, je bilo v mojih pogledih interpretacije ter v mojih hipotezah, iz katerih je komisija lahko razbrala vsaj to, da s tradicionalnim načinom nisem bil zadovoljen in da sem iskal nove pristope. Disertacijo so spremljale fotografije, ki sem jih bil sam napravil na licu mesta. Od teh so bile nekatere dobre, druge manj. (Skupno število 52.) Zaradi štednje je bila disertacija tipkana v Studentenhilfe, kjer so študentje delali take reči, da so si prislužili nekaj denarja. Toda moj strojepisec je bil zelo nevešč, kajti napravil je na stotine napak in jaz sem jih na žalost večinoma prezrl, ker je bila moja pozornost obrnjena zlasti na vsebinsko in predmetno stran. Danes sem precej bolj občutljiv za take nerednosti. Disertacija je bila tipkana na listih tedanjega pisarniškega formata (33 cm x 20 cm), kar je bil nemogoč format, zunanja oblika in vezava pod kritiko. Stroški tega dela so znašali 50 šilingov ali čez 500 jugosl. dinarjev. V trgovskem podjetju bi bilo to delo stalo 1500 dinarjev. Moje sedanje mišljenje je, da bi bili morali člani komisije disertacijo brez usmiljenja odkloniti in svetovati, naj grem domov in stvar doma predelam ter z njo ali pridem nazaj ali pa jo predložim v Ljubljani. Če bi bil jaz član take komisije, bi bil to naredil. Za primer povem, da študent, neki šlezjski Nmec, še pri tipkanju zadnje strani ni vedel, o čem disertacija govori.

Kljub vsem pomanjkljivostim je disertacija pod naslovom „Studien zu den Roemischen Sarkophagen von Noricum und Pannonien“ našla milost v očeh komisije, ki jo je pregledala in na podlagi nje sem bil pripuščten k rigorozom. Ti so bili konec junija in začetkom julija 1927. Izpraševalci so bili: za klasično

arheologijo prof. *Emil Reisch* in *Emanuel Löwy*, za umetnostno zgodovino prof. *von Schlosser*, za filozofijo profesorja *Robert Reininger* in *Heinrich Gomperz*. K disertaciji je imel največ pripomb profesor *Löwy* in to zato, ker mu je bil ta material znan, on je namreč osebno mnogo potoval po monarhiji in je o spomenikih, ki jih je na potu zabeležil, pisal v list instituta, AEM.⁹ Pri Reiningerju sem polagal izpit iz Platona in Aristotela, pri Gomperzu pa iz predsokratske filozofije in to na podlagi Dielsove izdaje fragmentov ter *Windelband-Praechterjeve* zgodovine antične filozofije. Za ta dva izpita odkrito priznam, da jima nisem bil dorasel, deloma tudi zato ne, ker filozofske terminologije v nemščini tedaj nisem tako dobro obvladal, kot sem arheološko in umetnostno zgodovinsko.

Na Dunaju so bili tedaj hudi časi, ves junij in julij je v mestu vladalo vzdušje revolucije. Revolucionarji so zažgali Justično palačo, demonstrirali po csetah in tudi streljali. Vsepovsod si lahko videl po stenah hiš in v kamnitih balustradah luknje, ki so jih povzročale krogle policije in vojaščine. Neko jutro sem se na poti od Augustineja do univerze nenadoma znašel v množici demonstrantov, na katere je streljala policija s slepimi naboji.

Promoviral sem 22. julija 1927. Promocija se je vršila v veliki senatni dvorani; v naši skupini nas je bilo 42 kandidatov. Razen mene je bil še en Slovenec in sicer *Anton Dolinar*, glasbenik, ki je prejel doktorat iz psihologije glasbe, medtem ko je glasbene študije dovršil na konservatoriju.

Rektor Univerze je bil prof. *Hans Mollisch*, strokovnjak za anatomijo in fiziologijo rastlin, dekan filozofske fakultete je bil prof. *Carl Patsch*, ki je izvrstno govoril srbohrvaško, ker je mnogo let služboval na Zemaljskom muzeju v Sarajevu in je bil strokovnjak za vojaško zgodovino Donavskih provinc ter za etnologijo Balkana in Podonavja v rimski dobi. Promotor pa je bil *Adolf Wilhelm*, redni profesor univerze za grško arheologijo in epigrafiko. Patsch mi je po položenih rigorozih čestital v srbohrvaščini. Na promocijo sta prišla iz Ljubljane moj oče in sestra Marija, Dolinar pa je dobil obisk svojih najožjih prijateljev, med drugim trgovca *Josipa Lončarja*. Po koncu druge svetovne vojne sva se oba, Dolinar in jaz, znašla v emigraciji v Združenih državah, a se nisva nikoli srečala, kajti kmalu po svojem prihodu se je Dolinar ubil v neki avtomobilski nesreči.

Preden zaključim to poglavje, se moram ozreti na nekaj podrobnosti iz mojih študijskih let na Dunaju. Najprej: kdo so bili takrat moji študijski kolegi, dasi moram rabiti ta izraz z veliko rezervo. Večina slušateljev, ki so hodili k Reischu, Löwyju in tudi h *Kubitscheku*, je bila iz vrst kandidatov za profesorske poklice, in sicer ali klasične filologije ali stare zgodovine. Ti so morali jemati arheologijo pod B skupino. Spominjam se nekih seminarjskih vaj pod vodstvom Reischa, na katerih je bila večina takih slušateljev in zraven je bilo več deklet kot fantov. S temi slušatelji nisem imel nobenih zvez.

V seminarju samem pa sem srečaval več moških, ki so bili vsi že nekoliko starejši od mene in tudi v višjih semestrih. Skoraj vsi so kasneje v svojih karijerah dosegli lepe uspehe. Na prvem mestu omenjam *Franza Miltnerja*, ki je bil ob mojem prihodu seminarski knjižničar. Študiral je staro zgodovino in arheologijo. V teku svoje kariere je najprej postal profesor na univerzi v Innsbrucku in istočasno tudi sourednik znanstvene revije „Klio“. Nekaj let je vodil izkopavanja v Efezu v Mali Aziji, kjer je Arheološki inštitut od početka svojega obstoja izkopaval to znamenito mesto. Miltner je bil plodovit znanstvenik, a je kmalu po drugi svetovni vojni umrl za tuberkulozo. Bil je miren, zelo zrel in poduhovljen človek. Njegova žena je bila po rodu iz Sarajeva in iz istih strok kot njen mož. Bil je sorodnik nekega industrijalca, čigar tovarna je proizvajala pralni prašek „Radion“. Nekega dne mi je prinesel nemško tiskan reklamni letak, da bi ga jaz prevedel v slovenščino, da bi tovarna lahko plasirala Radion v Sloveniji. Stvar sem prestavil, toda nemška tehnična terminologija je bila zelo težka in prevod verjetno ni ustrezal; zanj mi je Miltner dal 10 šilingov, toda kasneje nisem več dobil podobnega dela. Danes bi seveda nalogo bolj strokovno opravil celo v angleščini, kaj šele v nemščini.

Drugi mož, ki je kasneje tudi postal zelo znan, toda je bil vselej zelo sam zase, je bil *Alfons Barb*. Po doktoratu je prevzel mesto direktorja deželne muzeja na Gradiščanskem, to je v Burgenlandu, ker je bil sam iz Eisenstadta (Železnega). Barb je veliko izkopaval, bil strokovnjak za arheologijo in staro zgodovino te zanimive dežele in je napisal mnogo razprav in tudi knjig; kasneje je kot Žid emigriral v Anglijo. Nič manj talentiran in aktiven ni bil tretji član seminarja, *Erich Swoboda*. Kot ostala dva, je bil tudi on starejši od mene in že na koncu študij. Poznan je postal po svojih izkopavanjih rimskega mesta Aguntum pri Lavantu na Vzhodnem Tirolskem (jugovzhodno od Lienza), pri katerem so v začetku 7. stoletja stari Sloveni premagali Bavarce.¹⁰ Toda njegovo glavno delo je po mojem mišljenju izvrstni vodnik po Carnuntumu, kjer je Swoboda izkopaval že za časa, ko sem bil jaz na Dunaju. Ta knjiga (2. izdaja leta 1953, 4. izdaja leta 1964) je več kot samo vodnik, je naravnost enciklopedični priporočnik za Carnuntum in za celo severno Gornjo Panonijo. Swoboda je bil kasneje profesor na univerzi v Gradcu, kjer je pred leti umrl.

Omeniti je še enega moža, o katerem pa ne vem skoraj nič; za Miltnerjem je prevzel posle seminarskega knjižničarja in je bil tudi starozgodovinar. Pisal se je *Josef Gottwald*. Mojih let in arheolog je bil ob tistem času *Rudolf Noll*. Po dovršitvi študij je bil nastavljen na arheološkem oddelku dunajskega Kunsthistorisches Museum, kjer je menda še danes; izdal je več knjig. Na Dunaj je prišlo več akademikov iz nemških univerz, ki so večinoma poslušali Löwyja in so po kratkem času zopet odšli.

To so bili možje, ki sem jih videl prihajati v seminar in odhajati iz njega in komaj kaj več. Zamišljeni v svoje študije, resni in

delavni, se niso veliko zanimali za to, kar se je godilo okoli njih, in jaz jih nisem motil. Težko je zato reči, da so to bili moji študijski kolegi in si tega ne bi niti upal, ker sem se zavedal, da so v svoji strokovni izobrazbi mene v vseh ozirih nadkriljevali.

Sprva sem stanoval v 3. okraju, v Custozzagasse. Imel sem ozek, temačen kabinet, v katerega ni nikoli posijalo sonce. Gospodinja je bila višja državna uradnica, menda v nekem ministrstvu, in je zgodaj zjutraj odhajala na delo; zame je pripravila na mizi toplo mleko in kruh. Od stanovanja do univerze sem moral vzeti tramvaj, ki me je po Ringu pripeljal do nje. Po novem letu 1926 se nisem več vrnil v to stanovanje, ki je stalo 40 šilingov na mesec, temveč sem šel v Augustineum v 1. okraju, kjer mi je moj sošolec, pokojni slikar inž. Zoran Rant, preskrbel prenočišče v svoji sobi. V tej hiši je bilo več koroških študentov, med njimi Joško Tischler, ki je potem vodil slovensko gimnazijo v Celovcu, dalje Jože Hutter in Jakob Moertl. Enkrat poleti 1926 sem se preselil v Moertlovo sobo, ker je Rant že delal na svoji diplomski nalogi in cele noči žgal luč ter risal. Prefekt Augustineuma je bil univ. profesor kolegija, kasnejši dunajski kardinal. dr. *Theodor Innitzer*. Mož je bil Slovencem zelo naklonjen. V hiši je bila tudi zelo dobra uradniška menza in sem bil tam večkrat opoldne na hrani; zvečer ni poslovala. Zraven hiše je bila kavarna in zraven nje mlekarna, v kateri sem zjutraj kupoval mleko ter znani kisli črni, a izvrstni kruh, ki sta ga pekli velepekarni Anker in Hammer. Ta kruh je vzdržal tudi v vročini precej dolgo.

Spočetka sem jedel opoldne in zvečer v Akademski menzi, ki je bila v prvi ulici zahodno od univerze. S tem nisem izgubljal časa za pota. Ko je hrana tu začela postajati neužitna in so se vedno bolj kazali znaki, da kuhinja negermanske študente nalašč krmi s to plažo, medtem ko so burši v drugem nadstropju imeli prvovrstno hrano, sem izostal in sem hodil v najbližji WÖK (Wiener Öffentliche Kuchengesellschaft) menzo v Josefstaedterstrasse, kadar pa sem imel več časa, sem šel v „Mitello“, ki je bila zraven palače zunanjega ministrstva. Tu je bila hrana nekoliko dražja, toda zelo okusno pripravljena, ker je hodilo sem vse uradništvo. Istočasno je na Dunaju študiralo več Ljubljancev arhitekturo in tehniko, npr. Lado Kham, Jože Platner, Milan Gjud, dalje kasnejši profesor na Tehniški srednji šoli v Ljubljani Riko Tavčar, Cvikelj in drugi. Na visoki šoli za trgovino sta študirala Janez Traven in Ciril Škerjanec, bilo je pa tudi več štipendistov ljubljanske univerze iz zgodovinske stroke, s katerimi pa nisem imel skoraj nobenih stikov. Na Dunaj sta prišla študirat tudi Bratko Kreft in Franci Zwitter.

Moja stalna družba so bili slovenski koroški študentje kot Zdravko Zwitter, njegov brat Vinko, Jože Hutter, Jakob Moertl, dalje kasnejši odvetnik Matko Hafner, ki je kmalu potem, ko je odprl svojo odvetniško pisarno v Celovcu, umrl. Naš lokal je bila kavarna Kórien na Landesgerichtsstrasse; tja je hodil tudi Janez Traven. Ob sobotah smo se večkrat sešli v slovečem Hubertuskeller na Mariahilferstrasse, ki je bil center družabnosti, serviral dobra

jedila in pijače in to po zelo zmernih cenah. Svojim očem nisem mogel verjeti, ko sem leta 1960 bil na Dunaju in zavil na to cesto, da bi šel v Hubertuskeller in sem našel vse prazno, nekdanja velika dvorana za goste je bila razparcelirana v majhne prostore, ki so jih imeli v najemu razni klubi zmešanih plesov a la jazz in podobno. Vsak mesec pa so se dunajski Slovenci sestajali na družabni večer in tudi k seji v neki restavraciji na isti cesti (ime lokala sem pozabil); predsednik društva je bil goriški publicist in založnik *Andrej Gabršček*.

Svoje bivanje na Dunaju sem pa dobro izrabil tudi v drugih smereh. V prvi vrsti sem obiskoval muzeje, od katerih bi imenoval Rimski muzej Dunaja, Nižjeavstrijski deželni muzej in potem posebno umetnostne muzeje. Med temi sem imel redno na programu Barockmuseum, ki je bil v tako zvanem Spodnjem Belvedere, in tu sem večkrat zaporedoma hodil študirat problem: Plastik und Raum, kot ga je v svoji knjigi formuliral A. E. *Brinckmann*. Mislim, da ni muzeja, kjer bi človek dobil boljši nazorni pouk o tem, kot v Barockmuzeju, ki se je nahajal v palači Unterer Belvedere Palais.

Glava je bila polna vtisov, ne samo iz umetnostnega sveta, temveč ljudi iz življenja tega velemesta, ki je pri vsem tem daleč zaostajalo npr. za Berlinom. Imel sem odprte oči tudi za socialne razmere, ki niso bile rožnate, in za politične, ki so bile razrvane in so čakale na svojega mojstra, ki je leta 1938 res prišel, ampak v drugačni obliki, kot je marsikdo pričakoval.

Enkrat pozimi leta 1926, mislim, da decembra meseca, je prišel na Dunaj po svojih službenih opravkih v zvezi s Konservatorskim uradom France Stele in je povabil Janeza Travna in mene neki večer v Schottenkeller na Schottenplatzu (kjer je stala tudi gimnazija enakega imena, ki je bila baje v stari Avstriji prva po rang). Razgovor je tekel o tem in onem in Stele je bil zainteresiran na tem, da bi dobil od naju kak prispevek za Dom in svet, ki ga je on urejeval. Jaz sem mu to obljubil, toda namesto da bi bil napisal stvarno in neprizadeto poročilo o tem, kar me je na Dunaju interesiralo, sem svoja doživetja in misli zmetal na kup v obliki polemike proti raznim domačim kritikom, ki so jemali pod lupo naše domače kulturne delavce modernih smeri. Ta polemika je izšla v Domu in svetu (1927) pod naslovom Kaj hočejo? in je v glavnem zgrešila svoj namen ter ni prikazala tega, kar sem jaz prvotno nameraval prikazati. Kriv je bil seveda tudi Stele, ki me je priganjal k pisanju, čeprav nisem imel preveč časa.¹¹

Študij na Dunaju, zlasti pa moje samostojno delo na sarkofagih, je seveda bistveno vplivalo na moje umetnostne nazore in na moje razmerje do takih sistemov, kot je bila Sistematika stila Izidorja Cankarja. Leta 1926 je izšla njegova knjiga in Stele je ob priliki svojega obiska želel, da bi o njej napisal kritiko. Zastopal je mišljenje, da je treba slišati tudi drugo stran in dati priliko še drugim učencem, da izrazijo svoje mnenje. To bi tudi poživilo list. Slaba stran cele stvari je bila v tem, da je Stele priganjal glede roka, ker je pač tudi njega kot urednika rok pri-

ganjal, namreč tiskarna. Zato jaz nisem imel dosti časa za revizijo svoje kritike, ki je izšla potem v času 1928. Kritika je naletela na slab odmev ne samo pri Cankarju, temveč tudi pri Vurniku in Maroltu, medtem ko je bila v umetniških krogih reakcija bolj ugodna. Če bi bil imel več časa, bi bil povedal isto, toda bolje formulirano in tudi dokumentirano. Čisto gotovo je, da moja kritika ni bila popolna, toda enako gotovo je, da ni bila neumnost, kajti prihodnost je dala prav meni in ne Cankarju. (Gl. op. 6 v poglavju Univerza v Ljubljani.)

V bistvu in nakratko povedano je bilo jedro disputa v tej stvari takrat, kot je tudi še danes v tem, ali avtor skuša obravnavati umetnostno zgodovino kot umetnost zgodovine ali pa kot zgodovino umetnosti. V prvem primeru je interesiran na zakonih, ki baje vladajo na tem sektorju človeškega ustvarjalnega dela in jih skuša definirati, v drugem primeru pa je interesiran na umetnini kot taki in na umetnosti ter njeni zgodovini. Ta pa ni nikoli istovetna z zakoni in abstraktnimi normami, o katerih se da v veliki večini primerov reči, da so pravilne, ravno tako pa tudi, da so nepravilne. V prvem primeru skuša znanstvenik ustvariti nekako sistematiko in gramatiko – ta izraz je zelo značilen i za Cankarja i za Riegla – ki naj bi bila racionalno utemeljena interpretacija umetnostnega sveta, v drugem primeru pa izhaja iz individualne umetnine ter njene pozicije v določenem zgodovinskem času in bitju in skuša iz tega ustvariti oziroma doseči podobo smisla celega dogajanja. V tem oziru se je Cankar oddaljil od svojega učitelja, reči je pa tudi treba, da so Tomaž Akvinski in njegovi učenci iz 16. stoletja filozofijo umetnosti bolje razumeli, kot pa jo je umetnostni znanstvenik 20. stoletja.¹²

Oblezal sem vse privatne muzeje, posebej pa je pritegnila moja pozornost sloveča grafična zbirka Albertina, kjer sem bil stalen obiskovalec. Od stanovanja sem imel le kratko pot do nje. V Umetnostno-zgodovinskem muzeju sem večkrat risal oziroma skiciral antične kipe, zlasti draperije, in seveda sem se posebno zanimal za lapidarije. V njih je bilo mnogo spomenikov iz naših krajev (glej sliko).

Moje obzorje se je na Dunaju precej razširilo in odpirale so se nove perspektive. Dunaj je imel tiste čase izredno visoko stoječa gledališča, dramo in opero. Burgtheater je bil arbiter in artibus, brezhibna izvedba, klasičen repertoire. Volkstheater je dajal prostor modernim smerem in eksperimentom. Tam sem videl v dovršeni izvedbi *G. B. Shawovo* Sv. Ivano z *Elizabeto Bergner* v glavni vlogi. Kmalu zatem so uprizorili Hamleta v fraku, igral ga je *Alexander Moissi*. V Theater in der Josefsstadt sta vladala *Max Reinhardt* in njegov ansambel, s *Heleno Thimig* v vseh važnejših ženskih vlogah. Tu je bilo zelo težko priti do vstopnic. Na Dunaju so gostovala številna tuja gledališča, zlasti ruska, in ker sem že v Ljubljani imel priliko videti Hudožestveni teater pod *Stanislavskim* in nato pod *Grigorijem Chmaro* in *Germanovo*, sem naravno hotel videti tudi najmlajši teater te družine, ki je prišel tedaj na Dunaj gostovat. Gostovali sta tudi obe ruski

gledališki skupini Tairov in ruska židovska gledališka grupa Habima.

O operah in operetah ter o razkošno opremljenih revijah ne bom govoril, ker se to preveč znane stvari. Toda Ljubljana se pri vsem tem ni slabo odrezala, stala je geografsko na zelo ugodni točki, da so mnoge inozemske skupine tudi tam gostovale, npr. ruski kabaretni teater Modra ptica pod vodstvom direktorja in režiserja *Pavla Južnija* in druge, pri čemer je bilo zelo zanimivo opazovati tega mojstra-konferencierja, kako je obvladal vse jezike: nemško, slovensko, srbohrvaško in druge, in se na duhovit način delal norca iz občinstva: „Danes je došla, da nas vidi najfinija publika“, je rekel en večer. „Heute haben wir das feinste Publicum im Hause“, je rekel naslednji večer. „Ja to kažem svako večer“. „Ich sage dies einen jeden Abend.“

O P O M B E

1. Po smrti Maxa Dvoraka je sloves njegove šole zatonil. Njegovo mesto je prevzel Julius Von Schlosser. Karl Maria Svoboda v predavateljskem oziru ni bil kos svojemu mojstru, bil pa je resen in globok znanstvenik. K zatonu so prispevali tudi drugi faktorji. Umetnost ekspresionizma se je nagnila h koncu in s tem interes za take probleme duhovne realnosti. Sedlmayr upravičeno vzporeja Dvorakovo šolo z poznoekspresionistično dobo. Po razpadu monarhije so izostali slušatelji umetnostne zgodovine, ki so bili slovanskih narodnosti. Dvorakovi učenci, Cankar, Matejček in drugi, so postali vodje šol pri svojih narodih. Da je Dvorak posvečal veliko pozornost ravno Slovanom, o tem se poučimo iz Moletovih Spominov.

Vodja Drugega instituta (Dvorakovega) je postal Julius von Schlosser. Njegova moč so bile pomožne vede (izdal je znamenito delo *Die Kunstliteratur*) in tekstna kritika, to se pravi kritika umetnine. Schlosser je bil eden izmed trojice: Venturi - Berenson - Schlosser, ki je največ doprinesla k odkritju italijanske umetnosti Trecenta in Quattrocenta. Pri predavanju o Giottovi šoli v eni uri ni obdelal več kot tri slike, ako sploh, ugotavljajoč učenca in njegov slog. Toda predavalnica je bila vselej nabito polna. Dvorakovo filozofijo je kot pragmatik odklanjal in tudi to je doprineslo k spremembi. Vaje je imel v muzeju, to navado je imel že prej in piše o tem Mole.

Prvi umetnostno zgodovinski inštitut pa je vodil *Josef Strzygowski*, ki je tudi imel izredno število učencev. To je razumljivo, kajti on je predaval aktualnejše predmete in je posvečal veliko pozornost vzhodu, razen tega pa tudi podlagam slovanske umetnosti. Bil je prvi, ki je napisal v nemščini knjigo o umetnosti starih Slovanov, ki pa jo je kritika odklonila. Njegova predavanja sem posečal, kadar sem mogel, enako *H. Glückova*, ki je bil njegov najbolj znan učenec. Nisem pa jih vpisal.

2. Knjige, ki jih tu omenjam, so: *Die Kunst des Altertums* v Anton Sprigers *Handbuch der Kunstgeschichte*, Bd. I. 1920, 11. izdajo je obdelal *Paul Wolters*. *Die Kunstgeschichte in Bildern*, Alfred Kroener Verlag. Leipzig. Delo je izhajalo v snopičih, grško in rimsko umetnost je obdelal *Franz Winter*, toda zadnji snopič o grškem in rimskem slikarstvu ni menda nikoli izšel. Isti Winter je obdelal tvarino v II. zvezku *Gercke Nordenove Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Teubner, Leipzig; in se v spisu sklicuje na ilustracije v albumu *Kunstgeschichte in Bildern*.
3. Njegova „Festschrift“ je izšla v treh debelih zvezkih pod naslovom *Beiträge zur Europaëischen Kulturgeschichte*. Hgn. vom Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt. Bd. I. 1952, Bd. II. 1953 in Bd. III. 1954. Leta 1962-63 pa je izšel zvezek njegovih razprav pod naslovom *Römische Antike und Frühchristentum*. Egger je bil rojen leta 1882 in je umrl leta 1969., star 87 let. Na Beljaški gimnaziji je bil njegov sošolec kasnejši profesor *Ivan Grafenauer*. Lep in zelo izčrpen nekrolog mu je napisal *Balduin Saria* v *Südostforschungen*, Bd. XVI. 1969, 290-293. Iz tega nekrologa sem spoznal, da Saria ni bil istih let kot Egger, temveč njegov učenec, medtem ko je bil *Abramič* njegov kolega. Oba, Egger in *Abramič* sta študirala pri *Eugenu Bormannu*. Saria je bil 12 let mlajši od Eggerja.
4. *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*. *Sonderschriften des Oesterreichischen Archäologischen Institutes*, Bd. X. 1923. Leta 1936, ko je bil že ordinarij za klasično arheologijo v Gradcu, je izdal knjigo *Die Römerzeit in Oesterreich an den Bau- und Kunstdenkmälern dargestellt*. Knjigo je ocenil *Saria* v *Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo* 1936, 150. Isto delo je izšlo leta 1953 v drugi izdaji, topot pod naslovom *Die Römerzeit in Oesterreich und in den angrenzenden Gebieten Sloveniëns*. *Rohrer*. Knjigo je namenil študentovski mladini, temu cilju pa bolj slabo služi, ker nima nobene bibliografije in tudi nobenih opomb. Na straneh 157-158 obravnava debato o noriški voluti, ne omenja pa niti enega izmed avtorjev, ki so bili drugačnega mnenja kot on, npr. *Anton Hekler* *Balduin Saria* in pisec teh vrst. *Arnold Schober* je bil osebno zagrenjen človek, toda sicer lepega značaja. Bil je rojen na Spodnjem štajerskem, nekrolog mu je napisala *Erna Diez*, klasična arheologinja na univerzi v Gradcu.
5. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Vol. III. *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae, Graecarum, Illyrici latinae*. Cura *Theodori Mommsen*. Berolini Reimer. Pars prior 1873, pars posterior isto leto. K tem osnovnim zvezkom sta bila potem dodana dva suplementa, vol. I in II, oba leta 1902. Tretji del suplementa pa obsega vse indekse in registre. Edino tedaj dostopno oziroma izdano manjše delo o sarkofagih je bilo od *W. Altmanna*, *Architektur und Ornamentik der antiken*

Sarkophage, Berlin 1902. To delo vsebuje splošno klasifikacijo sarkofagov z ozirom na njih obliko in okras, vendar pa za študij takih posebnih spomeniških skupin kot je sarkofag Norika in Panonije, ne prinaša nobenih bistvenih informacij. Precej podobno je obdelan antični sarkofag v enciklopediji *Daremborg-Saglio*, Dictionnaire des Antiquites Grecques et Romains, Paris.

To delo je ljubljanskemu arheološkemu seminarju pridobil od francoske vlade tedanji lektor francoščine na naši univerzi, Lucien Tesnière in o tem piše Mole v svojih spominih. Nobenega smisla ne bi imelo naštevati tu revije, ki sem jih predelal in v katerih so se našli zapisi najdb in opisi sarkofagov; med temi revijami je bila cela vrsta madžarskih, avstrijskih (nemških), srbskih, hrvatskih ter delno slovenskih, kar vse mi je dalo edinstven pregled provinc in arheološkega dela tedanje monarhije in sosednjih držav.

6. Na splošno na potu in po muzejih nisem imel težav. Prof. Reisch mi je dal v imenu Arheološkega seminarja Univerze priporočilo na predstojnike zavodov, da bi mi šli pri mojih študijah na roko; z izjemo muzeja v Budimpešti, kjer mi je kustos Lajos Nagy delal težave in ni dovolil vstopa v kleti, kjer so bili številni sarkofagi, sem bil povsod dobro sprejet, posebno se je odlikoval direktor muzeja v Aquincumu, Dr. *Valentin Kuzsinszky*, pa tudi o drugih morem izreči samo besede pohvale.
7. Kdaj je Saria prišel v Beograd, ne vem. Ko je leta 1926 Mole odšel na Poljsko, da tam prevzame stolico za zgodovino slovenske umetnosti, je postalo mesto profesorja stare zgodovine in arheologije na univerzi v Ljubljani prazno in nanj je bil leta 1927 imenovan prof. Saria. Njegov prihod je pomenil pozitivno pridobitev na samo za študente klasične filologije, ki so se pripravljali na profesorski poklic in za študente zgodovine, temveč tudi za napredek arheoloških, starozgodovinskih in zlasti epigrafičnih študij v Ljubljani. Zlasti v teh zadnjih je Saria postavil Ljubljano na zemljevid središč te vede. Mož je bil sicer nemškega mišljenja, nagibal se je k nacionalističnemu programu, toda bil je zelo toleranten in objektivni, z njim je bilo lahko delati. Leta 1964 je izšla za njegovo sedemdesetletnico „Festschrift zum 70sten Geburtstag itd.“ (Verlag Oldenbourg), toda o njegovem deležu na napredku omenjenih strok v Sloveniji ni nobene opombe. Po optiranju za Tretji Rajh je dobil na univerzi v Gradcu mesto profesorja stare zgodovine, po koncu vojne je pa v okviru denacifikacijskega programa to službo izgubil, kakor jo je izgubil tudi Schober.

V svojem pregledu arheologije na NM piše Stane Gabrovec, da niti Ložar niti Saria nista zapustila nobenega učenca. To je zelo napačna in neutemeljena trditev. Vsi tisti profesorski kandidatje so bili njegovi učenci, omenjam pa prav posebno Otona Muhra. Jaz nisem mogel zapustiti učencev,

ker na univerzi sploh nisem učil v svojstvu izrednega ali rednega profesorja s pravico izpraševanja, na polju arheologije pa ni bilo kandidatov zato, ker ni bilo nobenih služb. Ljudje pa študirajo tudi zato, da jim služba prinese kruh.

8. Muzej v Ptujju je bil eden najbogatějšíh muzejev Slovenije. Ker pa je bil ob času mojega obiska za javnost zaprt in v bistvu skladišče spomenikov, zato sem večje število spomenikov moral izpustiti iz svojega seznama. Večina ptujskih kamnitih skrinj je pripadala skrinjam majhnega formata, ki so ob rimskem času vsebovale žare iz stekla ali iz gline, v katerih je bil pepel umrlih. Ptuj je ležal na terenu, na katerem je bilo v prehistoričnem času sežiganje trupel pravilo. Te skrinje je pod naslovom *Die Aschenkisten von Poetovio* obdelala po vojni *Erna Diez* v *Oesterreichische Jahreshefte* Jg. 37, 1946, strani 151 sl. Skrinje je očitvidno obdelala v zadnji dobi Hitlerjevega režima, ki je Spodnjo štajersko priključil nemškemu Rajhu.

Iz Ptuja sem šel v Maribor, kjer sem tudi našel nekaj spomenikov, ki sem jih fotografiral. Iz Maribora pa sem potem vzel vlak do Pliberka, a sem izstopil na Prevaljah ter fotografiral sarkofag pred neko gostilno v Dobju pri Prevaljah. Sarkofag služi sedaj, oziroma je bil ob neki priliki tako vandalsko odbit, da je ob mojem obisku nastal vtis, da je kamnita klop. Napačno sem dodelil ta spomenik rimskemu mestu Juenna v Podjuni. Nadaljujoč vožnjo do Celovca, sem tudi tam opisal in fotografiral en sarkofag, ki se je nahajal v lapidariju Deželnega muzeja za Koroško. Po 54 letih sem leta 1980 obiskal Mestni muzej v Beljaku in ugotovil, da sem leta 1926 zgrešil krasno kamnito skrinjo, ki je bila najdena leta 1910 v žabnicah pri Trbižu in jo je opisal ter objavil Rudolf Egger. Sarkofag je bil zadnje bivališče otroka in je znamenit v dveh ozirih: 1. na njem se omenja carinska postaja Bilachinium, kar je današnji Beljak, in 2. ima streho tipično panonskega tipa, kar je za noriško industrijo nenavadno. Egger je datiral sarkofag v leto 200 po Kr. Foto sarkofaga mi je daroval direktor Beljaškega muzeja dr. *Wilhelm Neumann*, objavljen pa je ta spomenik v vodniku *Museum der Stadt Villach* iz leta 1876.

9. Ker v naši družini ni bila navada, da bi bili o sebi govorili in sploh svojim malenkostim pripisovali kako važnost, zato je verjetno, da nihče od mojih sorodnikov v starem kraju ne ve, kje sem študiral in kdaj. Le tako si je mogoče predstavljati, da arheolog ali kdo drugi, ki bi rad izvedel podatke o meni, ne more teh nikjer dobiti. V že omenjenem spisu o arheologiji na NM pravi Gabrovec dobesedno: „Ložar je začel svoje delo sicer z arheološko disertacijo, ki jo je opravil v Gradcu pri prof. Schobru, vendar kot arhivar in knjižničar“ (str. 44). Kot disertacijo navaja mojo razpravo „Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije“, ki je izšla v časopisu za zgodovino in narodopisje (v Mariboru), leto

1934, str. 99 sl. Vse te navedbe so napačne. Schober na Dunaju še ni imel pravice izpraševanja. On je prišel v Gradec, ako se smem zanesti na podatke pri Sari, leta 1935, to je 8 let po moji promociji na Dunaju. Schober mi je dal temo za disertacijo, je pa bilo res škoda, da je bil samo docent. Navedena razprava v ČŽN je študija, ki sem jo napisal o volutni dekoraciji sarkofagov in sicer s posebnim ozirom na tiste aspekte tega dekorativnega sistema, ki imajo po mojem mnenju korenine tudi v predzgodovinskih ornamentikah Podonavja, ne samo v dekorativni umetni obrti avgustejskega časa. Pravi naslov moje v nemščini pisane disertacije je: Studien zu den römischen Sarkophagen von Noricum und Pannonien. Prav to, da odpravim ta kaos, ki vlada v pogledu moje biografije in sploh mojega dela in življenja ne samo v starem kraju, temveč v enaki meri tudi med emigranti, med katerimi ni niti enega, ki bi se bil lotil mojih strok, je bil eden izmed razlogov, da sem se lotil tega dolgočasnega biografskega dela. Iz Gabrovčevega spisa dobi človek tudi ta vtis, da sem jaz nastopil službo na NM leta 1934 s to razpravo. Kot bo vidno nižje doli, sem jo nastopil novembra 1928.

10. Z razvalinami tega mesta sem se seznanil po čudni igri usode v letih 1945 in 1946, ko sem bil prebivalec tako zvanega Displaced Persons Camp (DP) Peggez pri Lienzu na Vzhodnem Tirolskem. Čudil sem se, da so v tej gorski pokrajini ostanki starega mestnega oziidja in vrat tako dobro ohranjeni, kajti od časov Swobodovega izkopavanja je preteklo že nekaj let. Baje so po letu 1947 razvaline prekrili in napravili muzej na prostem.
11. Vendar je pa tudi ta spis, ki je bil zelo polemičen in je povzročil precej negotovanja, zbudil pozornost in priznanje tam, kjer sem najmanj pričakoval. Nekega dne me je na cesti ustavil *Ciril Debevec*, režiser Dramskega gledališča in mi rekel, da so člani Drame s spisom zelo zadovoljni. Svetoval mi je, naj bi prevzel gledališko kritiko pri Slovencu, ker bi z mano igranje in scenerija dobila boljšega interpreta. Naši gledališki kritiki so v glavnem obračali pozornost na literarna dela. Cirilu sem se za njegovo pozornost zahvalil, obenem mu pa rekel, da pod nobenim pogojem ne bi hotel v tem resoru pri Slovencu izpodriniti Koblarja.
12. Enako, kakor ni mogoče spraviti zgodovinsko dogajanje v neke prekoncipirane teorije o ponavljanju zgodovine pod enakimi pogoji, kot je to hotel dokazati nemški kulturni filozof *Oswald Spengler* v svojem znanem delu *Der Untergang des Abendlandes*, ravno tako je nemogoče obravnavati umetnostne periode po istem načinu in jih spravljati v vzročno zvezo s spremembami svetovnih nazorov.

Sarkofag iz Sirmija (danes Sremska Mitrovica) v Dunajskem Kunsthistorisches Museum. Foto R. Ložar.

Opomba uredništva

Pokojni dr. Rajko Ložar se je z odborom Slovenske kulturne akcije dogovarjal, da bo le-ta za njegovo osemdesetletnico, čeprav leto po njej, izdala ta njegov avtobiografski spis. V ta namen je avtor že poslal prve tri dele sestavka, ki naj bi mu sledili še naslednji, a je radi nekih dopolnil kmalu želel drugi in tretji del nazaj, kar je SKA storila in je rokopis dr. Rajko Ložar tudi prejel. Ni pa mogel verjetno na njem več delati, ker mu je napredujoča bolezen to onemogočala in mu je tudi končno pretrgala nit življenja. O usodi tega njegovega avtobiografskega spisa morejo kaj vedeti pokojnikov dediči v ZDA. Slovenska kulturna akcija objavlja v svoji reviji Meddobje samo ta enako obsežna), s čimer se poklanja njegovemu geniju in njegovemu prvi del rokopisa (ostala dva, avtorju vrnjena dela sta bila približno spominu, upa pa, da ji bo mogoče z naklonjenostjo pokojnikovih dedičev objaviti tudi nadaljevanje spisa, v kolikor ga je mogel avtor pregledati oziroma dopolniti pred svojo smrtjo. Ta njegov avtobiografski spis je namreč za slovensko kulturno zgodovino izrednega pomena.

ŠOPEK PESMI ČEŠKEGA PESNIKA JOSEFA HORE

POSLOVENIL TINE DEBELJAK

MACHOVO JEZERO

Jezero žari med lesi.
Pesnik senc, o kje si, kje si?
V zrcalu vod se gleda grad:
stolp sanj, ki si imel jih rad.
Diši po ločju tu poleti.
Dan se v kristalnih rosah sveti.
K ljubezni vabi grlic glas.
Ne pride pesnik naš med nas?
V skalah blestí se kamnje belo.
V herbarijih vene cvetje velo.
Vsak čas bo sončna luč zašla.
Vsak čas bo tukaj noč temná!
Grozotni čas ga ne strahuje –
pesnik v temnem plašču tu je
in v valove črne zre,
brez glasu zasmije se.

POLNOČNI VETER

Ob bukovja zeleneče brstiče
opira se veter polnočni.
Čuj, slišiš, kako kliče?
V njem moč je zemeljsko žgoča,
že voda bregove prestopa –
je pesem pomladi deroča?

Po mestih šipe zvenijo,
budijo ljudje se iz spanja –
mar rože cvetó že, dišijo?

Ob hišne gole stebriče
opira se veter polnoči.
Čuj, slišiš, kako kliče?

Kličé zaljubljenca k ljubi –
v zrcalu s pogledom poljublja
obraz si in bele grudi.

V izbo zatoхло kliče kiparja,
ki ure in ure nad dletom medleva.
Bodi močan, kdor ustvarja!

Kličé veter v okrevališča:
pomlad je, pojdite že ven!
Pomlad! Zvezdá glejte blišče!

Čuj, slišiš, kako te snubi?
Nagni se skoz okno –
pomlad na oči te poljubi...

CVRČEK

Cvrček v ječmenju bradatem –
cvrček...

borovce v proletarska armada –
cvrček...

knjiga na meji – fant in ljubezen mlada –

Cvrček – ponoči pod oknom –
cvrček...

veter od mórja, skušnjava, nepokoj –
cvrček – ponoči pod oknom –
cvrček...

hobenček temè, sladki opoj.

Cvrček – zima gre čez poljane –
cvrček...

igraj, ne vprašuj, kaj je biló poletí –
cvrček – kdor je ubog, ta ostane –
cvrček...

in brate ima po vsem sveti...

POLETJE

Medtem ko se moj pogled je z oblaki igral,
so kosili seno in žito odvažali z njiv.
Gospodar se napil je grude dobrih vonjav,
zahvaljuje se zemlji za vse, kar od nje je dobil.

Po meji koraka. Njegova senca po livadi
z rahlim dotikom ljubi stebela trav.
Za očetom stopa njegov sin mladi
v mislih na ljubico. Zahrešči klas, ki je ostal.

Zasveti se srp v rokah noseče žanjice;
še nerojeno dete že v delo uvaja,
učí ga črtiti slak in mak in plavice,
o vse, duša moja, kar te opaja!...

In nagloma začutim, da sem tuj med kmeti
v tem plodnem kraju porodov in sile,
in želel bi biti trava na tej senožeti,
ki so pridne roké jo pravkar pokosile...

PEROTI

Peroti! Imeti peroti! V višino
dviga se brod, rastoč kakor zarja.
Vse zanaša, ne zanese edino -
krmarja...

šumi daljava kot čaša vina
k Bogu, brezbrežnemu svetu naproti.
Če vse te pozablja, se te eden spominja -
ta, ki te dviga na peroti!

PESEM

Rad bi kot ptič ti pesem pel,
kot dete rad te ljubil -
na bel oblak bi tiho sel,
trdo bi v čudeže verjel
in skrivno te poljubil.

Iz mest umazanih v nebo
poléte! bi žgoleče –
če kje zeleno je drevo
vse leto cvetja, rož polnó
iskal bi keprneče,
da v cvetje tja te položim
in spremenim v oči se:
na valu grudi ti zaspim
prav tiho, da te ne zbudim –
naj svet okrog vrtil se!

Pa usta bi postal nato,
da dahneš: veter žgoči,
prevevaš me, opajaš vso,
kako si kruti me sladkó
razpel po travi vroči!

Rad bi kot ptič pel spev sladák,
pa nisem ptič: iz ila
sem teža, padla na oblak,
a tvojih rok dotik lahák
dajè za let mu krila...

KNJIGA NA OKNU

Veter z nevidnimi prsti prevejati
biti strani stare cerkvene pesmarice.
Kot da našel v njej glas je sestrice,
začenja še sam počasi prepevati.

In vsipljejo z njim se note oglate
z vedno močnejšimi hvalnicami,
kot čebele nad krošnjo lipe košate
na platnicah, katerih se kri drži,

kri spoznavalcev – madeža rja –
zajedena v usnjene kože okras,
rjava kot cvetje španskega bezga,
razsuto po travnikih v nočni čas.

O prsti vetra, nalahno listajoči
po stari pesmarici odprti!
O zgubani vek, prepevajoči
pesmi, vstale od smrti!

NEDOPISANI STIH

Odlomek verza, samo listek cveta
sem našel v svojih papirjih, stih,
po tolikih letih. Tresoč se, lahkoten,
pozabljen, a čudno krasoten,
kot da mi je pramen žarometa
ponoči zastavil dih.

Kdo se tedaj je približal k meni
in mi pozneje kot senca zbledel?
Nedopisani stih... le nekaj besed,
in slišim korak in čutim spet,
ko da bi po trati zeleni
veter-poslanec k meni zavel.

OMOTICA

Omotica: videti ptiča v poletu;
vrtnarja, ki iz zemlje pod rokami
rože rasto mu v vseh barvah na svetu;
podoba človeških lic v spreminjavi,
otroški smeh, pršeč kot raketa
in travo žarečo, korake na travi;
belino prstov, ki božajo temno lasje,
sonc tisočero v mehkem dnu gozda,
ko poldan razveje speve čez klasje;
minuto, v naših pesmih plešočo,
jasno polt ur, padajočih s pregraje
v godbo valov, ki z vejo cvetočo
nam draži ušesa in sanjave oči.

SVETLA NIT

Iz luči tvoje predem nit,
ki dolgo sveti,
da spremlja v noči me kot svit
in ne zablodim, kje si.

Žarke spletam, da se z njimi
kakor v plašč obdam,
da pod prsti zazveni mi
vse, kar rad imam.

O, zasveti mi v moj strah
in v čas ločitve,
naj se zablisne mi v temah,
kot dar rešitve!

SPOMIN NA SLOVENIJO

Zimsko sonce ni pozabilo
s svojimi žarki na naju med vami.
Visoko se pel je Triglav in belilo
se kakor doma je povsod med gorami.

Iskali smo pesem tam v gorski koči,
katero bi mi in vi razumeli.

Soj lune se lil je. V zarji sijoči
so snežni vrhovi tiho drhteli.

Glej, zemlja v snegu, a polno juga
v očeh in besedah in v stiskih rok sije.
Pomlad je pri vas, prej odtaja se struga
in prej se po splavih in trtah razlije.

Tam, kjer Ljubljana v spominu se béli,
je belo vse, steklo napitnic zveni.

Nad Mariborom in v pokrájini celi
še zdaj po jeseni in trgatvah diši.

Nazaj v planinski raj... vila
se pesem je in v glavi zveni mi v vek,
poje, zveni, da bi ne pozabila
tu ob Vltavi na spev vaših rek.

T. G. MASARYK

O kôga si nam vzel, ti dan septembrski?
Ogrnjen v smrtni plašč odhaja v daljnji sij
s teboj svobode Tvorec, slavno dovršene,
da se nad ljudstvom svojim z večnostjo tam sklene.

O kôga si nam vzel, septembrski ti dan?
Možá, ki pred usodo je vedno stal zravnán,
zasidran v svojem Bogu žarne misli nétil
in z njimi kot z zvezdami nam nebo razsvetil.

Odstri nam tmò z oči, da videli bi bolje,
kako odhaja. Jêklo stresa, srca kolje
smrt takega moža, spreminjajoč ga
v nadčasni lik človeka Neumrjočega.

Septembrski ti dan, o kôga si nam vzel?
Z njim v novo je življenje novi rod zorel
in narod se rodil pod čelom tem je znova:
vsegà je prepojila srčna kri njegova.

Ogrnjen v smrtni plašč odhaja silni Mož
v zêmlje črno noč, v objem nje temnih rož.
Za njim gredo milijoni, nihčè jih ne ustavi.
Le zgodovina tiho stoji ob mrtvi glavi.

ZAHVALA PLAMIENU

F. X Šaldi

Moja mladost, s Teboj zaznamovana,
od mrtvih je vstala, da zahvalo Ti dá
za prve gibe, za snè, za jutra rana,
za vejice španskega bezgà,
za ostre besede, za veter vprašanj,
ki me razburil je do dna,
za pôgled, ki dvignil me je iz brezbriznih sanj:
rásti brez truda in nagloma;

za omotico, ki si jo položil v skrivnosti
med mene in popje cvetočih vej,
za voljo, ne vdati se trenutkom sladkosti,
za ukaz: iti, iti in stopati naprej.

V drugačne si Ti preustvaril nas,
odstirajoč nam več in več nebá,
učèč nas z večnostjo mériti čas,
z daljo bližino, sebe ob Boga.

Tako kot učenček na potu svojem
sem plašno hodil k Tvojim dverjem.
V tej sencí zdaj globlje vem in pojem,
ljubim, tajim in verjem.

MOJA POETIKA

Predvsem s to nežno godbo proč!
Naš čas na lutnjo več brenkal ne bo!
Lahkó je jokati – a ti vpij na vso moč:
tvoj verz rezkó naj reže v uho!

Beseda zato je, da bi služila
življenju in tebi za vsak dan!
Uporabljay vse, ki jih zemlja pošilja
tebi, da z njimi izmeriš svoj san!

Čez sončne loke ôri tvoj glas!
Da dan se v mrak zлива? Naj le zagré –
mi luči se klanjamo! Vsak izmed nas
naj vzljubi najvišjo uro poldné!

V njej vsaka stvar svoj lik dobi.
Dan – ob rojstvu še zamegljên –
zda j njihov red meče v tvoje oči,
dajoč vsegà ti v plen.

V tej uri pogledi žená se zožé
v tёмno točko njih čutnih čúdi;
zvedeti, česar niti žena ne ve,
je milost, ki naj ti nagon jo nudi.

Stvari dobe like, ki od žená vseh
jasneje jih vidi tvoje oko –
in s krogom krvavim v svojih očeh
usodo njih riše z lastno boljó!

Naj pesem se tvoja privije tesnó
k dogajanju časa, ob vrtoglavje živo,
ob vse, kar se trese in kar je živo,
kar se ne vrača in je nepremagljivo!

Beseda zato je, da spleta most
med tabo in med velikostjo privida –
njej čednost trdota sta in krotkost,
globine iz dalje niso kaj prida.

Ne v knjigah – úči se pri ljudeh!
Tvoja pesem budí naj z ritmom nov up
na boljše ljudi in globokejši smeh!
Igra, le igra je vse drugo vkup!

PESNIK JOSEF HORA

Za največjega mlajših čeških pesnikov tik pred drugo svetovno vojno je veljal še ne 40 letni publicist Josef Hora, ki so ga slovenski prijatelji češkega naroda povabili v Ljubljano leta 1938, da se osebno predstavi v ljubljanskem gledališču z recitacijami svojih pesmi. To je bil prvi obisk češkega pisatelja Slovincem po svetovni vojni 1914-18. V začetku januarja 1938 je prišel v Ljubljano z drugim povablencem, romanopiscem Karlom Novým in sem ju predstavil jaz pred polno dvorano gledališča slovenskim ljubiteljem češke kulture. Takrat sem označil tega velikega pesnika mlajšega češkega rodu na podlagi 13 knjig, ki jih je do tedaj izdal, in ki je kmalu nato, po nemški zasedbi Češke umrl. Ker mi ni bilo posledj več mogoče zasledovati njegovega razvoja, sem iz do tedaj poznanega mi gradiva začel sestavljati zbirko prevodov njegovih pesmi z namenom, da jih izdam v posebni knjigi, kot svojčas Puškina, Slowackega, Mickiewicza. Tako sem za tisk pripravil zbirko, ki jo nosim s seboj ves čas begunstva iz domovine in sedaj priobčujem iz nje pričujoči šopek svojih prevodov. Ker je bilo s smrtjo pesnika zaključeno njegovo ustvarjanje, prevzemam za njegovo današnjo predstavitev svojo označbo, kot sem jo podal v gledališču ob njegovi prisotnosti in pozneje ponovil v mariborskih Obzorih.

Pred nas stopa eden največjih čeških pesnikov, Josef Hora, nedvomno priznan kot voditelj češke pesniške generacije po prvi svetovni vojni, ki je prehodil vso pot moderne češke poezije, ne da bi se kje za stalno ustavil ter je povsod s polno osebnostjo ustvaril pesmi, ki bodo ostale za vedno v češki literarni zgodovini. Njegova pot je šla od prvih novoromantikov do vitalističnega navdušenja nad življenjem in opevanjem tehničnih iznajdb in velemest, da si je prislužil ime najtipičnejšega češkega socialnega in celo proletarskega pesnika, ki ga je kot voditelja priznavala cela šola z Wolkerjem vred, da je končno pretrgal z vsako tendenco ter bil med prvimi takoiimenovanimi poetisti, priznavalci čiste lirike, v kateri je dozorel do čudovitih viših ter se v zadnjih pesmih strnil z Machom, z najpopolnejšim cvetom češkega Parnasa.

Josef Hora, rojen leta 1891, kulturni urednik dnevnika „České slovo“, enega največjih dnevnikov v tedanji češkoslovaški republiki, je pesnik, ki se je pojavil tik pred prvo svetovno vojno. Zanimivo je, da je začel v Prochazkovi „Moderni reviji“, v tistem precej dekadentnem, uvenelem glasilu novoromantike pri Čehih, tedaj ko se je šalda že odmaknil od nje in propagiral močnejšo, bolj življenjsko in polnokrvno poezijo. In Horove pesmi so že

takrat vzbujale zanimanje prav po svoji življenjski neposrednosti ter se je s prvo zbirko „Pesmi“ leta 1914 že približal poeziji Sovovi in F. S. Neumannovi, Šramkovi in Tomanovi, ki so tedaj vnesli v češko literaturo vitalizem, ljubezen do življenja, njega gonov in strasti. Ne več melodije, temveč resnico in odkritosrčnost želi imeti v pesmi. In od tedaj do leta 1938 je Hora izdal 13 zbirk pesmi, ki imajo vse svojo ceno. Med prvo svetovno vojno je zorela zbirka „Drevo v cvetju“, kjer se je še bolj približal taki urbanistični poeziji, hvaleč mesto in njega promet, gibanje, življenje, toda – kot etični pesnik, ki se je vedno zavedal človeškega dostojanstva – je opazil tudi slabosti velemest in socialni nered. Tedaj je prvičkrat v svoji pesmi odkril predmete ter jih opeval v njihovi objektivni vrednosti in čutni sprejemljivosti. Odslej je glavna nota njegove lirie: *vrvenje sveta in bol človeškega srca*, kakor je naslov njegovi naslednji zbirki, ki ob enem z zbirkama „Delovni dan“ in „Razburjena pomlad“ predstavlja Horovo najvišjo napetost v njegovi socialni, lahko rečemo, *socialistični pesmi*, s katero je stopil na čelo generacije proletarskih pesnikov, opevajočih socialno revolucijo in prevrat ter obtožujočih svet kapitalistov pred vso takratno Evropo. To je bila doba v češki književnosti, ko je cela pesniška generacija stala pred odločitvijo: Zapad ali Vzhod – ko je Hora pel, da „se svet zapada, zlata, trgovine / ozira na neskončno ravnino na vzhod“, ko se bori proti vojni in ubijanju, ko odklanja krščanske svetnike, askezo ter postavlja v sredo „kos zemeljske lepote“. Tedaj pozdravlja tendenco: „Ne boj se tendence navkljub vsem filozofom!“ Toda kljub temu je v svoji „Delavski Madoni“ opeval krščansko proletarsko družino, ki se bo šla z evangelijem borit za boljši red, kar je počrtnal potem šalda: „Razumel je, da delavec živi v katoliški zemlji ter je prežet s katoliškim fluidom, v katerem diha od zibelke do groba ter je zato katolištvo medij, iz katerega je nujno tudi proletarski pesmi jemati simbole“. Toda kljub vsemu takemu zunanjemu naporu za novo revolucionarno pesem, se Hora ni uveljavil kot pesnik-socialni revolucionar, kar je bilo tuje njegovi notranji pesniški osebnosti. Šalda je skrbno analiziral njegovo revolucionarstvo in ga ni našel. Moral je le napisati, dasi je cenil „Delovni dan“ kot najboljšo zbirko onega razdobja, da je „Razburjena pomlad“, kjer je Hora nastopil kot največji propagator socialne revolucije – najslabša njegova zbirka. Prav tako je kritika (Arne Novak) označila tudi Horov socialni roman „Gladno leto“. Tedaj pa se je v Hori samem pripravil prelom, ki je značilen tudi za vso češko književnost: v svoji zbirki potopisnih impresij „Italija“ je dal že polno zgolj čutnih in vizualnih točk (pointilizem), včasih komaj logičnih, kar ga je privedlo med osnovatelje *poetizma*, pesniške struje, ki zameta vsako tendenco, vsako službo komurkoli ter sledi samo svojemu pesniškemu navdihu. Tedaj je tudi Mariji dal prednost pred Kapitolsko Venero. V „Italiji“, ki jo gleda z očmi turista in sodobnika – ostra ost proti fašizmu – je še precej neprečiščene lirike, dočim je zbirka „Strune v vetru“ (1927) na mah osvojila

vse občinstvo in je z njo Hora dozorel in se uvrstil med največje češke pesnike ter zavzel prvo „godalo v orkestru čeških pesnikov“ (A. Vesely). Šalda jo je navdušeno pozdravil kot svojevrstno „docela novo smer k poduhovljenju poezije... knjiga metafizičnega nemira... današnja apokalipsa... dozdej morda največje poduhovljenje češke besede...“ ter postavlja za zgled, kako „bo izgledala jutrišnja pluralistična kozmična poezija“. Zanimivo je, da je ta zbirka sledila po njegovi poti v Rusijo ter je v njej vse polno *pokrajinskih* impresij iz velikega ruskega sveta. Vsa tendenca se je umaknila velikemu občutju, silnemu kondenziranemu pesniškemu izrazu, do zadnje sile napeti intenzivnosti doživljanja, do godbe poltonov in svetlob, vse pa izvirajoče iz velikega socialnega podtalnega razumevanja življenja. In na tej višini, ko je „s strunami v vetru“ združil vekove, nasloneč se znova na kozmično pesem Nerudovo in Machovo, je ostal in jo še stopnjeval v svojih zadnjih zbirkah. Če je v zbirki „Deset let“ podal čudno razumsko dramatično filozofsko rast v Evropi tridesetih let, če je v zbirki „Toneče sence“ dal nekaj toplih socialnih balad in je v „Pepelnici“ zbral svoje epigrame na javno sodobnost, je zbirka „Dve minuti tišine“, v kateri so prišli do izraza zopet socialni motivi, najmočnejša prav v svojem čudovitem opisu mladosti in privezanosti k tradiciji mrtvih prednikov. „Tvoj glas“ in „Tiho poslanstvo“ ter svojevrstne „Machovske variacije“ pa spadajo med najsilnejše pesniške manifestacije onih let v češki književnosti, ter so najsilnejši izraz težnje, ki jo je kritik Arne Novak opisal: „zrasti kar najbolj intenzivno v duhovno bistvo sveta, odrešiti samega sebe pri tej objektivizaciji teže in pozemskosti, pretvoriti se v čisto duhovno energijo, v svetlobni veter... Svetlobni poduhovljenec!“ To je bil izraz Arneja Novaka za Josefa Hore, resničnega pesnika, največjega v predvojni češki liriki.

KULTURA IN NARODNOST

Da se že skrajša ognemo nepotrebnemu neumevanju in razhajanju, naj takoj povem, kaj umevam pod izrazom „kultura“ in „narodnost“. Za to se naslanjam na opredelbe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.

Za kulturo pravi Slovar v glavnem, da pomeni: „skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja“ in „človeško delovanje, ustvarjanje, katerega rezultat so ti dosežki, te vrednote“, in 2. „dejavnost, ki obsega področje človekovega umskega, zlasti umetniškega delovanja, ustvarjanja“ in „dosežki te dejavnosti“, pa še 3. „lastnost človeka glede na obvladanje, uporabljanje splošno veljavnih načel, norm, pravil pri vedenju, ravnanju“. (SSKJ II, 526.) Gre torej za tri stvari: neko prizadevanje, kulturno ustvarjanje, za dosežke tega prizadevanja, in še posebej izoblikovanost človeka v smislu nekih načel ali pravil. Drugi in tretji pomen moremo združiti v enega, ker oba naznačujeta uspeh kulturnega prizadevanja.

O narodnosti pa pravi Slovar, da je „pripadnost določenemu narodu“, narod pa mu je „skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest“. (SSKJ II, 984, 982.) Pri narodu gre za medsebojno povezanost in za skupno zavest, katere pa je lahko kolektivna, ne tudi distributivna, to se pravi, da celota kot taka ima zavest, ne pa nujno vsak posameznik ali pripadnik. Ozemlje je navadno določeno, ni pa govora o nobenem domovinstvu, še manj o državljanstvu.

Ob robu bi še omenil, da ne bi z našo „narodnostjo“ prevajal argentinske „nacionalidad“, ki v španščini pomeni „condición peculiar de los pueblos e individuos de una nación“ in „estado jurídico de la persona nacida o naturalizada en una nación“, ko je „nación“ „conjunto de los habitantes de un país regido por el mismo gobierno“. (J. Casares, Diccionario ideológico..., 732.) Pojmu „nacionalidad“ je bližje naš pojem „državljanstva“, ki je „pravna pripadnost določeni državi“. (SSKJ I, 520.) Besed ne kaže prevajati z besedami, marveč pojme s pojmi ali pomene s pomeni.

I.

1. Z besedo „kultura“ torej, kakor z mnogimi podobnimi, označujemo dvoje: neko delo ali prizadevanje, pa tudi uspeh ali dosežek tega prizadevanja.

Kultura kot prizadevanje je tako imenovano kulturno ustvarjanje, človekovo izpopolnjevanje narave, razvijanje v njo položenih mogočosti, s čimer postane bolj prikladna za človeško življenje. Kot naravo pa tukaj menimo ne le tako imenovano zunanjo naravo, ampak tudi človekovo lastno naravo in njegovo naravno sožitje z drugimi ljudmi.

Kultura kot uspeh pa nam pomeni vse tisto, kar smo v kulturnem prizadevanju dosegli. Zato spada sem obleka in prehrana, orodje in orožje, razni izdelki in pridelki, tako fizični kot duhovni (umetnine, oblike sožitja, češčenje božanstva...), pa tudi povečana ali drugače izpopolnjena sposobnost človekova zlasti za vse vrste kulturnega prizadevanja.

Kultura kot ustvarjanje in kot uspeh tega prizadevanja je v premem razmerju z življenjem. Čim krepkejša je zgolj biološko življenje, tem večja potreba se čuti tudi po kulturi, po ustvarjanju in „uživanju“ kulturnih dobrin. In čim tesnejši je življenjski stik z neko kulturo, tem krepkejša postane življenje samo. Vendar z eno razliko: življenje je tukaj osnovna stvarnost in kultura druga: kadar je kultura šibka, zgolj biološko še moremo živetiti, četudi je življenje tedaj manj vredno; kadar pa je zgolj biološko življenje šibko, pa kulturne potrebe zdrknejo na ničlo.

Vsa skrb za kulturo je tedaj skrb za življenje, za življenje, ki bo tega imena vredno. Lahko rečemo, da je prva skrb kulturnega dela, da bi imeli življenje in da bi ga imeli v izobilju. V nekem smislu bi lahko rekli, da je kultura razcvet ali polnost življenja. Nikoli pa ni prava kultura kaj življenju tujega ali nevarnega. Če kdaj tako učinkuje, potem s kulturo nekaj ni prav.

Vsaka kulturna stvaritev ima svoje zunanje mogočosti v naravi, v možnosti sprememb in izpopolnitev, svoje notranje mogočosti pa v človekovi sposobnosti naravne mogočosti odkriti in ostvariti. Kulturno ostvarjanje v nekem smislu sprošča v stvarstvu sile, ki so bile dotlej zakrite. Kulturne stvaritve kot utelešenja teh sil stvari izpopolnjujejo, zlasti pa so zmožne izpopolniti človeka: najprej človeka kot kulturnega ustvarjalca, pa tudi kot prejemnika, kot uživalca kulturnih vrednot.

2. Govoriti moremo o večplastnosti kulture. Najprej moremo govoriti o osebni kulturnosti pri kulturnih ustvarjalcih, ki kulturne mogočosti v stvareh odkrivajo, jih najprej sami doživljajo in ostvarjajo v svojem duhu; tako nastaja to, kar bi mogli imenovati prvotna osebna kultura ali kulturnost. Zakaj človek, ki je kulturno vrednoto odkril, je s tem okreplil svojo lastno kulturo, je, da tako rečemo, kulturnik v prvotnem ali izvirnem pomenu besede.

Nato tak ustvarjalec duhovno energijo, ki jo je odkril, izlije v stvari, v katerih jo je zakrito dojel, ali v druge, ki so zanjo

sprejemljive in se po njej izpopolnjujejo. Ustvarjalec ostvarja vrednote in dobrine zunaj svojega duha, ustvarja tako imenovano zunanjo kulturo, kateri lahko rečemo tudi stvarna kultura. Poseben primer te kulture je tista, ki jo ustvarjalec uresniči v sebi samem, v svoji telesnosti in v svojem duhu.

V stvarih ali dobrinah ostvarjene vrednote, torej v njih zbudene ali vanje položene kulturne sile, pa lahko vplivajo na druge ljudi, jih požlahtnjujejo ali izpopolnjujejo. Tako v njih nastaja nova plast kulture, ki ji lahko rečemo drugotna osebna kultura ali kulturnost; vajeni smo jo imenovati tudi izobrazba, omika in morda še kako. Na to zlasti mislimo, kadar govorimo o kulturi kakega človeka, pa tudi človeških skupnosti, recimo narodov.

Ko upoštevamo to večplastnost kulture ali kulturnosti, moremo razlikovati tudi večplastnost kulturne dejavnosti. Prva plast je povsem intimna, to je odkrivanje kulturnih mogočnosti ali vrednot v stvarih; godi se v notranjosti ustvarjalčevega duha in je na zunaj lahko nevidna. Taka bi bila kultura pesnika, ki pesmi doživlja, a jih morda ne ostvarja, zato lastne intimne kulture ne posreduje drugim, često je niti ne slutimo.

Druga in vidnejša plast kulturnega dela je kulturno ustvarjanje ali bolje ostvarjanje. To je delo, v katerem ostvarjalec svojo prvotno in intimno kulturnost preliva v stvarno, jo v stvarih izraža ali uresničuje, iz njih dela nosilce kulturnih vrednot ali kulturne dobrine. Tako znanstvenik odkriva „resnico“, umetnik ostvarja umetnine, tehnik iznajdeva pomočke in orodje, in podobno. Vse te dobrine sestavljajo drugo, zunanjo plast kulture ali stvarno kulturo, kot smo jo imenovali.

Tretja, tudi vidna plast kulturnega dela pa je v prizadevanju, da kulturne ostvaritve posredujemo drugim ljudem, da jih z njimi žlahtnimo in izpopolnjujemo, jih življenjsko bogatimo, ko v njih budimo in ostvarjamo njihovo osebno kulturo ali kulturnost, ki smo jo imenovali drugotno osebno kulturo. Temu kulturnemu prizadevanju smo včasih rekli prosvetno delo, pa izraz ni bil posrečen, ne le zato, ker ni lepo slovenski, marveč tudi zato ne, ker ne zaobseže vse širine in vsebine tega prizadevanja. Zajema namreč predvsem umsko kulturo ali omikanje, pa še to zlasti pri odraslih ljudeh in zunaj šole, vsaj redne. K temu prizadevanju pa spada sploh vsa skrb za kultiviranje ljudi in tudi ne samo umsko.

Moremo pa pokazati še neko razvrstitev kultur. Gre predvsem za stvarno kulturo in morda tudi drugotno osebno kulturo: razlikovanje med ostvarjanjem vrednot v „zunanjem“, stvarnem svetu, v idealnem, duhovnem svetu, pa še v svetu medčloveških razmerij. Govorimo o tvarni, o duhovni in o (med)človeški kulturi. K prvi spada tehnološka kultura v najširšem pomenu besede, k drugi zlasti znanost, umetnost, npravstvo in verstvo, k tretji pa vse tisto, na kar mislimo, ko govorimo o oliku, o pravilnem sožitju, o sodelovanju z drugimi in podobnem.

3. Za ustvarjanje (in vzdrževanje) kulture je treba najprej nekaj ljudi, ki so zmožni in voljni odkrivati nove mogočnosti kul-

ture v že danem stvarstvu ter jih ostvarjati. Ti ustvarjalci, ki jih včasih imenujemo tudi razumnike ali intelektualce, čeprav ime more voditi v neumevanje njihovega značaja in dela, čutijo neke pomanjkljivosti, neko nedodelanost v danem stanju in to hočejo izboljšati. Zlasti kadar je stanje, ki ga hočejo izboljšati v oblikah sožitja in medsebojnih razmerij v neki skupnosti, je njihovo prizadevanje naravnostna ali pa bolj zakrita kritika dejanskega stanja in rado zadeva na neumevanje ali celo odpor pri soljudeh, ki bi hoteli, da vse ostane, kakor je bilo, ki hočejo verjeti, da to, kar je, je tudi najboljše, kar more biti, ali vsaj da vsako spreminjanje ogroža tisto, kar že imamo. Tukaj je razlika med ustvarjalci (ali razumniki v pravem pomenu) in med „povprečniki“ (nekako jih moramo imenovati), ki je tu ostro začrtana, da bolje vidimo razliko. Ker poskusi ustvarjalcev tudi niso vselej najbolj posrečeni, ker kdaj tudi spodletijo, dajejo „povprečnikom“ gradivo za odpor proti vsemu izboljševanju, sploh proti vsemu novemu. Zato položaj ustvarjalcev-novotarjev ni zavidanja vreden. So pa oni, ki držijo neko skupnost, da tako rečemo, v kulturni napetosti, brez njih bi ta napetost uplahnila. Samo ohranjanje kulture je nemogoče, če je ne drže v napetosti poskusi zboljševanja. Tudi v tem je pomen ustvarjalcev v skupnosti, in ko oni odnehajo, utihnejo ali jih utišamo, začne kulturna vest in kulturna raven skupnosti upadati.

4. V čem je torej bistvo in glavni namen kulturnega ustvarjanja? Misli, ki jih tukaj razvijamo, smo že večkrat omenjali, posebej smo jih skušali pokazati v spisu *Dobro in vredno* (Medd. XX, 3-4, str. 210). Zato se sedaj lahko omejimo na najnujnejše in morda na neke vidike, ki so važnejši v tej zvezi.

Svet ali stvarno vsebuje ali uresničuje zamisli ali ideje tega, kar naj bi bilo. To tudi je, a ne zmeraj v vsej polnosti in popolnosti. Vsebuje še mogočosti, da se izpopolni, da se v njem ostvarijo polnejše ali celo nove strani prvotne zamisli, da postanejo stvari še drugače popolne, še drugače vredne. Odkrivanje teh vrednotnih mogočosti in njihovo uresničevanje je naloga kulturnega ustvarjanja.

Vse stvarstvo namreč ni samo to, kar že je, ampak vsebuje možnosti in težnje, da postane več, kot je, da se izpopolni. Tako imenovana ne-razumna narava išče to z naravnimi težnjami, z goni in nagoni. Človek pa je tista prvina v stvarstvu, ki poleg tega še zavestno išče izpopolnitve vseh stvari, zlasti še izpopolnitve samega sebe. To pač menijo misleci, kadar pravijo, da bit človeka ni le biti, marveč več-bit, da je po naravi napet med tem, kar je, in med tistim, kar naj bi bil. Ta „naj“ je gibalno njegovega življenja in prizadevanja. Zato išče in odkriva v stvareh vrednotne mogočosti, ki dopuščajo njihovo izpolnitev, zato odkriva tudi v sebi težnje in sile, ki ga usmerjajo k izpopolnitvi samega sebe, k tistemu „več-bit“, ki smo ga omenili. Človek kot kulturni ustvarjalec pa teži tudi k temu, da v obtok vrednotnih sil vklene še soljudi, da tudi njih izpopolni, požlahtni, za kar marsikdaj žanje vse razen hvaležnosti.

V tem je stržen in smisel kulturnega dela: izpopolnitev vsega stvarstva, najprej požlahntitev ustvarjalca samega, nato njegovih soljudi, pa ostalega stvarstva, kar vzvratno požlahntjuje zopet človeka in njemu služi.

5. Kulturni ustvarjalec, smo dejali, v stvarnem ali v stvarih odkriva in dojema še zakrite vrednotne mogočnosti ali vsaj trpno sprejemljivost za vrednote. Z lastnim delom, marsikdaj z zelo trdim in napornim delom uresničuje zakrite danosti ali le trpne možnosti ter tako dela stvari vrednejše (včasih tudi manj vredne, a na to dejstvo se v tem razpravljanju ne moremo posebej ozirati). Tako nastajajo „novi“ predmeti, „nove“ stvari, nove kulturne dobrine. „Nove“ dajemo v prvih primerih med narekovaje, ker v resnici niso povsem nove, marveč že dane stvari, ki so le izboljšane ali povrednotene.

Omenili smo že, da ustvarjalec utegne kdaj odkriti in dojeti vrednotne mogočnosti, pa ostati pri tem, to je pri samem dojemanju ali le pri nekakem idealnem ali irealnem uresničevanju v svoji duši. Omenili smo pesnika, ki pesmi pač doživlja, a jih ne izdela in ne objavi. Mogli bi imenovati tudi slikarja (ali drugega umetnika), ki sliko (ali umetnino sploh) pač doživlja, a ne naredi. In še kakega drugega ustvarjalca. Vzrok za to neučinkovitost ustvarjalčevega doživljanja je lahko različen. Lahko je značajska pomanjkljivost, prešibka dejavnost, ki se uduši v trenutku, ko bi se morala spoprijeti s trdoto ali odpornostjo stvari, in odpove. Kajti čeprav so vrednotne mogočnosti v stvarih že dane, čeprav nekako kličejo po ustvaritvi, ta ni avtomatična, marveč terja dela. Za to pa je potrebna notranja sila, pa tudi zunanja spodbuda.

Ustvarjalec potrebuje tudi spodbude, da svoje delo zares opravi. Spodbude pa mu pomenijo tako priznanja kot graje, kadar so upravičeni in kolikor so taki. Spodbuda je tudi možnost objave, kar ne pomeni le natisa in prodaje kakega spisa, marveč sploh možnost, da s svojimi kulturnimi pridelki doseže občinstvo. Kulturne stvaritve, ki ostanejo le v duši, kolikor bi jih sploh mogli imenovati stvaritve, ali take, ki ostanejo v piščevem predalu ali umetniški delavnici, nimajo možnosti dorasti same in še manj učinkovati na druge. Ustvarjalec, ki nima možnosti preseči te stopnje svojega prizadevanja, se čuti neuspelec in ta čut ga hromi osebno in v njegovem ustvarjalnem naporu. Ne more kulturno dozoreti sam in ne more dati soljudem, kar bi v drugačnih, ugodnejših okoliščinah mogel storiti. Zato je tudi kulturno delo, in zelo zaslužno kulturno delo, ustvariti čistemu kulturnemu ustvarjalcu možnosti, da svoje ustvarjanje zares dopolni. V tem je kulturni pomen mecenstva, pa tudi vseh vrst kulturnega posredništva, kakor izdajanja, širjenja kulture, česar navadno ne šteje mo h kulturnemu delu, a po krivici.

6. Kulturno delo ima torej svoj cilj ne le v tem, da kulturne vrednote odkriva in jih uresničuje v kulturnih dobrinah, marveč tudi v tem, da dosega druge ljudi in jih kulturno oplaja, se pravi, da z vrednotno silo, utelešeno v lastnih stvaritvah, pomaga še

drugim, da spočno v sebi lastno, čeprav le drugotno osebno kulturo, da tudi oni postanejo kulturnejši, to je osebno popolnejši in plemenitejši, boljši kot so po sami svoji naravi. Skratka, da jim kultura pomaga do boljšega, bogatejšega, vrednejšega življenja. Če bi smeli reči, da kultura čemu služi, bi smeli reči edino, da služi življenju.

Stržen in smisel kulturnega prizadevanja namreč ni samo v tem, da ustvarjalci požlahtnijo sebe in svoje življenje, marveč da izpopolnijo in požlahtnijo vse stvarstvo, zlasti še soljudi, da vsem pomagajo k višji popolnosti, k bogatejšemu osebnemu življenju. Kakor je tedaj važno kulturno ustvarjanje, ki budi kulturne sile, prav tako je potrebno, da te kulturne sile napeljemo tja, kjer bodo mogle učinkovati, da dosežejo soljudi in jih kulturno galvanizirajo. Zato v govorjenju o kulturi moramo govoriti tudi o kulturnem širjenju, to je prenašanju kulturnih stvaritev k ljudem, katerim morejo biti koristne in celo potrebne. To širjenje je napeto med dvoje polov, med v kulturni stvaritvi utelešeno vrednotno silo in med ljudi, katerim morejo te sile zboljšati življenje.

Kulturno širjenje se začne z objavo kulturnih stvaritev, to je z njihovo predajo javnosti, v predavanjih in tisku, v razstavah in prireditvah, v publicistiki, zlasti pa s poukom v šolah ter poleg in zunaj njih.

7. Kulturne stvaritve ali dobrine vsebljajo vrednote, ki vsebujejo možnosti, da sprožijo ustrezne vrednote tudi v ljudeh, do katerih pridejo. Vprašanje je, ali vsaka vrednota more v vsakem človeku sprožiti proces požlahtnitve, ali je uspeh tega v vsakem primeru, če ne popoln, pa vsaj čim boljši, ali pa so morda kakšni ljudje sprejemljivejši za neke vrednote, drugi pa za druge. Glede na izobraževanje, ki je v prizadevanju, da z novimi vrednotami pomagamo h kultiviranju zlasti mladih ljudi, je v začetku našega stoletja nemški pedagog Georg Kerschensteiner postavil načelo ali pravilo, ki je učilo, da so v izobraževanju v vsakem primeru najučinkovitejše tiste vrednote, katerih notranji sklad ustrezja duševni in duhovni razpoloženosti človeka, kateremu so namenjene. Konkretno bi morda dejali, da umetniško razpoloženega človeka zlasti razgibljejo in duhovno oplodijo umetniške vrednote, bolj tehnološko usmerjenega tehnične vrednote, posebno versko nadarjenega pa verske vrednote, in podobno. Prav tako bi lahko rekli, da človeka, ki pripada nekemu določenemu narodu in z njim deli duševne in duhovne posebnosti, laže in učinkoviteje oblikujejo vrednote, v katerih se je soutelesila posebnost, ki je značilnost lastnega naroda ali narodnosti. Ali: Slovencu more do prave in žive kulture pomagati zlasti slovenska kultura.

V skupnosti, ki ima nekaj skupnega, nekaj, kar jo tudi notranje družijo, neki svoj pogled na svet ali svoje posebno doživljanje življenja (četudi le podzavestno ali predzavestno) in kjer kulturni ustvarjalci, udje te skupnosti, v svojih stvaritvah soutelesajo tudi posebitost te skupnosti, nastaja kultura, ki jo moremo imenovati narodno kulturo, čeprav je težko reči, v čem je „narodnost“ te

kulture, v čem se izraža to, kar radi imenujemo narodni značaj kulture. Ustvarjalni udje narodne skupnosti vtiskajo svojim stvaritvam neki pečat. Stvaritev zato ni ne bolj ne manj kulturna stvaritev, resnica ni bolj ali manj resnica, tudi ne nujno druga (črna) resnica, lepota ni lepša ali manj lepa, a kulturno stvaritev označuje nekaj, kar jo razločuje od stvaritev, v katerih se razodeva drugi narodni značaj. Narodna kultura torej ni mišljena kot nekaj čisto posebnega, izrazito oddeljenega od drugih kultur. Saj narodni značaj najčešče niti ni toliko viden, da bi ga z lahkoto pokazali; največkrat ga bolj čutijo tujci kot različnega od tega, kar poznajo v svoji kulturi.

Narodnega značaja pa ne spričuje samo narodni jezik, tudi kadar je isti in ga govorijo vsi udje naroda. Nasprotno, tudi v domačem jeziku se morejo izraziti tuje kulturne vrednote, kakor je mogoče, da se domače vrednote kdaj utelesijo v tujem jeziku. Ne smemo pa prezreti dejstva, da mnoge kulturne stvaritve sploh niso vezane na jezik, vsaj ne na besedni jezik, lahko govorimo tudi o drugačnih jezikih ali govoricah. Je pa jezik najvidnejši znak neke narodne skupnosti.

K narodni kulturi pa spadajo tudi načini prehrane in pripravljanja jedi, oblačenje, družinski in skupnostni običaji, praznovanja, razmerje do sosedov, do udov lastne narodne skupnosti in do ljudi zunaj nje, in še in še.

Kulturne vrednote, ki nosijo ta narodnostni pečat, bi po Kerschens-teinerjevem načelu bile zlasti sposobne, da obogatijo ali požlahtnijo uda neke narodne skupnosti. Vemo pa tudi, da morejo nekoga vrednote, ki so manj sorodne ali manj prikladne, prav zaradi tega posebej vznemiriti ter ga po svoje oploditi, prav zato ker budijo v njem čut nezadostnosti ali ne-celosti. Bude mu potrebo, da se izpopolni tudi v smeri ali v smereh, v katerih je domača kultura pomanjkljiva. Sploh pa mu dajo smisel za pomen in vrednost drugačnega, novega, čeprav manj domačega, kar pa je za celostno kulturo človeka tudi potrebno. V tem temelji pedagoška zahteva po vključevanju tujih vrednot in kultur med dobrine, s katerimi gojence izpopolnjujemo in žlahtnimo.

8. Kultura, smo že dejali, nam pomeni dvoje: kulturno prizadevanje, to je ustvarjanje kulture, in kulturno širjenje, po eni strani, potem pa uspehe tega dvojnega prizadevanja, kulturne stvaritve in kulturnost ljudi, po drugi strani. Do tukaj smo v glavnem razpravljali o kulturi v prvem pomenu, kot prizadevanju, sedaj pa posvetimo malo več pažnje kulturi v drugem smislu, kot uspehu ali dosežku.

Dosežki kulturnega prizadevanja so spremembe, in če so zares kultura, spremembe na boljše, vsaj v kakem pogledu, v stvarstvu, v po naravi danem svetu. Zato so dosežki kulturnega prizadevanja kulturne dobrine, to je stvari ali predmeti, v katerih se nam je posrečilo utelesiti vrednote, katerih mogočosti smo v njih odkrili. Ti predmeti so lahko stvarne stvari, kakor je razno orodje, kakor so zorane in obdelane njive ter gojeni sadovnjaki in vinogradi, so lahko delavnice in tovarne, vlaki, ladje, letala in vse

to, na kar smo zlasti danes tako ponosni. Tudi obleka, prehrana in bivališča spadajo sem. Vse to smo vajeni imenovati tvarna ali materialna kultura. Poleg takih predmetov pa poznamo kulturne dobrine bolj duhovnega značaja, čeprav se tudi tukaj kulturne vrednote utelešajo v stvarnejših stvareh: mislimo na znanost z njenimi dognanji, na umetnost z ostvarjenimi umetninami, na verstvo z verovanji, obredi in drugimi izrazi vere, pa še kaj, čemur vsemu pravimo duhovna kultura. Tretjo plast kulture v pomenu kulturnih dosežkov pa so zboljšave ali požlahtnitve ljudi ali človeških oseb, naj bo kot takih, to je samih po sebi, ali glede na njihovo sožitje, na medsebojna razmerja, na odgovorno rabo svobode in svobodno vključevanje v skupnosti, v katerih svoje življenje laže in bolje živijo. Tej kulturi bi dejali človeška kultura (omika ali izobrazba) in bi v njej mogli razlikovati dve podplasti: osebno kulturo, kadar gre za izboljšavo človeka kot človeka, njegove osebe, in družbeno kulturo, ki pomeni poplemenitene njegovega razmerja do soljudi, zlasti v oblikah sožitja. Seveda obojega ni mogoče ločevati, ker čim boljša je osebna kultura ljudi, ki živijo v družbi, tem boljše je v tej družbi sožitje, in čim boljše je to, tem lažje se v taki družbi razvija tudi osebna kultura.

V tem razmišljanju se bomo zlasti ustavili pri človeški kulturi, osebni in družbeni.

9. Omenili smo že, da vse stvarstvo teži k svoji izpopolnitvi, posebej pa je v stvarstvu človek, oseba, ki je še v posebnem smislu nedodelano bitje ter po svojem bistvu teži k dodelanosti, obenem pa je tisti, ki pomaga v ostalem stvarstvu silam, katere težijo k izpopolnitvi, da morajo to težnjo zadovoljiti, obenem pa s svojo popolnostjo pomagajo človeku doseči lastno popolnost, katero potem on zopet izžareva v svet, ki ga izpopolnjuje. Kot tak je človek, oseba, ustvarjalec, nosilec in širitelj kulture, to je vseh zboljšav, katere odkriva, ostvarja in ohranja v stvarstvu.

Kolikor se kultura osredinja v človeku, ji pravimo človeška kultura. V tej razlikujemo, smo dejali, dve podzvrsti, osebno in družbeno kulturo. Pod osebno kulturo umevamo tisto požlahtnjenost človeka kot osebe, ki ga kot takega dela boljšega, duhovno bogatejšega. To dosega človek v dveh stopnjah. Ko v naravi, to je v svetu, v sostvarstvu in v sebi odkriva nove vrednotne mogočnosti ter jih ostvarja, gre ta proces skozi njegovega duha in ga, rekli bi, spotoma bogati in zlahtni; kot kulturni ustvarjalec je človek tudi kulturni nosilec, kulturne vrednote se nekako usedajo v njem, v njem puste usedlino in ta je najodličnejša sestavina njegove osebne kulture.

Toda čeprav so zlasti nekateri ljudje za ostvarjanje vrednot še posebno nadarjeni, je v vsakem človeku nekaj take nadarjenosti; včasih je le manjša, včasih je zanemarjena, neizkoriščena. V vseh ljudeh, tudi v ustvarjalno manj vidnih, pa prvotna kulturna usedlina dobiva še drugotne sestavine, katere smo že imenovali drugotna človeška kultura, v našem primeru drugotna oseb-

na kultura. Ta pa vznikata in nastajata v živem stiku ne toliko z vrednotnimi mogočnostmi v stvarih, marveč z že ostvarjenimi vrednotami v kulturnih dobrinah, to se pravi z že ostvarjeno kulturo. To je kultura, do katere skušamo pomagati soljudem z že omenjenim kulturnim širjenjem v vseh njenih oblikah, zlasti v vsem izobraževalnem prizadevanju.

Na podoben način človek dosega tisto, kar smo imenovali družbeno človeško kulturo. Ta je žlahtnost oblik človeškega sožitja, medčloveških razmerij. Tudi to kulturo ostvarjajo zlasti nadarjenejši ljudje, kulturni ustvarjalci. Kulturne stvaritve namreč nikakor niso le duhovna kultura (znanost, umetnost, verstvo...), tudi ne le tvorna kultura (tehnika v najširšem pomenu), govoriti moremo o stvariteljnosti tudi na področju človeškega sožitja. Tudi na tem področju se ustvarjajo nove, boljše oblike, tudi tukaj moremo govoriti o kulturnem napredovanju. Tudi tukaj so vidnejši ljudje, ki to kulturo ustvarjajo in se prvi z njo žlahtnijo. Večina ljudi pa tudi tukaj vidneje ali manj vidno, voljneje ali manj voljno nove oblike sožitja sprejema.

Družbena človeška kultura izkazuje mnogo oblik sožitja, zlasti tako imenovane družbene vrline ali kreposti, med katerimi lahko naštevamo medsebojno strpnost, umevanje in sprejemanje drugosti in drugačnosti, odprtost za tuja mnenja, poštena kritika, kadar jih ne delimo ali jih imamo za napačna, odsotnost zavisti ob uspehih soljudi, kadar jih sami ne dosegamo...

10. Moti nas, kadar pri človeku, ki v nekem pogledu spričuje visoko stopnjo človeške kulture, opežamo sence, to je pomanjkljivosti v njegovi kulturi. Navadno smo zanje še posebno, kar preveč občutljivi in jih hudo zamerjamo. Tako kulturnemu delavcu, ki je viden ustvarjalec na kakem področju kot mislec, umetnik, нравstveni prerok in podobno, štejemo v zlo, da ni v vseh pogledih tako plemenit in visoko stoječ, kot vemo, da je na svojem specifičnem področju.

To je zelo človeško, ker na kakorkoli vidnejših in iz množice izstopajočih ljudeh vsako pomankljivost še posebno občutimo, saj je senca, ki ne soglaša s siceršnjo njihovo odličnostjo.

Tudi je človeško, da zavidamo tistim, ki so se v življenju kakorkoli izkazali in dvignili nad druge; ker ne moremo zanikati njihovih vidnih in priznanih odlik, zato s posebnim užitekoma kažemo na tisto, kar je na njih manj žlahtno, manj odlično, morda zares sploh nežlahtno.

To je človeško, celo preveč človeško, je pa huda napaka, da zaradi kakih senc odrekamo vrline ali jih zmanjšujemo in omalovažujemo. Ne moremo umeti, da je neka pesem lepa, če je zares lepa, pa naj je pesnik vsestransko popoln človek (če je kakšen) ali pa če ima pesnik kako, morda celo zelo hudo napako. Zakaj bi pesnik kot pesnik manj veljal, če si, da rečemo z Ivanom Cankarjem, sam čisti čevlje, če je v obleki ali obnašanju nereden, izkazuje kako drugo nepopolnost ali pa nam kratko in malo osebno ni všeč? Zakaj ob knjigi, ki nam sicer ugaja,

najprej vprašujemo, kdo je pisec, da jo potem pohvalimo ali obsodimo?

Zlasti veliki ljudje včasih, da tako rečemo, s tako silo in izključnostjo usmerjajo osebne sile na svoje specifično področje, da jim jih nekako zmanjka v drugih smereh in ostanejo v marsikakem drugem pogledu nekako neobogljene in nedorasli. Če že mislimo, da take ljudi moramo presojudati, tedaj zares ugotavljajmo oboje, njihovo še tako enostransko veličino in njo spremljajoče sence. Ni prav zaradi senc zanikati luči, seveda pa tudi ne zaradi luči tajiti sence. Te skušajmo razumeti, a ne smemo zaradi luči slikati senc še temnejših, kot so. Saj so najčesteje te sence takšne ali podobne, kot jih odkrivamo tudi na sebi in na navadnih soljudeh, pa tukaj toliko ne motijo.

11. Smisel kulture, kulturnega življenja in dela, posebej še kulturne rasti je, po že povedanem, v izboljševanju in požlahtnjenju človeka in človeštva, njegovega življenja in dela. Za to pa je potrebno, da se požlahtni tudi njegovo obličje, svet, v katerem živi, tudi ljudje, s katerimi živi in dela. Tega smisla pa ne smemo umeti preizključeno, kakor da mora vse kulturno delo izrečno meriti na izboljšanje življenja. Nasprotno, prvi smisel kulture, kulturnega dela je v kulturi sami, v kulturnem življenju samem. Nekje sem že navajal Leva N. Tolstoja priliko o cvetoči lipi. Pisatelj se vprašuje, čemu lipa cvete, in ugotavlja, da v cvetenju nima nobenega izrečnega smotra, ne cvete, da bi dišala, vabila čebele, dajala cvetje za čaj ali karsizebodi podobnega. Lipa cvete, ker je v tem njeno življenje, v cvetenju lipa izpopolnjuje svojo naravno nalogo.

Kultura je v človeškem življenju nekaj podobnega kot cvetenje pri lipi. Je človeška izpopolnitev življenjske naloge. Če človek ne bi razvijal kulture, če se ne bi izživljal v njej, ne bi polno živel, ne bi izpolnil svoje življenjske naloge, ki je živeti in čim polneje živeti. Prvi in pravi smisel kulture je torej v življenju samem, ne zunaj njega, tudi ne pred njim ali za njim. Vse to je le posledica prvega smisla in dodano, izvira iz njega, a ni njegova bistvena sestavina. Ne živimo, da obdelujemo zemljo, da izdelujemo orodje, da se hranimo in oblačimo, da odkrivamo resnico in iščemo lepote, vse to je le izraz in posledica kulturnega življenja, katero išče in živi kulturo samo v sebi, katero je lahko boljše ali slabše, v mejnem primeru nično ali celo ne-kulturno, a po svoji naravi išče kulturo, to je, lastno zboljšanje.

Ko razpravljamo o kulturi, pa s tem ne menimo samo kulturnega ustvarjanja in morda še kulturnega širjenja, marveč mislimo tudi na kulturno rast ali napredovanje v kulturnem življenju. O tej kulturni rasti pa govorimo v dveh primerih: o kulturnem razvoju človeštva sploh in o vživljanju v kulturno življenje pri novih rodovih.

Človeška naloga ni samo živeti, tudi če življenje umemo že kot kulturno življenje, marveč živeti tako, da bo življenje zares vedno polnejše, zlahtnejše, vrednejše, da ne bo le kak posameznik vedno

boljši in popolnejši, marveč da bodo v polnosti življenja rastle in napredovale tudi človeške skupnosti in vse človeštvo, da bo vsak naslednji rod mogel narediti nov korak v smeri večje življenjske polnosti.

Če tedaj človek v kulturnem delu in življenju išče svojo popolnost, ki pa je nikoli ne doseže, ker teži v neskončnost in v večnost, kateri v življenju nista dosegljivi, lahko umemo, da kulturno življenje in delo ne dobi polnega zadoščenja v samem sebi, marveč da vsak dosežek budi potrebo in teženje po več, po večjem, bliže k polnosti in popolnosti.

Zato človek, ki uvideva, da v teženju iskane popolnosti ne dosega in ne more doseči, skuša z iskanjem nadaljevati v novih rodovih, zato še preden ti rodovi sami zaživijo potrebo po kulturi, jih že skuša uvesti vanjo, jih opremiti z že doseženimi kulturnimi pridobitvami, da teh ne bo potrebno znova iskati, marveč bodo z njimi, za njimi in nad njimi mogli delati naprej. Tako hoče človeštvo videti v sinovih in vnukih nadaljevano ali celo izpolnjeno nalogo, ki je še ni moglo dokončati. A sinovom in vnukom se bo zgodilo isto, nedokončano kulturno nalogo bodo morali prepuštili naslednikom in tako bo šlo iz roda v rod.

V tem teženju je korenika vsega izobraževalnega dela, vsega prizadevanja, da se kultura širi in nadaljuje.

II.

1. Kultura v obeh pomenih, kot prizadevanje in kot uspeh tega prizadevanja, je pomoč življenju, je obogatitev in požlahtnitev življenja. To velja za kulturo kot ustvarjanje novih kulturnih dobrin, pa tudi za kulturo kot „uživanje“ teh dobrin. Človekovo življenje morejo požlahtniti, to je stopnjevati, smo že dejali, zlasti kulturne dobrine, ki so mu nekako sorodne, ki utelešajo vrednote, kakršne po svoji naravi najlaže doživlja. Če upoštevamo, da so nekateri ljudje bolj razumsko razpoloženi, da drugi doživljajo svet bolj umetnostno ali da tretji bolj dojemajo njegovo versko razsežnost in podobno, potem nam je umljivo, da prvim laže in bolj požlahtnijo življenje zlasti znanstvene, drugim umetnostne, tretjim verske vrednote oziroma dobrine. Vendar moramo upoštevati, da požlahtnitev življenja ne pomeni le stopnjevanja tiste usmerjenosti ali naravnosti, ki je že po naravi dana, marveč tudi odprtost za druge strani življenja, za drugačne vrednote. Zato je potrebno, da po naravi znanstveno usmerjenega človeka usposobimo, da vidi še umetnostne, verske in druge razsežnosti življenja. Seznanjati ga je treba tudi s tem ustrežajočimi vrednotami, širiti njegovo razumsko ali znanstveno enostranost in buditi v njem smisel za vrednote, za katere bi ostal sicer slep ali skoraj slep, za katere ima po svoji naravi manj smisla. Isto velja za vsako drugačno naravnost. Kultivirati nekoga pomeni bogatiti njegovo življenje v smeri največje polnosti, tudi v stranskih smereh kulturnih vrednot, katere njegova izrazita usmerjenost nekako zasenčuje. Oboje je potrebno: stopnjevati njegovo

naravno dojemljivost za vrednote in širiti te na strani življenja, za katere je manj dovzeten.

2. Vrednote in dobrine, za katere je neki človek še posebno dovzeten in sprejemljiv, smo dejali, so zlasti vrednote in dobrine domače, to je narodne kulture. Za nas Slovence je to seveda slovenska kultura, kultura slovenskega naroda, kultura, ki so jo ustvarili ali s svojo slovenskostjo preželi slovenski kulturni ustvarjalci. Če je, kot smo že ugotavljali (prim. Medd. XX, 1-2, str. 98 in sl.), slovenstvo neki način človeške biti, tedaj Slovenec v svojem slovenskem bitju doživlja svet nekako po svoje, dojema vrednote po svoje in jih ostvarja po svoje, recimo kar, po slovensko. To ne pomeni, da je za Slovence svet drugačen kot za ude drugih narodov, marveč le, da iz neizmernega bogastva stvarstva Slovenec zlasti dojema neke vrednote ali na neki način, ki je njemu lasten. Gotovo ne vseh vrednot, tudi ne le nekaterih vrednot, pri čemer bi ostal slep za druge. Nekatere vrednote dojema po svoje in to njegovo posebno dojemanje osvetljuje in barva vse druge vrednote, tako da je celoten pogled na življenje in svet pri Slovencu, ki je zares Slovenec in kolikor je to, nekoliko drugačen, kot je pogled na svet pri tipičnih predstavnikih drugih narodov. Ta drugačnost je lahko le malo zaznatna, morda kdaj le v tem, da svoje doživljanje vrednot izražajo v svojem jeziku, zlasti pa je nekaj, kar marsikdaj tujci prej zaznajo kot rojaki sami.

Umljivo je, da Slovenec dojema in ostvarja vrednote tako, kakor jih dojema prav kot Slovenec, ter tako ustvarja posebno slovensko kulturo kot različico splošne kulture. Prav tako je umljivo, da te dobrine, recimo, izrazito slovenske kulturne dobrine, potem zlasti oblikujejo mladega slovenskega človeka, ki svoje življenje, da tako rečemo, šele gradi, ustvarja. To je, da je mladi Slovenec kot tak bolj dovzeten za slovenske kulturne dobrine, da te najplodneje vplivajo na njegovo duhovno rast ter tako bogatijo in zlahtnijo njegovo kulturno življenje. Tako je narodna kultura prva poklicana, da mlade ljudi kulturno oplaja in požahtnjuje. Zato skušajo to preprečiti tisti, ki hočejo kakemu narodu odtujiti njegovo mladino.

Ni pa to oplajanje mladih z domačo kulturo edino, kar je potrebno. Kulturno bogatenje mora iti v dveh smereh. Poleg tega, da je bogatitev v smeri neke že po naravi dane usmerjenosti, mora biti tudi širjenje te, lahko bi rekli širjenje dane kulturne osnove, vključevanje vrednot, ki jih ta ne vsebuje, ter odpirati človeka za umevanje drugačnosti, pa tudi za bogatenje lastne kulture z vrednotami drugih.

Kakor pri posameznikih širimo njihovo kulturno osnovo, ko jih seznanjamo z vrednotami, ki so jim bolj tuje, ker ne ustrezajo povsem njihovi kulturni osnovi ter jih tako delamo občutljivejše za drugačne vrednote in s tem sposobnejše za ostvarjanje lastnih vrednot, tako pri pripadnikih nekega naroda skušamo s tujimi dobrinami razširiti njihovo kulturno obzorje, jih napraviti sprejemljivejše za druge vrednote in celo za uresničevalce teh vrednot.

V tem je izobraževalni pomen tujih kultur, ki jih vsi narodi vključujejo v izobraževalni kanon svojih šol.

3. A medtem ko tuje vrednote širijo kulturno osnovo, imajo lahko tudi negativne nasledke, ker ga izkoreninjajo iz domače kulture. Postanejo lahko „tuja učenost“, tako tuja, da človeka odtujujejo lastnemu bistvu in ga celo razkulturjajo.

Ta nevarnost grozi zlasti izseljencem v tujini, ker se trgajo od domače kulture in prepuščajo tuji. Vpliv tujih kultur, zlasti kadar so zelo različne od domače, ima lahko pogubne posledice. V tem je nevarnost kulturne asimilacije, ki hoče novega prišleca čim hitreje in čim bolj izenačiti z domačini. Tak asimiliranec ni ne eno ne drugo, ni več, kar je bil, ker je lastno kulturo izgubil ali je vsaj ne razvija in krepi, pa tudi ni postal nekaj drugega, ker nove kulture ni mogel povsem prevzeti, se povsem prežeti z njo.

4. Pred to nevarnostjo smo se znašli tudi mi. Morali smo se nekam zateči, če smo sploh še hoteli živeti. Šlo je, najprej, za golo fizično življenje: ohraniti se žive in najti sredstva, da to življenje ohranimo in nadaljujemo. To je bila naša prva in osnovna naloga. Šele za njo je prišla druga: to življenje tudi kulturno obogatiti, zlasti pri mladini. Ta je bila še poseben problem. Že odrasli smo sicer bili kulturno na različni stopnji; nekateri smo prinesli s seboj dovolj visoko raven kulturne dovzetnosti in celo ustvarjalnosti, drugi smo ostali na preprostejši ravni kulturnega razvoja. Sedaj pa smo se znašli v tem položaju: stik z domačo kulturo je bil le rahel, skoraj neobstoječ, vsaj spočetka; dobili smo ali prinesli smo s seboj nekaj knjig in med seboj smo mogli govoriti v lastnem jeziku. Dokler smo ostali v taboriščih, v neki začasnosti, je še šlo. Živeli smo iz prinesene kulture, katero smo skušali ohranjati, le v malcem razvijati in nadaljevati. Tako je bilo vsaj pri odraslih. Mlajši so si morali to kulturo šele prisvojiti, a bila je prešibka, da bi mogla zadostiti potrebam razvijajočih se duš. Še bolj smo to čutili, ko smo se preselili v nove dežele, ki so imele svojo kulturo, marsikdaj precej različno od naše. Morali bi se starejši lahko zaprli v svojo kulturo, mlajši pa so se neogibno morali soočiti z novimi kulturami.

Morali so kulturno zrasti. V čem je bil glavni problem njihove kulturne rasti in vsaj deloma tudi kulturne ohranitve odraslih? Od lastne narodne kulture smo bili nenadoma in praktično odtrgani. Med njo in nas sta se postavili dve oviri, geografska in ideološka. Prva nam je zaradi daljave onemogočila stike z domačo kulturo, ker nam razen knjig, in še teh malo, drugi izrazi domače kulture sploh niso bili dostopni. Zaradi druge pa smo take izraze celo odklanjali, ker se je v njih utelešala ideologija, zaradi katere smo morali zapustiti domovino ter oditi na tuje, na negotovo pot begunstva. Kolikor smo čutili potrebo po kulturi, smo ji mogli zadostiti skoraj samo v sprejemanju izrazov tuje kulture ali tujih kultur, ki so nas sedaj oblikovale.

5. Tako se je vprašanje naše kulturnosti izostrilo v dveh razsežnostih: prenehal je vpliv domače kulture in povečal se je vpliv

tujih kultur. Navidez sta nam ostali le dve možnosti: ali da se zapremo v ostanke domače kulture in zaostanemo v njih, ali pa da se predamo tujim kulturam z vsemi posledicami. Oboje smo poskušali: eni tako, drugi drugače, a večina je ostala na strani. Prvi so hoteli, da ostanemo zvesti domači kulturi, da „ostanemo to, kar smo bili“, kakor da bi to bilo mogoče. Niso mislili na to, da kultura je življenje, celo višja oblika življenja, kot taka mora napredovati ali pa zamre. Drugi so se hoteli kar predati vetrovom, se takoj povsem izročiti novi kulturi s tveganjem, da si s tem izpodrežejo korenine, ne da bi jim jih nova kultura mogla nadomestiti. Obviseli so med obema kulturama, kar pa ni bilo nika-ka „zlata sredina“, marveč nekak „ne tič ne miš“, nekako zgolj površinsko polutanstvo. Domače kulture nismo mogli vzdržati na prejšnji višini, še manj jo razvijati, nova nas je izkoreninjala, ni nam dala časa za novo zakoreninjenje.

Tako smo se iskali in se reševali odrasli. Precej drugače zaostren pa se je pokazal položaj za mlade. Ti so morali v šole; domačih ni bilo, morali so v tuje. Kot mladi so težili k čim polnejši kultur-nosti, katere jim dom ni mogel dati; našli so pot k njej v šoli, pa tudi v družini, v kateri so se kmalu znašli. Nova kultura je pri njih dobila premoč, ki so jo še krepili oblast in javno mnenje, katero nerado trpi med seboj drugačnost, ljudi drugih nazorov in druge govorce. Mladi so se oprijemali običajev in jezika večine in to so vnašali tudi v družine, katere so bile včasih bolj včasih manj odporne, a končno so se morale prepustiti vplivu okolice. Tudi odrasli smo po doselitvi morali najti delo, morali smo si za-sluziti kruha, delo smo morali sprejeti, kjer je bilo, najčesteje v tujih podjetjih, med tujerodnimi sodelavci, kjer se je govorilo po tuje, pa tudi mislilo in delalo po tuje. Domačo kulturo smo ohranili le v družinah, v krajevnih skupnostih, pri slovenski maši. Tuja kultura je pronicala v nas po besedi tiska, radia in televizije in po pouku v šoli, pa še po sožitju pri delu, pri igri, v soseski. Branili smo predvsem slovenske knjige in liste, domotožno smo se razgo-varjali o domovini in o vsem, kar smo tam zapustili. A ta bramba je s časom slabela, tuji vpliv se je povečal, zlasti pri mladini.

Vsi bi radi, zlasti spočetka, da bi se mi in mlajši ohranili kot Slo-venci, da bi še uadalje vsaj med seboj govorili po slovensko, to že po nagonu v obrambi lastne istovetnosti. Iskali smo, kako bi to mogli doseči. Opazovanje drugih skupnosti kot osebkov in kot predmetov nas je učilo, da se take prišle skupnosti morejo ohraniti tem dalje, kadar jih je več skupaj in strnjeno naseljenih, ka-dar dobivajo prirastek in vsakovrstno pomoč iz domovine, kadar živijo krepko lastno kulturno življenje, kadar so osamljene ali se čim bolj razlikujejo od obdajajočih ljudi. Te pogoje smo skušali izpolniti, kolikor nam je bilo mogoče. Na srečo je prišlo z nami sorazmerno veliko število kulturnih ustvarjalcev, ki so mogli in bili voljni nadaljevati z ustvarjanjem lastnih in naših kulturnih dobrin; omogočili smo jim delo in smo tako mogli živeti lastno kulturno življenje. Vse kulturne polnosti to delo ni moglo doseči, za to nam je manjkalo sil duhovne in stvarne pomoči od doma. Od

tujerodcev se nismo mogli osamiti; od njih nas je razlikoval praktično naš jezik, tujega smo se že zaradi dela in najnujnejšega sožitja morali čim hitreje naučiti, morali smo ga porabljeti v šolah, in je prodiral v družine po sredstvih obveščanja po družbenih obličjih. Pokonci nas je držala tudi naša idejna usmerjenost, prepričevali smo se, da imamo kot svobodni del našega naroda posebno poslanstvo, zaradi česar smo dolžni, da se ohranimo kot Slovenci. Prigovarjali smo si, da smo nekaj posebnega in da bomo dosegli, kar se drugim ni posrečilo, da se bomo ohranili do... ne vem kdaj.

Prezrli pa smo pri tem, da se življenje ne ustavlja in ne more ustaviti. Prezrli smo dejstvo, da je tudi doma in brez nas razvoj šel naprej, da naš narod ni ostal tak, kakršnega smo zapustili, da se doma ni spremenila samo ideologija, da so se izgubljale stare vrednote in uveljavljale nove. Razlika med njimi in nami se je večala. Obenem smo izgubljali rod za rodom, ne v celoti, a v večjem delu. Kar je ostalo je bilo zmeraj šibkejše po številu in po trdnosti vere v ohranitev.

Kdo bi mogel ugotoviti, koliko slovenskih otrok se je medtem vsako leto rodilo pri nas, kolik del od njih je obiskoval slovenske šole in koliko jih je potem sodelovalo v slovenskem skupnem življenju! Tudi bi bilo dobro vedeti, koliko otrok se je rodilo v mešanih zakonih in smo jih puščali vnemar. Tedaj bi se pokazalo, koliko krvi izgubljam.

Zdi se, da je v izseljenstvu prehod iz slovenstva v tujerodnost neizbežen in ga moremo le uravnati, da bo čimbolj zdrav. Ne pozabljam, da je kultura razkošje, življenjsko obilje, zato mora biti živa in v službi življenja. Življenje pa je v tem primeru življenje v skupnosti, ki ni samo naša, ki sega in raste nad našo. Skrb nam mora biti, da se pri prehodu ne izgube naše vrednote, kar ni samo jezik, katerega bo sicer težko ohraniti, čeprav moramo z vsemi sredstvi to poskušati storiti. Da se ne izgube vrednote, ki pomenijo našo posebnost, našo domačo kulturo, katera naj bi bila še nadalje kulturna osnova, iz nje in na njej naj bi uspevala nova kultura. Naj bogati novo kulturo!

6. Da pa se tolikokrat razhajamo v naših pojmovanjih narodnosti, oziroma slovenstva, temu je kriva cela vrsta nesporazumov. Prvi nesporazum je v tem, da ne razlikujemo vedno med stvarnim mišljenjem, ki dojemata dejstva taka, kakršna zares so, naj nam je to drago ali ne, in med mišljenjem po željah, ki hoče videti stvari takšne, kakršne naj bi bile, kakršne bi radi, da bi bile („wishful thinking“).

Vsega obzira je vredna želja nas vseh, ki bi radi, da bi naše krvi otroci ostali po pripadnosti in po zavesti Slovenci, ker številčno majhen narod teže prenaša izgube kot številnejši narod. Vsi, vsaj tisti, ki smo že kolikor toliko dozoreli odšli iz domovine, hočemo ohraniti slovenstvo, in bi radi, da bi tudi naši potomci ostali Slovenci, da bi mislili in čutili po slovensko, da bi nadaljevali slovensko kulturo. To bi radi in hudo nam je, da se to naše

upanje ne izpolnjuje, da se nam mladina vedno bolj odtuja. Ni pa prav, če želje zamenjamo z resnico.

Stvarno mišljenje nam kaže dejstva, kakršna so. To stvarno mišljenje nikakor ni le mišljenje znanosti, katera drugače sploh ne more in ne sme misliti, tako mišljenje je potrebno vsakomur, ki hoče neki stvari dobro streči. Stvari moramo poznati takšne, kakor so, nato šele se lahko vprašamo, kaj bi mogli storiti, da bi bilo drugače, bolj takšno, kakor bi radi, da bi bilo, in kolikor bi bilo to dobro, če ne za narod, pa za mladino, katere usoda nas skrbi in mora skrbeti. Če je mogoče stvari uravnati v tem smislu, to storimo, a varovati se moramo vsakega posiljevanja narave.

Pomanjkanje smisla ali sposobnosti za stvarno mišljenje nas je stalo že mnogo težav in izgub na vseh področjih našega narodnega življenja, ne navsezadnje v politiki, ko smo imeli za gotovo, kar smo želeli, da bi bilo, ali smo mislili, da bomo gotovo dobili, za kar smo menili, da imamo vso pravico.

Napačno in neodgovorno je na priporočanje stvarnosti v mišljenju odgovarjati s trditvami, da tako lahko misli, kdor ne čuti (dovolj) slovensko. Lahko čuti, lahko še bolj kot drugi, a prav zato hoče, da smo stvarni, ker ve, da same želje stvarnega ne spreminjajo, da je stvarno treba sprejeti in ga tako uravnati, da se more doseči, kolikor se sploh da doseči od tistega, kar se želi doseči. Za to pa je stvarno treba najprej spoznati.

Drugi nesporazum je v veri, da se s poznanjem in kar mehanično uporabo načel na stvarno da vse rešiti. Načela so namreč lahko prava ali neprava, so lahko pravilno uporabljena ali pa ne. Niso zadnja in popolna resnica, niso to, kar sem drugje imenoval pranačelje (Iskanja, 43), so le izraz in podaljšek tega, zato si marsikdaj celo nasprotujejo, zlasti pa ne morejo zajeti vse raznovrstnosti stvarnega. Za pravilno reševanje konkretnih vprašanj je treba upoštevati oboje: prava načela in dobro poznanje stvarnega, kot smo že videli. Posebno pa je narobe, če privzeta načela dogmatično otrdijo v ideologijo, ki potem slepo zagospodari nad stvarnim. Taki zaideologiziranci bi si lahko vzeli za vodilo Heglove besede: Če stvarno ne ustreza mojim nazorom, gorje stvarnemu! Z ideološko zasukanimi ljudmi je nemogoč vsak razgovor. Tako so zaverovani v svoj prav in edino ta prav, da jim manjka vsak čut celo za samo možnost, da bi kaj moglo biti drugače, kot oni menijo, da je.

Tako je npr. čisto sprejemljivo načelo, da je treba svoj narod ljubiti, svojo narodnost ohraniti, narodne vrednote spoštovati in gojiti. A ne to ne nobeno drugo načelo ne pove, kateri je tisti narod, ki ga moramo ljubiti in njegove vrednote spoštovati. Najčešče potem res ni dvoma, ni pa vedno tako. Zato je treba od načel stopiti k stvarnemu in tu ugotoviti, katera je tista narodnost, na katero moremo obrniti načela.

Čeprav morda zatrujemo nasprotno, ravnamo, kakor da se za narodnost odločamo in sicer odločamo iz nekih miselnih ali logi-

čnih razlogov. Tudi v tem je predsodek scientizma: menimo, da postanemo udje tega ali onega naroda po premisleku. Tako menijo celo tisti, ki sicer zavračajo znanstvene ugotovitve v tej zadevi.

Vendar je pred znanostjo in pred razumom v nas že neki skupek prepričanaj, ki jim navadno pravimo svetovni in življenjski nazor. Srčika tega so drže in naravnave, ne razumski izsledki. Nazor ni katalog mnenj, ki bi jih mogli jasno pokazati in utemeljevati, je, kakor rečeno, skupek življenjskih drž, iz katerih živimo in ravnamo. Svoj nazor branimo, kot branimo sebe, svojo osebno celovitost. Spremeniti nazor pomeni spreobrniti se, postati nekaj drugega. Za svoje nazore smo pripravljeni trpeti, pa tudi umreti. Bistveno se razlikujejo od znanstvenih spoznatkov.

Nasloniti se moremo na razlikovanje J. Ortega in Gasseta med tem, kar on imenuje „ideas“ in tistim, kar so mu „creencias“. Prosto bi ta dva izraza poslovenili s „spoznatki“ in z „nazori“. Do nazorov, smo rekli, se ne dokopljemo z iskanjem, z razmišljanjem, z logiko, jih ne sprejemamo in ne spreminjamo iz takšnih ali drugačnih razlogov, prav za prav niti ne vemo, odkod in zakaj jih imamo. Nazori so nam sama stvarnost, ne ideje o stvarnem, o njih ne dvomimo in ne moremo dvomiti. Čudno se nam zdi in nepojmljivo, da more kdo o njih dvomiti. Tisti, ki živijo le ali zlasti s temi nazori, so nedostopni za kak razgovor, ne umejo drugačnosti, ne samo ne priznajo pravilnosti kakega drugega nazora, ne priznavajo mu niti pravice do obstajanja. Zanje je blodnja, slepilo, vsaj v najmilejšem primeru, sicer pa zavestna laž. Pred nazori je nemočna celo znanost: nazor jo ali gladko odbija, ali si jo zasužnji in se z njeno pomočjo spremeni v ideologijo; le v najboljšem primeru se ob njej izčisti in postane to, kar radi imenujemo življenjska modrost.

Nasprotno pa so spoznatki dosežki našega bolj ali manj formalnega, logičnega, ali tudi nelogičnega, iskanja in razmišljanja, jih vzdržujemo, ker imamo ali vsaj mislimo, da imamo zanje razloge, jih spreminjamo, kadar imamo za to razloge. To ne pomeni, da so vsi naši spoznatki tudi prava spoznanja, sprejeta in utemeljena resnica; lahko so zmote, a so plod našega razmišljanja, našega razuma.

Nazori so sicer tudi dosežki našega uma (ne razuma), saj smo kot ljudje umna bitja, vse naše dejanje in ravnanje je „umno“, kar pa ne pomeni, da je tudi „razumno“, logično dognano in utemeljeno. Nazori so nekaj mnogo bolj osebnega, nekaj globljega, iz njih živimo in ravnamo. Lahko o njih razmišljamo, jih izražamo, utemeljujemo, a tedaj so predmet našega umovanja in kot taki naši spoznatki. Razmišljamo pa o njih, ko že dvomimo, ko že niso več sestavina našega življenja.

Nazori so torej prvotno dojetje narave ali stvarstva, so plod predspoznavanja, predlogičnega „mišljenja“, nedostopni razumski kritiki, zato pa so trdni in življenjsko važni, važnejši za življenje kot so znanstveni spoznatki, tudi kadar so ti zares spoznanja. Na

nazorih sloni ali iz njih izvira naše ravnanje in naše verovanje. Iz njih vznika naše zanimanje tudi za znanost ali umetnost ali tehnologijo ali karsizebodi; tudi zanimanje za taka ali drugačna vprašanja, katerim se posvečamo.

Človek je umno bitje, ker ima um, ker se ta javlja v vsem njegovem ravnanju, tudi kadar je to ne-umno. A um se javlja v več razsežnostih: kot razum išče razloge za svoja mnenja in jih zagotavlja; kot iznajdljivost odkriva vrednote in možnosti njihovega ostvarjanja; kot pamet uravnava življenje v smeri pravega in dobrega. Ni vse človeško življenje „razumno“, a v vsem se tako ali drugače razodeva um.

Zlasti znanost in njen pomen v življenju radi precenjujemo: menimo ali vsaj delamo se, kakor da menimo, da je ali naj bi vsaj bilo vse naše ravnanje znanstveno, to je razumsko utemeljeno in le zato pravilno in gotovo. Pozabljamo, da je znanost v življenju nekaj drugotnega, da izvira iz prvotnejšega nazora. Nazor je plod praktičnega uma in je logično in genetično pred znanostjo.

7. Tudi narodnost ni namerno ali hoteno zadržanje, je bolj neka duševna drža, bliže nazorom kot spoznatkom. Niti kot posebna oblika človeške biti, niti kot taka ali drugačna zavest ni nasledek kakega znanstvenega razglabljanja, za neko narodnost se ne odločamo iz takih ali drugačnih razlogov, narodnost je naravni sad našega življenja, sad, ki je lahko zavesten ali ne, lahko vemo, kateremu narodu pripadamo, ali pa tudi ne.

V narodnosti namreč moremo razlikovati več plasti. K. Cukjati nas je v nekem predavanju opozorila na razliko med narodno zavestjo in narodno zavednostjo. Narodna zavest je zgolj vedenje, da sem ud tega in tega naroda, narodna zavednost pa je stopnjevana narodna zavest, je vnema za dobro lastnega naroda, za njegov razvoj in napredek, ki se more razviti do prenapetosti in zaigranosti, do sovraštva in zaničevanja drugih narodov, kar se zlasti rado zgodi, kadar je narodna zavest kriva, to je napačna. Kajti narodna zavest in narodna zavednost sta nekaj drugotnega, zato sta lahko tudi krivi, pred njima je preprosta narodna pripadnost, golo dejstvo, da sem ud nekega naroda, naj za to vem ali ne.

Tako pripadajoči svojemu narodu, a brez izrečne zavesti o tem, so bili v večini naši predniki, katerim so šele tako imenovani narodni buditelji zbudili zavest, da so Slovenci. Buditelji niso iz njih delali Slovencev, to so ti bili že poprej, le da si tega niso bili v svesti; nekateri med njimi so celo mislili, da pripadajo kakemu drugemu narodu. Saj narodna zavest in zavednost moreta biti pravilni, kadar sta izraz dejanske pripadnosti nekemu narodu, ali pa sta nepravilni, kadar nekdo meni, da je ud nekega naroda, kateremu dejansko ne pripada.

V tem spisu govorimo le o narodni pripadnosti, narodno zavest in zavednost puščamo na strani, saj ima o njiju smisel govoriti šele, ko smo si že na jasnem glede narodne pripadnosti. Ta pa je,

ponovimo, neka notranja drža, katero razvijemo v naravnostnem stiku z obližjem, zlasti z njegovo kulturno vsebino.

Človeški otrok se ne rodi s takšno ali drugačno narodnostjo, kakor se rodi kot moški ali ženska, temen ali plavolas, morda z višjo ali nižjo postavo. Narodnost ni rasni znak, kakor je bela polt ali poševne oči, ni plod krvi in dednosti. Narodnosti se otrok v življenju, v rasti in razvoju „navzame“, narodnost pronica vanj iz okolja in se v njem bolj ali manj očvrsti, se je zave ali pa se je ne zave, a je v njem neka danost. Lahko da okolje v tem pogledu ni tako zanesljivo in gotovo, da bi neko narodnost povsem zagotovilo, zlasti, kadar je mešano, kulturno neenotno, utegnejo se pojaviti motnje, morda neko iskanje, ki se tedaj približa razumskemu iskanju, a narodno pripadnost bolj krepi ali slabi kakor določa, običajno pa je nezavestno sprejetje tega, kar je dalo obližje, kar se je vdihavalo v njem.

Dokler nedvomno in nesporno pripadamo nekemu narodu, nam je to dejstvo samoumljivo, zdi se nam nepotrebno o tem razpravljati in govoriti. Kadar je negotovo ali dvomno, začnemo razmišljati. Pa praviloma ne razmišljamo zato, da se odločimo, kateremu narodu se bomo prišteli in kakšno bo naše razmerje do njega, marveč razmišljamo, da ugotovimo prvo bitno dejstvo, kam pripadamo in kaj iz tega sledi. Ne gre za to, da si kako narodnost naložimo ali jo menjamo, gre za to, da jo ugotovimo. Da ponovimo: do pripadnosti nekemu narodu ne pridemo z iskanjem in odločanjem, iz razlogov in dokazov; to delamo šele, kadar prvotne pripadnosti nismo gotovi.

8. Če govorimo o narodnosti naše mladine, tega ne delamo zato, da jo potisnemo v to ali ono narodnost, marveč da najdemo in ugotovimo, kako je v tem pogledu z njo. Pripada nekemu narodu, kateremu, kako in koliko, to skušamo ugotoviti.

Naši otroci so otroci slovenskih staršev, torej so „po krvi“ Slovenci. To pa ne pomeni ne več ne manj, kakor da so po naravi sprejemljivi, morda še več, naravnani na slovensko narodnost, če jim jo bo omogočilo obližje, v katerem bodo rasli in se razvijali. To obližje je najprej njihov dom, njihova družina, o kateri vemo, da je slovenska, to je slovenske narodnosti in zavednosti. Kot taka vpliva nanje, da se tudi oni oblikujejo v Slovence. A potem pride soseska, ki v največ primerih ni slovenska, pride šola, pridejo tovariši pri igri, pridejo ljubezni in zakoni, ki mnogokdaj niso slovenski. Vsi ti vplivi so kulturni vplivi in njihov učinek ni razumski, ni plod logičnega iskanja in odkrivanja, marveč nasledek „podzavestnega“ sprejemanja nazorov okolja. Gre za to, kateri vpliv je močnejši. Če je družina zavedno slovenska, če se z otroki udeležujejo slovenskega javnega življenja, če se govori v njej dosledno slovenski, če so in se beró v družini slovenske knjige, če otroci obiskujejo slovenske šole, kjer jih pametno navajajo k slovenstvu, če se družijo z drugimi Slovenci, se znajdejo v ljubezni in stopajo v zakone s slovenskimi drugí, tedaj je v njih gotovo močna sestavina slovenstva in bodo morda postali Slovenci, se

bodo svojega slovenstva tudi zavedli. To kljub temu, da je zunaj doma drug svet, ki govori drug jezik in v marsičem misli drugače, kljub temu, da jih bodo v šoli učili drugače in bodo knjige, radio in televizija govorili drugače. Ali pa tudi ne. Morda bo kljub vsem naporom družine in srečnim okoliščinam vpliv takih „sozgojiteljev“ tako močan, da bo prevladal. Ne gre za to, katera kultura je višja, kvalitetnejša, zadostuje, da je nove ali tuje kulture več, da je vedno in polno navzoča, da je sodobna ali aktualna, pa je vplivnejša kot domača. Seveda pa, če je nova kultura še kvalitetnejša, se toliko lažje vsili in prejšnjo kulturo izrine in nadomesti, ali jo vsaj preustvari, si jo priliči.

Seveda je mogoče, da bo otrok nihal med obema kulturama in se ne bo jasno oprijel nobene, je mogoče, da se bo imel za pripadnika obeh, zlasti dokler ne prideta v spor, je mogoče, da ne bo zaveden ud ne enega in ne drugega naroda, čeprav bo vedel, da je v nekem pogledu ud obeh. Takih primerov je lahko in tudi je nešteto v najrazličnejših oblikah. Ne moremo soditi in še manj obsojati tistih, ki si sami niso na jasnem, kako je z njimi, pa tudi ne tistih, ki so si prišli na jasno, da pripadajo drugi kulturi in ne naši.

Če bi hoteli te ali one nekako s silo posloveniti, bi to bilo nasilje, ki bi naravno danost protinaravno spreminjalo. Naša naloga ni umetno, protinaravno delati Slovence, marveč mladini pomagati, da ta prehod, kakor ga imenujemo in z našega stališča tudi je, osvetlimo in ga uravnavamo tako, da bo čim naravnejši in brez prehudih travm, da tudi ne bo le prehod, marveč spojitev dveh kultur v neki višji obliki.

9. Namreč za to gre predvsem, da kadar nova kultura s svojim vplivom in učinkom povzroči prehod v novo narodnost, to ne pomeni, da se je povsem pretrgala zveza s prejšnjo narodnostjo ali boljše narodnostjo in kulturo staršev. To bi ne bilo prav ne le zato, ker bi si s tem mladi izpodrezali lastne korenine. Narodnost in kultura staršev zaslužita še vedno, da se z njima ravna z vso spoštljivostjo. Ne sme se zatajevati, še manj omalovaževati, niti zanemariti. V svojem interesu in v interesu nove narodnosti naj se mladina rada nauči tudi jezika staršev in naj se potruži, da bo čimbolj spoznala njihovo celotno kulturo in njeno ceno. Ni namreč največje zlo v tem, da nekdo preide, naravno seveda, v drugi kulturni svet, hudo je, če pri tem pozabi na prejšnjega, višek zla pa je, če ga zatajuje ali prezira. Pravilno je, da se jemlje iz starega in novega, da se obe kulturi spajata, da se nova kultura požlahtni in obogati s sokovi ali vrednotami stare. Pripadnost določenemu narodu, kakor se zdi, ni v moči osebne odločitve, spoštljivost do kulture staršev pa je. Ta spoštljivost, ta zvestoba izročilom je pač tisto, kar naseljencem priporočajo mnogi pametni ljude, tudi razni cerkveni dostojanstveniki.

Tukaj pa je nova klica nesporazuma med tistimi, ki razpravljamo in govorimo o narodnosti. Nekaterim je namreč ta spoštljivost do kulture očetov bistvo narodnosti ali celo ista narodnost. Gotovo,

narodnost terja tako spoštljivost do kulture in vrednot lastnega naroda, a taka spoštljivost se more in se mora dati tudi zunaj lastnega naroda. Ni tako le v primeru otrok, katere je usoda prinesla v drugo kulturo, tudi njihovi starši so dolžni spoštljivost do kulture in narodnosti otrok. Zakonca v mešanem zakonu morata spoštovati narodnost in kulturo, vključno jezik zakonca. Isto spoštljivost so naseljenci dolžni do kulture domačinov, ti pa do kulture naseljencev.

Ta spoštljivost torej ni isto kot narodnost. Je bistvena sestavina narodnosti, a se more in mora dati tudi zunaj narodnosti. Narodnost je neka oblika ali način zlasti kulturnega bitja človeka, je nekaj na svoj način naravnega, s človekom zraslega, ne razumskega ali namernega. Spoštljivost pa je npravna krepost, ki si jo privzgojimo, smo zadnje odgovorni in smo odgovorni tudi, kadar nam manjka.

10. Kaj pa bi bilo treba storiti, če bi na vsak način hoteli in mislimo, da bi bilo tako prav, da otroci slovenskih staršev v izseljenstvu ostanejo Slovenci? To, kar smo že večkrat omenjali: Spremeniti bi bilo treba njihovo okolje s takim, v katerem bi slovenski kulturni dejavniki bili močnejši kot tujerodni. Kako bi se moglo to doseči? Domov v Slovenijo otrok ne moremo pošiljati, s tem bi jih ločevali od družin in v nekem pogledu slabili lastno prizadevanje. Storiti bi bilo treba nekaj tukaj, kjer smo. To pa je: okrepiti slovensko kulturnost naših družin, da bi zares izžarevale slovenstvo, najti otrokom slovensko družčino, navaditi, da bodo radi zavestno in redno govorili, brali in pisali slovensko, da bodo imeli že spočetka v družini na razpolago dovolj zanimivega slovenskega branja, in ne le leposlovja, marveč tudi koristnih, tehničnih knjig, da bodo radi zahajali v slovenske družstvene domove in tudi delali v njih, da bodo skušali poznati in ceniti stvaritve slovenskih umetnikov in druge slovenske kulturne dobrine, da se bodo lahko šolali in izšolali v slovenskih učnih zavodih. Pa tudi svojo slovensko kulturo bi mi sami morali čimbolj posodobiti, ne le ohranjati, vtelesiti bi ji morali vrednote, ki jih naša doba ceni, da bi tako bila za naše otroke toliko ali bolj privlačna, kot je tuja kultura.

Se vse to da doseči? Ne vem, gotovo pa težko. Vsekakor pa ne bomo obdržali mladine pri slovenstvu samo z opominjanjem, da mora ostati zvesta narodnosti staršev, da mora ljubiti domovino, ki je niti ne pozna in nima korenin v njej, zato jo težko doživlja kot svojo domovino, da mora vedno govoriti, vsaj med seboj, le slovenski, kar jo stane več kakor govorjenje v drugem, zanjo bolj domačem jeziku, katerega tudi njihovi starši največ in najraje govorijo.

MRAZ

Ne vem, če si se že mudil v krajih, o katerih ti bom pripovedoval. Vas, v kateri živim, je ovita v megló in mraz. V dolgih nočeh poka les v starem pohištvu, po zaprašenem podu leže mrtve muhe. Veter žvižga okoli vogalov in se zaganja skozi razpoke v zidu v sobo, v kateri sedim ogrnjen v kožuh pri veliki starinski kmečki mizi in pišem v polsvetlobi luči brljivke.

Tu smo oddaljeni od glavnih deželnih cest. Smo brez avtobusne in železniške zveze s svetom, tako da lahko pristavim, da se nahajamo v zadnjih odročjih svetá.

Lesni črv vrta po tramovju in podnicah. Veter odpira in s treskom zapira polknice, kot da bi listal po skrivnostih zapuščene in zaprašene knjige. Od časa do časa se zatrese golo drevo pred hišo. Sneg in sodra padata na pokrajino, prepereli les prši med občasnimi sunki vetra na pod, ki se škripaje vdaja pod mojimi šepajočimi koraki.

Mraz zapreda kot blede pajek vas in pokrajino v neusmiljene mreže iz vetra, vlage in ledú.

V vasi prebivajo samo starci in otroci. Mlado in polno življenje je odšlo zdoma, v velika mesta, kjer sta doma delo in kruh. V edini gostilni brli luč. Dva starca sedita pri poliču rdečega vina in nemo zreta v poltemo. Pri veliki železni peči zamolklo spi črn pes.

Korakam po vasi, mimo oken brez zaves. Zaveso so tu cunje, kosi starega časopisnega papirja. Veter žvižga v temó. Nad sivim gozdom kroži kanja.

Kolovozna cesta vodi v oddaljeno mesto, nekdanja glavna cesta se zlomi dva kilometra za vasjo ob meji v neki drugi železni svet, v katerega ni dostopa. Obmejna carinarnica propada že trideset let. Okna brez šip samevajo v mraku. S strehe pada nalomljena opeka, zid se kruši med plevelom in sunki mrzlega vetra.

Zima riše na gluho zidovje utrujenih vaških hiš znamenja starih kmečkih bolečin. Vrane so danes otrpnile ob kopah zmrznjene vrtno zelenjave in med zaledenelimi hruškami in slivami

v sadovnjaku. Slišim žvižge vetra. Slišim lajež psa. Slišim vznemirjeni utrip lastnega srcá. Tesnó mi je. Moji koraki odmevajo v hladu dnevne sobe. Pod skrbno zloženimi kosi perila spijo ob šopih dišeče sivke, ki je pregnala vsakega molja iz stanovanja, drobni otrpli rjavi hrošči svoje dolgo zimsko spanje. Kakšne so njihove sanje? Vedo, da so časi slabi, da je dežela vedno bolj slepa za lepo in dobro, da je svet vedno bolj oboroženo nevaren, da se življenje svetá drobi in votlí pod kopiti vojnih konj in pod sulicami njihovih apokaliptičnih jezdecev? Ko hrošči sanjajo svoje, nam neznane zimske sanje, morda v njih pozvanja stari napev barvitega poletja, napev rasti in polnosti, svetlobe in toplote, tako da pozabljajo, da se je tudi pot ob potoku zožila v zimsko megló in izničila v regulaciji bregov.

Januar je najtemnejši mesec. Drevesa so okamnela, ostanki v jeseni na poljih pozabljenih buč se belijo iz mraza kot drobne mrtvaške lobanje. Župnik sedi v farovski kuhinji in zamišljeno prisluškuje prasketanju ognja v velikem, z lepimi zelenimi keramičnimi ploščicami okrašenem ognjišču. Na nasprotni strani, za tremi črnimi golimi drevesi, se svetlika cerkev svetega Mihaela. Poleti žareče svetlo barvno steklo na prenovljenih cerkvenih oknih je sedaj motno otrpnilo sredi zaledenelega obdobja. Vaščani sede pri nepogrnjenih, grobo obtesanih velikih mizah, v katerih notranjosti že od zdavnaj neizprosno vrta lesni črv, in pijejo sladko, iz domačih jabolk skuhanó žganje. Njihovi rdečelični obrazi se svetlikajo v hišni sopari. Za hišami, na tnalih, leže okrvavljene sekire. Kri zaklanih prašičev brsti kot trpke žalostno rdeče cvetke iz snegá, poledice in vsesplošne zimske zamračenosti.

Župnika boli in utruja izumirajoča vas ob meji. Od daleč, izza krajev za železno zaveso, v katero so se zarili stražni stolpi, samostrelni avtomati, minska polja kot strupeno ostrí trní, je prišel sem že pred desetletji kot mlad nadebuden kaplan, da je potem, v tem zakotju, med tratami, gozdíči in polji rži in krompirja osamel in ostarel. Iz daljave se oglaša vznemirjeni žvižg velike ujede, ki leti na lovu čez celotno, železno razdvojeno pokrajino. Dozdeva se mu, da ga rezki glas roparskega ptíča spominja na krik poslednje, usodne božje trobente, ki bo prerasel vse stvarí in ljudi ob uri, ko se bo dopolnil čas.

Na cerkveni strehi sedijo vrane. Oblaki so trdni, nepremično stojé nad črnim gozdom, kot da bi bili iz granita, kot bližnje skale na poljih in v globelih. Vsako leto pokopava župnik starce in starke. Pet ali šest smrti na leto še zdaleč ne odtehta eno rojstvo v treh letih! Lovci pozimi ubijajo podlasice s sekirami. Lisice zalezujejo na najbolj zvijačne načine, prelisičiti jih hočejo z dinamitom in krogliami. Nekatere ostarele kmete mučijo žalostne misli. Eden od njih se je zadnjo jesen obesil na lastnem podstrešju.

Smrt je vsepovsod prisotna. V duplu župnijskega sadovnjaka so se zaredili sršeni. Ministranti v belih strajcah se podijo za župniščem, z dreves klatijo zadnja zmrznjena jabolka, skačejo čez zaledeneli potok in čakajo, da jih gospod župnik pokliče v toplo hišo. Za vsakega je pripravil kos potice, cerkovnikova žena v rumeni obleki jim bo skuhala prijetno dišeči čaj. Ta bo vse pogrel.

Zima grmi, lakota beži! Svečnica zelena, velika noč snežena!
Ob svečnici mraz in sneg, kmalu bo zelen dol in breg!

Župnik lista po orumenelem, starem kmečkem koledarju, ki ga je prinesel svoj čas iz prve domovine. Vse mu drsi iz rok! Ljudje in dogodki iz tistih dni so se neverjetno oddaljili, medtem ko dan že rase iz življenjske zime tja nekam proti obokom večnosti!

Ponoči oglodajo miši in podgane zaloge koruze in drugega zrnja v starih skrinjah na podstrešjih. Kmetje sede pri kozarcih domačega žganja. V njihovih velikih rdečih glavah odmevajo udarci sekire. Kmečke misli poskakujejo, kot da bi jih domislile podlasice in lisice, zajci in srne, ki jih lovijo po polju in gozdu. Mušice so otrpnile v razpokah hišnega zidovja, postale so pozabljeni prah ob oknih in na tramovju. Na polju se kot kri rdečijo traktorji, ki jim je zima odsekala življenje do naslednje setve in žetve. V zobeh boli mraz, oblaki so ena sama velika zimska rana, smrt se že dneve poprej napoveduje s sladkobnim vonjem, ministranti skačejo čez potok in obcestni jarek, veter se zaganja v pročelja vaških hiš, led je prepredel ves svet z drobnimi mrziimi nitmi, ki nikomur ne prizanesejo. V njih obnemi čas in prostor, v njih otrpne vsako življenje in vsako hrepenenje.

Ponoči potujejo srca umrlih čez zatemnjeno pokrajino. V jeziku onostranstva pripovedujejo gluhemu lesu v gozdu, kako so na svoji vetrovni, mrzli in osamljeni zemlji trpko živela in upajoče trpela. Njihov neslišni glas se ustavlja na zaledenelih svečah ob zapuščenem mlinu, kateremu je hitro leseno kolo zastalo že ob koncu zdavnaj zamrlega velikega cesarstva.

Župnik se proti večeru sprehaja po samotnem kolovozu za vasjo. Spušča se v grapo, prisluškuje šumu vetra v golih krošnjah dreves, sledi oddaljenemu klokotanju na pol zamrzonega potoka v soteski. Spušča se v samotno dolino sredi gozda, v temino in praznino, kjer na dnu zemlje zija črna senca razpadajočega mlina.

Pred obrisi starega neobljudenega poslopja se mu zaustavi korak. Na glas pozdravi, kot da pričakuje, da mu bodo odzdravili pradavni prebivalci, ki jih v tej razvalini več ni.

Župnikove besede krožijo skozi temó. Dozdeva se mu, da bodo v naslednjem trenutku odprle nevidna vrata. Tedaj bo vstopil v čas in prostor starih legend, v svet zgodb, ki jih je pred stoletjem zapisalo malo življenje tu sredi gozdne meje med Po-

donavjem in Moravsko. Odkril bo preproste pesmi čeških oglarjev, sledil bo poti starega mlinarja med vrečami rži in prosá po lesenih stopnicah navzgor, med jermene in vretena, kolesa in vzvode skrivnostnega mehanizma, k ropotajočim stopam starodavne usodnosti, ki pomagata rezati in deliti kruh svetá. Župniku se dozdeva, da je mlinska skrivnost istočasno tudi skrivnost vode, *mysterium aquae*, zakaj z vodo vdira v drevo in travo življenjski sok; voda ti osveži trudne oči, očisti tvojo dušo, da je tako svetla kot iskrivo angelsko petje. Mlin ob potoku, ki se po nemško danes imenuje „Gaberbach“, v gozdu, imenovanem „Gaberwald“, stoji ob razvalini stare protestantske cerkvice, ki ji prebivalci še vedno pravijo „Gaberkirche“. V gozdu rastejo ob vodi stari častitljivi gabri in slovansko ime je vdrló v to danes nemško pokrajino in jo za vedno zaznamovalo z drugačnostjo posebnega izvora. Župnik v temni samoti premišlja o stvareh, podoba je, kot da prisluškuje ropotu mlinskih koles, ki jih pri gabrovem mlinu, „Gabermühle“, dandanes ni več, čuti, da se je vse, kar je povezano s tem življenjem in sedanjim bivanjem, začelo že zdavnaj prej, pred tem obdobjem in pred našimi življenji.

Župnik gleda v temó. Voda v na pol zamrzlem potoku prši čez kamenje, njen tek votlo šumi skozi noč. Župnik stoji pred razpadajočim mlinom in premišljuje o svojem življenju, o tej nesrečni sudetski zgodbi in velikanskih krutih mlinskih kamnih zgodovine, ki so njega in še mnoge druge posameznike in narode trli in natrli sredi vodopada med vzhodom in zahodom.

Zdi se mu, da se v temí odpirajo nevidna vrata. Na pragu stoji bela žena.

„Vstopite v mlin!“ mu pravi.

Gre skozi prostore, v katerih je pred sto ali dvesto leti kipeló življenje. Plazi se skozi mračine stoletij, skozi obdobja, v katerih so v mlinu za kmete, hlapce in bližnje gospode mleli rž in ječmen, pšenico in druga žita. V oddaljenih predelih mlina odpira in s treskom zapira nevidna sila nevidna vrata.

Kje so ta vrata? Kljuka? Ključavnice? Stopnice, po katerih stopaš navzgor in navzdol? Lahko tu še odkriješ verige, ki ponoči rožljajo, moreš tu še srečati vola, ki po blatnem kolovozu vleče voz žita v mlin ob potoku? Šumijo tu v vetru stoletne revščine znoj in kmečka lakota, valptov bič, husitska sablja in habsburška sekira? V kaj se odpirajo nevidna vrata? V temó? V preteklost? V večni krogotok življenja iz muje in stiske? V bleščavo revnih, a svetih polj, ki so stoletja hranila s kruhom, pogáčo in pičo kmeta in voliča? Kaj se ne odpirajo v skrivnostno revščino svetega polja, po katerem stopa med valujočim žitom, kot na velikih umetniških podobah, ki jih župnik dobro pozna, sam Jezus Kristus, da bi blagoslovil svet?

Bela žena stoji na pragu in mu vznemirjeno namiguje, naj vstopi v mlin.

Mlin je že razvalina. Star je več kot tristo let. Zidovje je črno od starosti. Razvalina ne pozna miru. V vasi si ljudje pripovedujejo, da v mlinu ponoči straši. Pred dvesto leti so tu umorili starega mlinarja. Njegovo ženo so obsodili na smrt, čeprav je ves čas zatrjevala, da je nedolžna. Še vedno išče svojo pravico, ki ji je svet ni dal. Večkrat se prikaže popotnikom ali beračem.

Župniku se dozdeva, da sliši pogovore ljudi, ki jih ni. Odpirajo in zapirajo se vrata, ki jih sam ne zna odpreti ali zapreti. Žena lebdi pred njim kot bel oblak. Svojo glavo drži v rokah. Žalostno ga gleda. Njena postava se izgublja kot zimske megle v poltemi prostora iz misli in sanj.

Veter piha skozi kamen in zid.

Bela žena ga gleda z utrujenimi očmi.

„Zakaj ste nas obiskali?“ ga vpraša. „Kaj se nas prav nič ne bojite?“

Previdno tipa skozi prostore.

„Veste“, mu govori bela žena. „Mislite si, da sanjate čudne sanje. Kar vidite, je privid. Kar slišite, je prisluh. Kar občutite, je samoprevara. Zdaj sanjate sanje o svetu, ki ga več ni, o svetu senc, o dogodkih, ki so se dogodili pred dogodki, ki so se dogodili v zgodovini!“

Župnik se spotika skozi prostore, v katerih je pred sto in več leti utripalo močno življenje. Bela žena ga vodi v svetove nenavadnih mlinarjev, k vrečam rži, čez katere se sklanjajo krepki, z drobnoplastjo prahu iz moke, otrobov in znoja prebarvani hlapi. Sliši na pol izgovorjene stavke, ki prihajajo sem, v njegov čas in prostor, iz nekega drugega, oddaljenega, pozabljenega, a nič manj polnega, silovitega in usodnega življenja, na katerega smo že zdavnaj pozabili.

Ko se ozre skozi razbito podstrešno lino ven v temó, se zdrzne. Veter zavija okoli razvaline. Droban sneg prši na trato in gozd pred mlinom. Voda v potoku klokota skozi noč.

Dozdeva se mu, da sliši škripanje starega kmečkega voza. V mlinu brli pojemajoči plamen utrujene leščerbe. Kmetiči prihajajo od vsepovsod. Njihovi vozovi se šibijo pod vrečami pšenice in rži. Mlinsko kolo se vrtoglavo vrti, za hribom začenja deževati in grmeti. Voliči se vlečejo s težkim tovorom po grapi navzgor in navzdol k mlinu. Pod lesenimi kolesi vozov škrtata pesek in kamen.

Leščerba brli v temó. Okrog mlina poletavajo netopirji.

Nekdó ga potreplja po rami.

„Kaj delate tu? Pridite k nam v toplo izbo! Se bomo pogovorili!“

Glas votlo klokota skozi noč. Ali prihaja iz razpoke v temi? Iz luknje v zemlji, kot potok, ki je svoj čas gonil mlinsko kolo?

„Gospod župnik! Zakaj se obotavljate? Pridite k nam v vas! Bomo malce poklepetali!“

Opeka se kruši, v steni je nešteto razpok, streha se je sesula, mlinski kamen se je ugreznil v blatno dno, leseno kolo je razpadlo v vetru in mrazu.

„Kaj ste že umrli?“ vpraša župnik, ko vstopi v prostor, ki je prepoln dima, sopare, razgretih ljudi in starodavne muzike.

Bela žena se oddaljeno smehlja.

Neslišno se odpro vrata, ki jih preje ni videl. V drugem prostoru zagleda mlinarja, ki so ga ubili. Na tnalu sedi poleg njega mlada ženska, ki je preje ni videl.

„To je njegova ljubica“, mu šepeta bela žena. „Tu ga je ubila. Jaz sem nedolžna, gospod župnik, nedolžna.“

Župnik sliši besede, ki odmevajo v njegovi lobanji z večkratno močjo. In vendar ve, da so te besede brez zvena in zvoka.

Prisluškuje besedam in zvenom svetá, ki je nem. V daljavi igra nenavadna godba. Iz razpoke v zemlji klokota voda. Teče čez kamenje v potoku in izginja v noč.

Ali ta svet sploh obstaja? Kje je doma? Tu! Je to njegova domovina? Kaj je pridobil, ko je toliko izgubil?

Išče kraj, ki se imenuje dom in domovina. Išče kraj in najde vas za grapo in gozdom, zarito v zakotje sveta, kot miš v mišjo luknjo. Voda teče skozi gozd. Ta vas je zelo blizu.

Gabrov potok polzi skozi temó kot dolga spolzka kača. Župnik gre skozi gozd. Pod njegovimi težkimi visokimi čevlji škripa zamrzli kolovoz.

„Ste tudi vi istega mnenja kot jaz?“ ga v nedeljo po maši pred cerkvijo zaustavi znani česnikar, ki se od časa do časa muči kot lovec na deželi.

„Katerega mnenja?“ vpraša.

„No, saj veste... Mnenja, da je na deželi še mogoč stik s sočlovekom... Tu so ljudje še povezani... Niso se odtujili drug drugemu, kot je tako značilno za sodobno mestno civilizacijo. Če pomislim, kako se mi godi v mestu... Nihče te ne pozdravi, nihče ti ne ozdravi... Skratka, nimajo te za mar... Med desetstisočimi ljudmi si izgubljen kot zanemarjen smetnjak pred stanovanjsko velegradbo...“

„Mislite, da je pri nas bolje?“, se župnik odmaknjeno smehlja.

Kljub mrazu je ta nedelja prijazen, miren dan. Podoba je, da mu od nikoder ne grozi nikakršna nevarnost. Nihče ne zahteva ničesar nemogočega! Skozi brezvetrje sije sonce na rdečo streho farne cerkve. Barvna okna žarijo v zimo kot slikovito veliki pravljični metulji. Kaj bo kmalu prišla pomlad?

Časnikarja je povabil v župnišče na kosilo. Razkazuje mu velike stare prostore. Pripoveduje mu o zgodovini kraja in o njegovih posebnostih. Nenadoma se zave, da je kljub svojemu drugemu in drugačnemu izvoru že dolgo tu doma. Sprva nezaželeni prišlek, sumljiv tujec od onstran, je že zdavnaj postal sestavni del samotnega kraja in njegovih ljudi. Z leti se je vzajemno povezal s svetom, za katerega živi, mu pomaga, za katerega se bori. Skoraj vsi vaščani so na njegovi strani, čeprav že desetletja še vedno sanja težke, žalostne sanje o deželi, iz katere je bil prišel.

Zato časnikarju s skoraj pretiranim zanosom začenja razkazovati raznovrstne starine, cerkev, pokopališče. Kot da ga je dohitel in ulovil starodavni krajevni ponos, ga vodi skozi župnišče, ki je sivo od mraza, samote in starosti.

Okna so majhna, starodavna. Hodniki vodijo navzgor in navzdol, stopnice silijo v debelo, mrzlo zidovje. Vrata segajo na levi in na desni v izbe in shrambe, kašče in predsobe.

„Veste, zelo stara hiša z različnimi posebnostmi... Skorajda idealen kraj za dušnega pastirja...“, mu zatrjuje.

Od vsepovsod se širi nedoločen, vlažen vonj po razpadanju in plesni... Prostori so neurejeni in zanemarjeni... Strop je preprežen s pajčevino trdoživih pajkov, katerih družine so se že pred stoletji zaredile pod staroslavnim tramovjem vaškega župnišča... Od tal in sten puhti spomin na ostanke drugih življenj, na duhovnike in pričevalce drugačnih meddobij... Mrzla moč prostora in časa je neizprosna. Morda je veliko kriva tudi pokrajina sama, s trdovratno hladnim podnebjem, z vetrom, ki trdosrčno zagradi vse, kar želi živeti, trpeti in hrepeneti.

Župnik še govori. Nato povabi časnikarja v pisarno. Pogovarjata se o tem in onem, medtem ko se čez hišo že spušča dolga senca zgodnjega zimskega mraka.

„Poglejte, tam na parobku gozda!“

„Ja, nov gozd. Tu je svet še res prava goščava!“

„Ne, ne, gospod žurnalist...“

„Ničesar ne vidim!“

„Ah, kaj ste slepi za značilnosti te dežele!? Grad ob gozdu! Kaj ga res ne vidite? Toda morda imate prav. Ta mraz in megla sta res nekaj nenavadnega!“

Časnikarja začenja zebsti. Zunaj se je popolnoma stemnilo.

„Veste, pokrajino bi si morali ogledati poleti, ob kresu, sredi mesečine... To grmičevje... Te smreke! Ta granit! Čudovito!“

Časnikarju se začne muditi domov. Njegova zapetna ura tiktaka z neizprosno močjo. Nervozno vstane in sili ven.

„Kaj boste hodili sedaj v noč! Ostanite pri meni. Saj lahko prenočite v sobi za goste! Se bova še kaj pogovorila“, hiti župnik.

Časnikar že stoji pred veliko hišo.

„Ne, gospod župnik“, mu pravi. „Delo čaka. In hvala za vse!“
Župnik stoji v večeru in vidi, kako odhajajočega znanca požira temá.

Ah, to nesrečno stoletje! Vojne in po nedolžnem prelita kri! Za župniščem lebdi nekaj nedorečenega, česar ne more prav do-
umeti. Človeštvo! Kakšno človeštvo? Kaj se pravzaprav dogaja? Od vsepovsod se iztezajo neizprosne temne roke noči in nepre-
hodnega gozda. Kamorkoli pogleda, zadene ob temó. In vendar
jim je pred dva tisoč leti povedal, kako naj se vedejo. Kaj je
biló vse le bob ob steno? Ko so ga križali, so ubili samega sebe.
Ja, samega sebe.

Skozi temó se vleče proti župnišču. Samota mu hoče zadržniti
dušo. Velikokrat ga je že naredila sitnega in zagrenjenega!

Zdrzne se in skuša misliti na kaj lepšega, prijetnejšega.

Saj ni tako hudo! Marsikaj si verjetno le umišlja!

Ta noč!

Stopnice navzgor in navzdol.

Stopnice v življenje, stopnice v trpljenje!

Nekoliko ga boli glava. Stopnice so zares strme. Soba je mr-
zla, a vse bo prešlo, kot je nekoč prišlo.

Saj smo ujeti v isti tok bivanjskih zakonitosti kot naši pred-
niki in kot tisti zanamci, ki nam bodo, če je božja volja, sledili.

Kljub temu je resničen tudi Heraklitov izrek, da „bredemo
po isti in vendar tudi vedno novi reki“. „Saj v isto vodo ne mo-
remo dvakrat zabresti“, meni antični filozof. Iste in vedno enake
vode namreč ni. Voda priteka in odteka, se zbira in izliva. Tako
bredemo tudi danes po isti reki življenja, kot naši predniki. In
vendar je vse drugače, si misli župnik.

Rad hodi v naravo. Vedno znova ga priteguje potok, kot da
še vedno išče izvor stvari, studenec žive vode, ki odreši in po-
miri. Kje je ta njegov „ad fontes“? Kje se začenja iz polteme
stvari luščiti rdeča nit njegovega osebne bivanja? Njegova pot,
njegovo pričevanje?

Trdnost sveta je izpodjedena z razpokami in ranami, v lesu
so se zaredili črvi, napuh in sovražstvo sta tisti strup, ki izpodjeda
korenine drevesa življenja.

Ležim v postelji, pokrit z debelo odejo. Skozi zaledenelo
okno, pretkano z drobnimi, v zimskem soncu se iskrečimi belimi
zvezdami, skušam s pogledom najti ven, pod modro nebo, k son-
cu, k pomladi! Za vsemi razpokami in ruševinami mora stati tudi
neokrnjena stavba iz trdnega, belega kamna. Za mrazom in zimo
pride sonce, prideta toplota in ljubezen. Verujem v ljudi. Tisto,
kar je slabo, ne more biti merilo bivanja. Dobro v ljudeh je
upanje za naprej. Zaradi dobrega je vredno živeti, se je vredno
boriti!

Opoldne odidem v dnevno sobo. Na mizi se kopičijo knjige. „Knjiga sedmih resnic“, „Problem Nemčija“, „Meja-poročilo“. Pravzaprav sem prišel v vas, da napišem roman. Tu, kjer je vse ujet v ustavljeni red bivanja, iščem sredi zimskega spanja stari mir, ki je potreben za daljše duhovno delo. Sedaj moram pridno kuriti, da ne zmrznem. Polena v peči pokajo v zimsko poltemo. Toplota lušči omet na stropu, ki prši, ko pišem povest, na temni leseni pod.

Dan je prepoln upov in bojazni. Zimski dnevi so kot pozabljeni orehi na onemelem drevesu. V sunkih vetra odpadajo na zamrznjena tla, kotalijo se v luknje in obcestne jarke – in vendar jih ostane še vedno dovolj na drevesu, da bodo odpadali v naslednje dneve in mrzle tedne.

Zvečer sedim v vaški krčmi. Pri sosednji mizi sedi zajetna gostilničarka. Pod mizo spi črn pes, križanec, za katerega se nihče ne zmeni. Če ga pogledaš, odpre oči, kot da čaka, kdaj bo padla kost pod mizo.

Spet sem tu. Ob poliču vina. Večni potepuh, ki ne najde miru.

Krčmarica pripoveduje, da večkrat sanja ene in iste sanje. Sanja, da bi rada prišla iz sobe, a ne more odpreti vrat. Popolnoma sama je v sobi. Izza vrat se oglašajo različni glasovi. Tam je življenje, tam buči svet, ona pa je zaprta v samoto. V strahu pritiska na kljuko, vendar ne more odpreti vrat. So jih morda trikrat zaklenili? Trka na vrata, vendar nihče ne pride, da bi jih odprl. Sliši smeh svoje sestre. Mati govori z očetom, otroci veselo čebljajo. Na vso moč trka. S pestjo razbija po lesu, vendar nihče ne sliši. Tolče po vratih in sliši, kako ji bije srce. Od nikoder ni nikogar. Njeno srce razburjeno razbija. Zakaj ji ne odprejo? Srce ji divje utripa. Vsa prepotena se zbudi in se ustraši čudnih sanj.

„To so hude sanje“, pravi gostilničar, ki je istočasno kmet.

„Sedem dni lahko sedimo in si pripovedujemo sanje“, reče sosedni kmet. „Življenje terja svoje. Eno so sanje, drugo pa so dejanja.“

Drugi kmet, ki prideluje samo krompir, pripoveduje, da vedno znova sanja neverjetne sanje.

Prikazuje se mu drevo, zelo visoko drevo. Drevo ječi, drevo se upogiba v vetru, drevo poka v viharju. Veter zavija skozi gozd, sneži, mraz duši drevje in življenje. Drevo se premika. Drevo ječi v vetru in se premika. Sneži, zemlja se trese. Drevo, zelo visoko drevo, divja v viharju skozi gost gozd. Vse se premika, vse beži, tudi visoko drevo beži proč. Samo tisti, ki sanja, ne more stran. Drevesa beže na vse strani svetá, zemlja se premika v največjem potresu, on pa ne more zbežati na varno! Kot uko-

pan stoji sredi gozda, ko vihar podira debela dreves, ko upogiba stoletne smreke, kot da bi bile drobne travnate bilke, in zlovešče lomí veje častitljivih gabrov ob potoku.

„To niso sanje!“ neprijazno reče gostilničar. „To je neumnost! Dobro si se nam nalagai!“

„Ni res! To so moje stalne sanje!“

„Kaj pa vi, gospod pisatelj? Sanjate tudi vi?“

Pripovedujem jim, da vidim vsaj enkrat ali dvakrat na leto v sanjah velikanskega črnega moža. Že od zgodnjega otroštva me v veliko grozo vedno znova obišeče. Prvič me je v sanjah prestrašil leta 1943, ko sem imel štiri leta. Vedno znova me obišeče! Zelo velik je divji mož! Večji je kot največji človek, čeprav ga nikoli razločno ne vidim. Višji je kot hiša. Je moje srečavane z njim zapisano v zvezdah? Vsako noč ga pričakujem, čeprav pride le enkrat na leto. Zmeraj znova ga na enak način doživim v sanjah. Na trd način me motri, ko v temnih in tesnih nočeh vznemirja mojo dušo. Vedno znova ga v tisočinki sekunde doživim v istih sanjah, ki se ponavljajo na vedno isti način kot škrtajoča, samo na pol razumljiva melodija, ki z velike, starinske, zaprašene in razprskane gramofonske plošče hrešči v spanje. Ploščica življenja se vrti enako najprej – in ta najprej je istočasni nazaj. Ko me bo grozni črni mož morda jutri ponoči znova obiskal, bo gramofonska igla po mojem srcu pisala staro grozljivo otroško melodijo iz leta 1943, ki jo tako dobro poznam in katere smisel bi rad dokončno razvozlal.

„Strašne sanje!“ se zdrzne gostilničar.

„Čudno nočno obiskovanje“, pristavi kmet, ki goji krompir.

Gostje se love z besedami med seboj. Zunaj naletava sneg. Svet je velika mrzla plošča.

Sedim v gostilni in se pogovarjam s kmeti. V nedeljo popoldan, po Marijinem češčenju, vstopi za trenutek v gostilno tudi župnik. Govoriva o krajih, iz katerih je prišel. Proti večeru vstopi znani časnika, ki je tu lovec. Sedi ob kozarcu vina. Privoščiči si lovsko pečenko. Ljudje ga zadržano, a vljudno pozdravljajo. Včasih se pogovarjava o našem času brez pravega sonca, brez toplote.

„Zima, ja, zima, gospod pisatelj!“ mi pravi. „Zima je dandanes pač dolga, mrzla in neprizanesljiva!“

Moja izba se je zelo ohladila. Pozabil sem naložiti na ogenj. Pozabil sem na ognjišče postaviti lonc mleka. V zidu poka čas. V peči prasketa ogenj. Moja glava je polna ognja in ledú. Saje silijo iz dimnika nazaj v ječ in skozi špranje v stanovanje.

Časnika sedi v gostilni pri kozarcu vina.

Gostilničar pripoveduje, kako je preživel drugo svetovno vojno.

Župnik sedi v župnišču in lista po orumeneli češki knjigi.

Vsepovsod se odpirajo vrata. Skozi odprta okna se v sobo sveti pokrajina. Čas polzi skozi vas. Na klancu, pri gozdnem parobku, vlečejo voliči vreče zrnja v mlin. Sneg pada na ljudi in stvari. Zgodbe in dogodke je prekrila debela snežna odeja.

Župnik hiti skozi gozd.

Čevlji se mu ugrezajo v sneg. Suhljad škrtja pod njegovimi težkimi čevlji.

Večerí se. Opoteka se čez kamenje, ki štrli iz snega. Nad gozdom kroži kanja. Potok klokota skozi gozd. Izliva se v Thayo, ki v zaledenelih krivuljah sili v zimski čas. Samota reže do kosti.

Za hribom poka iz lovskih pušk. Zajci in srne beže pred smrtjo v mraz in noč.

Kmetje sede ob surovo otesanih mizah in pijejo žganje.

Kosti postajajo težke, kot da so vлите iz svinca. V ranjenih očeh so igle, ki so jih v naših zenicah pozabili sovražniki.

V kmečkih skrinjah gnezdi januar. V panju spijo čebele sladki sen. Podgane stikajo po gorah zrnja v kašči, moka se belí čez stopnico in opeko. Čas škrtja pod ostrešjem.

„Veste, vera, vera“, mi govori župnik, ko se srečava sredi vasi. „Kaj se vam ne zdi, da je edini nezaželen otrok svetá ljubi Jezušček, kaj? Že desetletja se borim, da bi ga vzljubili, da bi mu pustili živeti, da bi skupaj z njim našli iz tega mraza v lepo, svetlo življenje!“

„Gospod župnik, saj veste, kje sva“, mu rečem. „Na visoki planjavi sva. Na granitni češki plošči, kajne? Mraz je tu, kot vedno. Zima traja devet mesecev in poleti je prav, da kurimo peči.“

„Ja, ja, gospod pisatelj“, hiti z besedo. „Pesimist ste. Vendar me ne boste spreobrnil. Vem, da ga bodo vzljubili. In potem bo toplo!“

Danes sem pozabil na peč. Na steni se je nabral ledeni srež. Dobro bo treba zakuriti!

Na drevesu pred hišo spijo vrane. Hrošči so se za omaro potuhnili v zimsko spanje. Pred durmi je huda zima. Debel nas čaka. Ko veter podi po nebu vijoličaste oblake, ko treska mraz v krošnje dreves, pa že vdira sonce v zimsko življenje. Morda bo jeseni v kmečkih kaščah žita kot peska.

FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI (III)

I. *Filozofija in teologija*

1. Filozofija in teologija sta v nekem oziru vzporedni znanstveni stroki. Znanstveni v smislu, da skušata racionalno, z razumom, metodično in kritično odkriti resnico o svojih predmetih. Vzporedni pa tudi v smislu, da so si najgloblja vprašanja, na katera iščeta odgovore, podobna, morda kdaj celo enaka, čeprav je pot do rešitev v obeh strokah različna.

Navadno in v smislu izročila se obe stroki razlikujeta po tem, da filozofija išče rešitev v naravni luči, teologija pa jih razbira v nadnaravni luči. In ne posebno skrbno se umeva, da je naravna luč naš naravni človeški um, nadnaravna luč pa božje razodetje. Tako razlikovanje se zdi posvečeno po izročilu, vendar pa, kot vsako resnično in pristno vprašanje zasluži, da ga kritično premerimo. Vedeti bi hoteli, ali po razlikovanju med naravno in nadnaravno lučjo v gornjem smislu zares dobro razločimo filozofijo od teologije. Potem pa še, ali naravna in nadnaravna luč zares pomenita to, kar se često misli.

Pri filozofiji in pri teologiji, kakor pri vsaki znanstveni stroki, je najvažnejša prvina njen predmet, to je tisto, kar ta stroka raziskuje. Potem je treba določiti način, kako skuša rešitve odkriti in pa izsledke, do katerih se pri tem dokoplje. Tudi organ, ki se ga za to poslužuje, in oblike izražanja in zagotavljanja pravilnosti svojih dosežkov.

Oglejmo si vlogo in pomen teh prvin v filozofskem in teološkem delu! V ta namen pa postavljajmo, da obe sta in hočeta biti znanstveni stroki v smislu, kot smo ga označili v začetku, to se pravi, vrsti prizadevanja, ki racionalno in metodično skuša odkriti neke resnice in jih čim boljše zagotoviti.

Organ obeh strok je naravni človeški um, tako v filozofiji kot v teologiji. Teolog samo zato ker je teolog, ne razpolaga z nobenim drugim umom kot spoznavnim organom, ki ni obči človeški um. V tem pogledu med umom filozofa in umom teologa ne najdemo razlike; oba sta naravna luč, oba delata na isti način. To, namreč obči človeški um, pa je morda tudi edino, kar je filozofiranju in teologiziranju zares povsem skupno, popolnoma isto. Drugo dobiva svojo posebno barvo od predmeta raziskovanja.

Beseda „predmet“ je daleč od enomiselnosti in še bolj v latinski obliki kot „objekt“. A predmet raziskovanja nam je to, kar v

raziskovanju preučujemo, izsek ali stran dejanstva, kateremu hočemo iztrgati odgovore na vprašanje, znanstvene izsledke, spoznatke oziroma spoznanja ali resnice. V nekoliko drugačnem pomenu bi mogli imenovati predmet to, o čemer skušamo dobiti neka spoznanja, in celo ta spoznanja sama, čeprav jim bolj pravimo smoter raziskovanja. Vzemimo izraz predmet v prvem pomenu: tedaj vidimo, da filozofija raziskuje ustvarjeno vesoljstvo ali dejanstvo, s katerim smo v stalnem življenjskem stiku, v čemer se izraža kot lastnost, sled ali učinek to, kar bi rada odkrila. Teološko raziskovanje pa ima za predmet v tem smislu naravnostno, izrečno nadnaravno božje razodetje, bolj kot le sledi Boga stvarnika v stvarstvu. V tem dvojnem predmetu je osnovna in zares globinska razlika med filozofijo in teologijo. Vse drugo, predmet kot smoter ali to, kar skušamo odkriti, metode ali načini raziskovanja, pa tudi izsledki, do katerih moremo priti, vse to zavisi od razlike v predmetu.

„Teolog sicer uporablja filozofski način mišljenja, toda izhodišče mu niso modroslovne resnice, marveč razodetje. Iz tega izvaja nova spoznanja. Modroslovec se pa nima pravice sklicevati na razodetje, marveč mora vse, kar trdi, sam dokazati ali vsaj kako utemeljiti.“ (Janž. V, 232 in sl.).

2. Filozof in teolog (s tema izrazoma imenujemo le raziskovalce v obeh strokah, tiste, ki rešujejo vprašanja, ki odkrivajo resnico, ne pa ljudi, ki le sprejemajo nekatere domnevno že odkrite resnice ter jih širijo in učijo). Saj „... tudi to je jasno, da nekdo, ki modroslovje poučuje, samo zato še ni modroslovec, kakor nekdo, ki poučuje slovstvo, samo zato še ni pisatelj ali pesnik“. (Janž., Kako je s slov. modroslovjem. NP XIX, 10-12, str. 454.) Tako seveda tudi, kdor uči veroslovje ali verouk ali pridiga o verskih vprašanjih, samo zato še ni teolog.

Prava filozof in teolog kot raziskovalca torej iščeta resnico vsak na svojem področju. Kot domnevo ali podmeno vzemimo, da oba tudi vsaj v neki meri iščeta odgovore na ista ali vsaj podobna vprašanja, to so vprašanja o izvoru, smislu in namenu vsega, kar je. Tako postavljata vsak s svoje strani, da se odgovor na ta in na s temi povezana vprašanja da razbrati ali iz stvarstva (v filozofiji) ali iz nadnaravnega razodetja (v teologiji.) Saj je isti, ki je vesolje ustvaril, temu na neki način vtisnil svojo podobo, pustil v njem svojo sled, svojo zamisel in svoje zakone. Vse to skušamo v vesoljstvu odkriti iz vesoljstva samega, kar je naloga posvetne znanosti, v zadnji stopnji filozofije. Teolog pa se v iskanju odgovora na ta vprašanja zateka k nadnaravnemu razodetju, v katerem so ti odgovori sicer vsebovani, ne pa zmeraj na dlani pokazani. Zato mora teolog razodetje študirati, raziskovati, v njem razbrati rešitve, ki jih vsebuje.

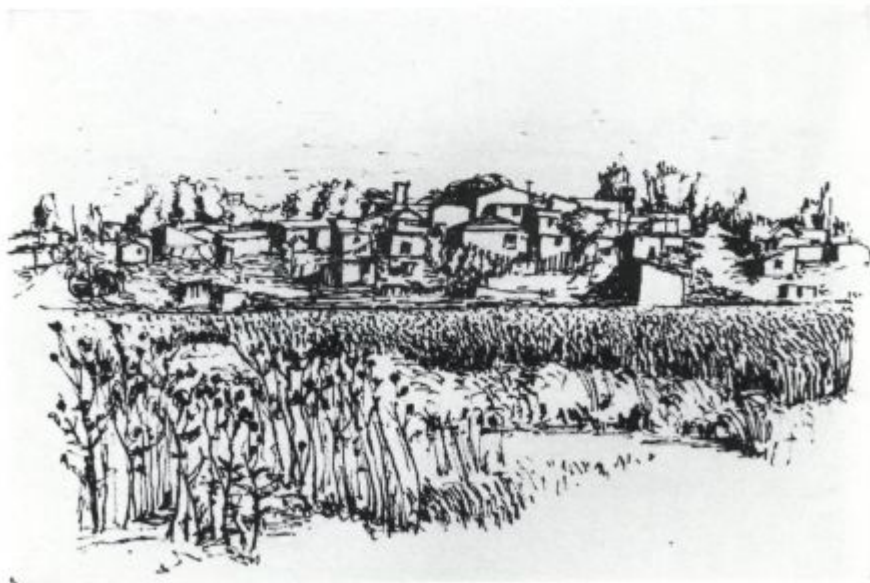
Še eno mnenje o tem: „O Bogu razpravljata oba, teolog in filozof, vendar je način tega razpravljanja drugačen pri teologu in zopet drugačen pri filozofu. Teologovo zanimanje je *versko* in njegovo odločanje tega vprašanja se opira načelno na nad-

IVAN BUKOVEC, Argentina. TUŠ 1985

Cerkev v Capilla del Monte

„Villa miseria“ – revščina

Domačije - La Cumbre

„Villa miseria“ - revščina

Gozdiček v La Cumbre

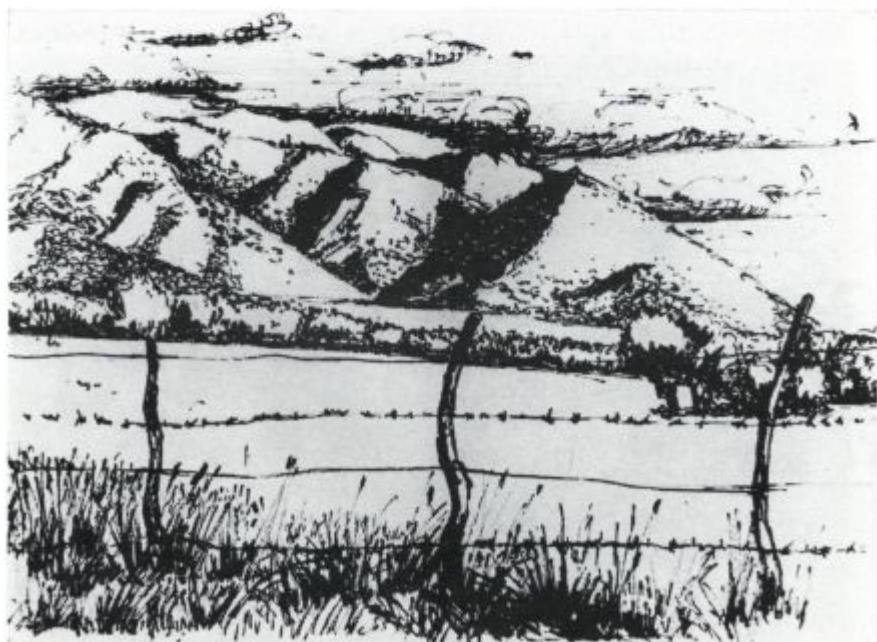
„Villa miseria“ – revščina

„Villa miseria“ – revščina

Planine v Los Cocos

naravno dejstvo *božjega razodetja*, filozofovo zanimanje pa nikjer ne izstopa iz *naravnega okvira* tako zvanega znanstvenega človeškega dela in prizadevanja: teolog se tudi na tej točki dosledno sklicuje na samo pričevanje Boga, filozofa pa vodi tudi tu enako dosledno le (resnično ali namišljeno) naravno pričevanje razuma.“ (Veber, v spremni besedi v: L. Bartelj, *Zadnji temelj realnega izkustvenega sveta je Bog*. Ljubljana 1967, str. brez oznake.)

Nobenemu od obeh, ne teologu in ne filozofu, pa niso rešitve naravnost dane, že lepo izdelane, stehane in zavite, da se nekoliko slikoviteje izrazimo. Oba morata s svojim delom, s svojim umom te rešitve šele odkriti ter jih izraziti v človeški govorici, celo v raznih govoricah. V tem kdaj uspeša, kdaj tudi ne. Prvi kakor drugi lahko resnico zadene ali jo zgreši, nobeden od njiju ni nezmojljiv. Osebnost je lahko ta ali oni bolj nadarjen, morda kateri, ta ali oni, razpolaga celo s posebnim darom ali karizmo, ki mu prizadevanja lajša. Oba pa sta kot znanstvenika v istem položaju, iskalca, ki se po svojih močeh trudita, da prideta do resnice in da v tem trudu ne zaideta v zmoto. Nobeden ni kot tak nad drugim, sta vzporedna delavca, ki si pač moreta medsebojno pomagati – ali pa se ovirati.

3. V tej zvezi je potrebno preiskati dve mnenji, ki se radi ponavljata, pa jima navadno ne skušamo odkriti pravega pomena in dosega, oziroma njune napačnosti. To sta mnenje, da je filozofija služabnica („ancilla“) teologije, pri čemer „ni čisto jasno, ali nese plamenico pred svojo milostljivo ali vlečko za njo (J. Kant, *Dve razpravi*, Ljubljana 1937, str. 81), in pa, da je teologija negativna norma filozofije.

Izraz „ancilla theologiae“ je rabil že sv. Janez Damaščan, poznejši sholastiki so ga sprejeli kot častni naziv.“ (Janž., NP XIX, 10-12, str. 446.)

Če bi pod izrazom, da je filozofija „ancilla theologiae“, razumeli dejstvo, da se teologija more in sme posluževati metod in izsledkov filozofije za reševanje svojih teoloških vprašanj, kot filozofi ne bi imeli in ne mogli imeti ničesar proti. Še manj, če bi to pomenilo, da teologija potrebuje dosežke filozofije za svoje raziskovalno prizadevanje, da (le) s pomočjo filozofije (in drugih spoznavalnih strok) teologi morejo biti kos svojim problemom. Saj se isto dogaja pri vsem spoznavalnem prizadevanju. Tudi filozofija upošteva in mora upoštevati pri svojem naporu izsledke mnogih drugih spoznavalnih strok, zlasti psihologije, sociologije, pa tudi biologije, fizike in teologije. Take stroke smo navajeni imenovati pomožne vede, v tem primeru filozofije.

Biti neka stroka pomožna veda kake druge, pa ne pomeni, da kot taka mora biti v službi druge, da mora reševati vprašanja in iskati izsledke, ki morejo biti v prid drugi, ali da mora opuščati ali celo zanikati dosežke, ki bi drugo lahko spravili v zadrego. Tudi ko je neka stroka pomožna veda druge, je sama v sebi povsem samostojna raziskovalna in spoznavalna stroka: išče rešitev takim vprašanjem, ki so njena vprašanja, na katera zadeva po

lastni naravi v svojem iskanju, javlja dosežke, ki jih pri tem najde, in jih po svojih zmožnostih in metodah more imeti za pravilne in resnične. Ni ji treba biti mar in ji niti ne sme biti mar, ali ti izsledki morejo biti v prid ali napoto kaki drugi stroki, katerikoli stroki, ali ji služijo ali pa ji morda budijo težave in nove probleme.

Če torej teologija tako umeva pomožno vlogo filozofije, je prav in temu ni mogoče oporekati. Tako teologija uporablja tudi izsledke drugih ved, četudi morda ne v taki meri in v takem pomenu kot to dela z dosežki filozofije. Drugačen pa je položaj, če teologija „pomožnost“ filozofije hoče umevati drugače, namreč tako, kakor da filozofija mora (in morda celo sme) reševati le vprašanja, katerih rešitve pri svojem delu potrebuje teologija, in javljati le dosežke, ki ne motijo teologije.

Ne moremo preiskati, kako so besedo o „služabništvu“ filozofije umevali stari filozofi in teologi. Najbrž ne vsi enako; težko si je misliti, da bi ga vsaj največji med njimi ne umevali pravilno. V izročilo pa je izraz ohranil slab prizvok in služi nasprotnikom za očitke, kakor marsikaj drugega. Dobro bi bilo zadevo razčistiti. Škoda res, da tega ne moremo storiti. Pri roki pa imam nekatera mnenja v Janžekovičevi omembi. Sv. Bonaventura je priznaval, da se filozofija in teologija teoretično razlikujeta. „Toda praktično mu je samostojna filozofija nemogoča. Njeni zagovorniki pozabljajo na izvirni greh. Naš um je vendar oslavel. Knjiga narave nam je postala nerazumljiva... Vidimo stvari, pa jih ne razumemo več. Primer takega filozofa, ki načelno presoja svet samo z naravnim razumom in ga zato tudi nujno napačno tolmači, je Aristotel... Toda Stvarnik ve za našo bedo. Zato je izdal še eno knjigo, sveto pismo, ki naj bi nam pomagala razvozljati božjo besedo v knjigi narave. Prava filozofija torej ni samostojna znanost, ampak nekaj srednjega med preprosto začetno vero in končnim neposrednim zrenjem... Tudi filozofija je kos poti k Bogu... kot samostojna znanost je pa v sedanjem stanju nemogoča. Filozof, ki odklanja razodetje in milost, zanašajoč se na goli razum, je podoben človeku, ki bi si prižgal leščerbo, da bi zgolj z njeno svetlobo raziskal nebesni svod in sončno oblo.“ (Janž. V, 209 in sl.)

Tudi meni sv. Bonaventura, da „modroslovje je le pomožna veda in mora zavzemati zadnje mesto v bogoslovju: prvo je sveto pismo, nato pridejo dela svetih cerkvenih očetov, tem sledijo spisi magistrov, modroslovci so četrti in zadnji.“ (Janž., NP XIX, 10-12, str. 447.)

K mnenju sv. Bonaventure bi se daio marsikaj pripomniti. Najprej ne prezrimo, da on govori o vlogi filozofije v bogoslovju. Ko stavi filozofijo med začetno vero in končno zrenje, pa z njo meni vse človekovo iskanje, ki se poslužuje naravnega razuma, torej vse to, kar se je do danes razvilo v široko pahljačo znanstvenega prizadevanja ter tako obsega tudi pozitivne vede in celo teologijo, kolikor ta hoče biti znanost, ker tudi dela z „leščerbo“ človeškega uma. Potem pa sv. Bonaventura filozofiji in sploh

znanosti pripisuje namen, ki ga je včasih res imela in ga tu in tam še ima, namreč da s svojimi sredstvi reši vsa življenjska vprašanja in morda nadomesti celo religiozno vero. Tega pa prava in resna filozofija danes ne poskuša, ve, da je to izven njenega dosega, ostaja pri svojih vprašanjih. Nič ne zmanjšuje njenega pomena in ugleda, če prizna, da so tudi taka vprašanja, na katera ona ne more najti odgovora. Sicer pa tudi fizika ne bi bila samostojna veda, ker ne more rešiti marsikakega vprašanja, kot npr. denarne inflacije ali podobna, ker pač niso njena vprašanja. Zato je pač pravilnejše povsem drugačno mnenje sv. Tomaža, kateremu „je filozofija povsem samostojna veda. Njen predmet so resnice, ki jih je mogoče dognati z naravnim razumom, brez razodetja“. (Janž. V, 210.) Ali natančneje: „Modroslovje je na svojem področju popolnoma samostojno in se ukvarja le s tistimi resnicami, ki so ali neposredno razvidne, ali jih je mogoče s pomočjo neposredne razvidnosti resnic dokazati; bogoslovje se opira na veljavo božjega razodetja. Nesoglasje nastane, če modroslovec pri svojih sklepanjih kaj spregleda, ali če ima bogoslovec za razodeto resnico nekaj, kar ni razodeto, ali kadar naš razum ne uvidi skladnosti med dvema resnicama, podobno kakor preprost človek ne more razumeti, da je majhno sonce, ki ga vidi na nebu, večje od zemlje. (S. c. Gen. I, 7; I, 4).“ (Janž., NP XIX, 10-12, str. 448-449.) To se pravi, da do nesoglasja lahko pride, če se zmoti eden ali drugi, ne le filozof, ali če vidita nesoglasje, kjer ga v resnici ni.

Lahko posnamemo: „... je Tomažev nauk, da je modroslovje od bogoslovja različna veda. V tem ko pozna avguštinizem eno samo prizadevanje: „fides quaerens intellectum“ – prizadevanje, da bi si vero čim boljše tudi z razumom prisvojili, uči Tomaž, da je vera eno, modroslovje pa drugo... Dokler obe vedi učita resnico, med njima ne more priti do nesoglasja, kajti resnica resnici ne more nasprotovati.“ (Jan., Fil. leks., 295.)

Sv. Gregor iz Nise pa je filozofijo imel za prijateljico in sopotnico teologije. (K. Vorländer, Zgod. Fil. I, Ljubijana 1968, str. 208.)

So torej vprašanja, ki so zakoniti predmet filozofskega razmišljanja in za katera je pristojna filozofija, in so druga, ki so zakoniti predmet teologije.

4. Zato pa je nadvse ponesrečen tudi nauk, ki uči, da je teologija negativna norma filozofije, to je, da filozofija ne more in ne sme učiti ničesar, kar da je proti naukom teologije. Ta nauk je povsem nevzdržljiv. Ponovimo, da filozofija in teologija delata vsaka na svojem področju, rešujeta vsaka svoja vprašanja in imata vsaka svojo avtonomijo. Nobena veda nima pravice omejevati drugo v reševanju njenih problemov, vsaj vsebinsko ne, če že kaka more soditi druge glede na njihovo znanstvenost, metodologijo in podobne lastnosti. Če dve raziskovalni stroki, katerikoli in ne le teologija in filozofija, prideta do izsledkov, o katerih se zdi, da si nasprotujejo, morda so celo zares protislovni, tedaj bo raziskovalec kateregakoli predmeta posvetil še posebno skrb tistemu vprašanju, pregledal, ali sta si izsledka zares v opre-

ki, skušal ugotoviti, ali imajo drugi zares prav, in če je tako, najti morebitno napako v svojem delu, morda le v besednem izrazu rešitve, ne bo pa že vnaprej dal prav drugim in le zaradi njih „prilagodil“ svojih izsledkov njihovim potrebam. Če bi to storil, bi se pregrešil proti temeljnim načelom spoznavnega etosa, ki terjajo, da znanstvenik išče in javlja le resnico ali, natančneje, to, kar je odkril ali spoznal kot resnično.

Pravilna pozitivna in negativna norma filozofije pa bi se utegnila glasiti nekako takole: Filozof naj vedno išče le resnico, ne boji naj se nobenega truda, da jo najde; ko jo je odkril, naj jo tudi javlja; pazi pa naj, da bo javljal res le to, kar je spoznal kot resnično, in naj skrbi, da ne bo učil več, kot je spoznal. Skromno naj se zaveda, da je spoznavanje resnice težko, krhko, predvsem pa odgovorno opravilo, da vse, celotne in polne resnice še nismo odkrili, da je mogočih več (nepopolnih) spoznanj o isti stvari in ne smemo predrzno in nestrpno zanikati in zavračati tega, kar ne soglaša do pičice z našim trenutnim mnenjem. Če odkrijemo kaka navzkrižja, moramo vprašanja ponovno in temeljito preiskati, in to vsi prizadeti, ne le nekateri.

Tako bi se utegnila glasiti norma o pravilnosti filozofskih rešitev. K temu bi mogli dodati še, da so prava sodila pravilnosti filozofiranja vesolje kot njegov predmet, um kot njegov organ in filozofska vest („etos“) kot njegov нравni usmerjevalec. A taka ali podobna bi bila norma znanstvenega dela tudi v teologiji in sploh v vsaki znanosti: za vsako velja to za delo na njenem področju, nobena kot taka pa nima usposobljenosti in pristojnosti, da razsoja v mejah kake druge stroke, tudi teologija v filozofiji ne. Kdor hoče tukaj soditi, mora priti na to področje, to se pravi, mora kot filozof po filozofsko pristopiti k reševanju in presojanju filozofskih vprašanj.

II. Teološki imperializem.

1. Tega teologi marsikdaj niso razumeli in upoštevali, marsikdaj še danes ne upoštevaajo. Tako se je zgodilo, da so iz teoloških ozirih zavračali tudi znanstvene nazore Galilejeve, Darwinove in še marsikoga drugega. Ne gre tukaj za vprašanje, ali je bilo v teh nazorih vse pravilno, vse sama in čista resnica. Celo gotovo ni bilo tako, saj je nadaljnje delo te nauke v marsičem spremenilo in popravilo. Pravi čudež bi bil, če bi kdo od znanstvenikov takoj prodril do zadnjih temeljev stvarnega in razrešil vse skrivnosti. Ker to ni doseženo in najbrž sploh ne dosegljivo, zato znanstveniki z delom nadaljujejo in znanosti napredujejo, tudi po ovinkih in skozi zablode. A presojeti in popravljati more in sme znanstvene podmene in teorije le tisti, ki je za to pristojen in usposobljen. Vsako drugačno poseganje vanje je šušmarjenje, ki napravi več škoda kot prida.

Seveda, kolikor pa zastopniki kake stroke sami posegajo kot taki na tuja področja, imajo predstavniki teh vso pravico, da jih

zavračajo, a skrbeti morajo, da tudi oni ne prekoračijo zakoni-
tih meja.

Naš Janžekovič, ki je posebej študiral razmerje med znanostjo in svetovnimi nazori, kakor se on izraža, se je čudil, zakaj nekateri teologi čutijo tako potrebo zaganjati se v vsako znanstveno novost. Pravi, da je bila ena velikih neumnosti te vrste boj proti evolucionizmu, ki je napravil veri in krščanstvu veliko škodo, ker je odbil mnogo ljudi, drugim pa povzročil hude duševne muke, zlasti še ker nauk o splošnem razvoju stvarstva ni v nasprotju z razodetjem.

Janžekovič povzema to stališče: „Dognanja in podmene izkustvenih znanosti, ki ne prekoračijo svojega področja, nas načelno ne morejo zadeti. Vera se giblje na drugi ravnini. Zato ne zavzemimo takoj bojnega položaja, če nam kdo govori o razvoju človeka. Čemu bi kot katoličani branili kake zastarele znanstvene teorije, ki so jih povrh morda drugi katoličani takrat, ko so bile moderne, na žive in mrtve pobijali!“ „Ne bodimo podobni ljudem, ki jih msgr. Gerbert takole opisuje: „V naši dobi živi posebno pleme ljudi, ki jih muči skrivnosten strah pred slehernim novim miselnim poletom. V svoji duši so povsem povezali večne verske resnice s posebnim stanjem znanosti določene dobe, znanosti, ki jo je ustvaril človek in jo človek zruši. Sanjali so, da ta zgradba nosi nebo in zato sedaj ob vsakemu kamnu, ki se ji odkruši, zavpijejo, da padajo zvezde. Stari cerkveni očetje niso mislili tako, oni, ki so imeli tako pobožno zaupanje v napredek razuma in ki so s Klementom Aleksandrijskim govorili, da je nezaupnost do znanosti sumničenje vere.“ (Janž., Smisel življenja, 140 in sl.)

Janžekovič tako ravnanje po vsej pravici imenuje neumnost. Mogli bi mu dati še kako drugo ime. Tisto, na katero vsaj namiguje isti Janžekovič, ko pravi: „Stari so imeli pregovor: Timeo lectorem unius libri. Najbolj nestrpen je človek, ki ne pozna drugega kakor svoj katekizem ali svoj srednješolski učbenik. Pravi učenjaki na vseh področjih so skromni.“ (Janž. I, 109.)

Janžekovič v tej zvezi govori o razmerju med vero in pozitivno znanostjo, a podobno smemo govoriti o razmerju med vero in filozofijo ali še bolj zoženo in bolje, med teologijo in filozofijo. Tukaj posebej velja očitek tistim teologom, posebej še apologetom, ki po mnenju M. Blondela „se delajo, kot da so modroslovci, pa strokovno znanje nadomeščajo z domišljavostjo. (Janž. IV, 83.)

Kaj pa bi dejali o objektivnosti, kadar se neka filozofija kar nekritično obsoja in se zamolčujejo dejstva, ki jo kažejo v drugačni luči. Janžekovič pravi: „Kant je bil globok veren nemški protestant. Z dokazi, da je Bog, je skušal obračunati, kakor sam izjavlja, zato da bi odstranil majavo modroslovje in napravil prostor veri. Ateisti radi povedo, da je „veliki Kant“, katerega filozofijo pa sicer odklanjajo, zavrzel vse dokaze za božje bivanje, ne povedo pa, da je kljub temu trdno veroval v Boga.“ (Janž. I, 239, 241.) Mar samo ateisti delajo tako?

3. A pristopimo k še konkretnjšim vprašanjem! Teologi uče, da je neko naravno spoznanje Boga za verovanje potrebno, in ker je tako spoznanje, če ne filozofsko pa predfilozofsko, to je tako, da šele v svoji dovršitvi ali dognanosti postane filozofsko spoznanje, zato da teologiji ne more biti vseeno, kako filozof rešuje taka vprašanja in kaj uči glede na naravno spoznanje Boga. (Izraz „naravno“ spoznanje je dvoumen: teologi pri tem mislijo na spoznanje, ki ne črpa iz razodetja, to je, ni nadnaravno, sem štejejo predfilozofsko in filozofsko spoznanje; za filozofa pa je naravno spoznanje lahko le predfilozofsko spoznanje, tisto, ki ni nadnaravno, pa tudi še ne tehnično, formalno filozofsko spoznanje.)

Kaj naj mislimo o primeru, ko bi filozof v svojem filozofiranju prišel do sklepa, da bivanja Boga filozofsko ni mogoče spoznati ali celo da Boga sploh ni. Tudi teolog se mora držati pravila, da je pravec in razsojevalec filozofskega spoznanja njegov, to je filozofov um in njegova vest („etos“), pa četudi „iz kateregakoli razloga pride do iskrenega prepričanja, recimo, da Boga ni. Potem seveda po sodbi zdrave pameti in po izrečnem nauku Cerkve ne more in ne sme trditi, da Bog je.“ Ne kot filozof, tudi kot vernik, kolikor bi to hotel biti, ne. „Cerkve namreč o vseh svojih dogmah izrečno pravi – to je mogoče najti v njenih moralnih –, da je človek vsako izmed njih dolžan sprejeti šele, kadar se kot zadosti utemeljena javi njegovi zavesti.“ (Janž. I, 198.)

Pustimo sedaj ob strani skrajni primer, ko bi filozof menil, da je odkril, da Boga ni! Ostanimo pri vsakdanjšem primeru, ko filozof misli, npr., da kak dokaz za božje bivanje ni dokazen, medtem ko ga teolog ima za takšnega. V tem primeru teolog ni upravičen odkloniti filozofovo mnenje, češ da je mnenje o dokaznosti dokaza že splošno sprejeto, da tak nauk ruši vero ali da vodi v skepticizem, in podobno. Edino pravilno je, da filozofsko sodbo presodi in zavrne, če to more, kot filozof, kar v tem primeru tudi mora biti. Če pa se izkaže, da je filozofova sodba pravilna ali vsaj toliko verjetna kot nasprotna, tedaj pa jo mora pustiti in upoštevati. Resnica nam mora vedno biti prva smernica in ne dejstvo, da kak nauk podpira ali ruši kak ustaljen nazor. Če je kak teološki nauk pravilen, in če mislimo, da filozofske opore potrebuje, tedaj jo moramo iskati, a tako, ki bo zares držala, ne pa trmasto vztrajati pri trditvi, da drži, kar se je izkazalo, da ne drži. Če menimo, da so filozofski dokazi za božje bivanje potrebni, in če bi se izkazalo, da nam znani niso dokazni, moramo pač iskati druge, ki bodo dokazni, ne pa slepo zavračati utemeljenih mnenj o nedokaznosti dosedanjih.

Povsem nesprejemljiva je seveda zahteva, ki smo jo slišali tudi med nami, da bi veren filozof kot kristjan moral braniti dokaze za božje bivanje, ne pa odkrivati njihovih slabosti. Vsak filozof, naj je veren ali ne, je dolžan iskati samo resnico in to javljati, pa naj bo prilična ali neprilična. Veren filozof je to še bolj dolžan kot drugi, če smemo tako reči. Bog ne potrebuje laži, še

manj bi jo mogel od kogarkoli zahtevati. Če je za vero dokaz potreben, ga iščimo! Ne trdimo pa, da ga imamo, dokler ga še ne poznamo! Ne trdimo, da je dokaz, kar ni!

3. Meni se še, in izročilo je tudi to mnenje posvetilo, da je teologija nadrejena filozofiji in drugim vedam, ker da je njen predmet vzvišenejši in po njej odkrivane resnice gotovejše. To mnenje izvira iz nerazločevanja stvari in pojmov. Vse vede, tudi filozofija in teologija, si prizadevajo, da spoznajo resnico. Resnica pa je v prvi vrsti dejstvo, da nekaj je in da je takšno; imenujemo jo bitno (ontološko) resnico. Ta je, da ostanemo pri predmetu, v katerem se zlasti srečujeta teologija in filozofija, najprej Bog, ki je prvobitna resnica. Ta resnica se javlja v stvarstvu, ki jo po svoje odseva, in se odkriva v nadnaravnem razodetju. Takó vesoljstvo ali stvarstvo kakor nadnaravno razodetje torej javljata prvobitno resnico in v tem javljanju jo človek išče zlasti v znanostih. V nekaterih se ji približa bolj, v drugih manj. V vseh pa je pot do nje težavna in tvegana, v vseh kdaj resnico odkrije, često jo zgreši. In to, kar je odkril, ni vsa resnica, marsikdaj ne čista resnica. To resnico, spoznano (logično) resnico je treba zato neprestano preverjati, popravljati, izpopolnjevati. Zato si nobena spoznavna stroka ne more domišljati, da je v posesti čiste in celotne resnice, da sme ob dosežkih počivati, še manj, da sme s te višine soditi vse drugo, tudi prizadevanje in dosežke drugih ved.

Vse vede so grešile in še rade grešijo proti temu pravilu. Celó izkustvene znanosti so si jemale pravico, da sodijo o zadnjih vprašanih sveta in življenja, kar je izkustvu in zato tem vedam povsem nedostopno. Niti filozofija ni prosta grehov te vrste; mnogokrat je hotela po svoje reševati vprašanja, ki spadajo v področje izkustvenih ved, in kdaj pa kdaj poseči tudi na področje teologije. Največ in najčešče pa je v tem pogledu grešila teologija; hotela je soditi in se je mnogokrat zaletela pri presojanju in zavračanju izsledkov izkustvenih ved, branila je proti novostim zastarele podmene in teorije istih ved; podobno je rada delala s filozofijo in z njenimi dosežki, cele sestave je zviška obsojala in odklanjala, marsikdaj se teolog niti ni potrudil, da bi jih doumel in ugotovil, kaj zares učijo in kaj od tega bi utegnilo biti pravilno in kaj zgrešeno.

Teologi vsaj v praksi marsikdaj ne razlikujejo zadosti med razodetjem, ki je človeštvu dan, a ne že logično urejen in izražen zaklad vere, med cerkvenim naukom, ki je avtoritativna interpretacija in formulacija nekaterih v razodetju danih dejstev, med teologijo, ki je znanstveno raziskovanje razodetja in poskus, da bi tega čim boljše doumeli, ter vero, ki je tudi doživeto sprejemanje razodetja in vsega, kar moremo iz razodetja doumeti. V tem preiskovanju razmerja med filozofijo in teologijo imamo kot drugi člen tega razmerja ves čas v mislih le teologijo, ne razodetja, ne cerkvenega učiteljstva in ne vere. Zato pa, da si prihranimo nepotrebne nesporazume, ponovimo, da nam je teologija zares le z naravnim človeškim umom iskano spoznanje in

védenje resnic, ki jih vsebuje razodetje ali jih je že avtoritativno določilo cerkveno učiteljstvo.

4. Filozofija in teologija sta torej sestrski panogi, ki v mnogem iščeta odgovore na ista ali vsaj sorodna vprašanja, a za to raziskujeta različna področja, v katerih se resnica javlja: filozofija se ukvarja z ustvarjenim vesoljstvom, teologija z nadnaravnim razodetjem. Filozofija more s svojimi delovnimi načini in tudi s svojimi spoznatki biti teologiji zelo v prid. Ta pomoč pa je vredna in uspešna le, če je filozofija v svojem delu svobodna do zadnjih posledic. More pač resnico zadeti in marsikdaj jo zadene, more se tudi motiti in marsikdaj se zmoti, toda kaj je v njenih dosežkih resnica in kaj zmeta, se more dognati le filozofsko.

Če teologija išče in hoče dobiti pomoč pri filozofiji, kar ji je potrebno, ima ta pomoč smisel in veljavo samo, če je filozofija povsem svobodna. Če bi teologija smela filozofiji karkoli predpisovati, kaj sme spoznati in česa ne, ko bi to bilo sploh mogoče, potem bi dejanski v njej odločala teologija in bi se tako gibala v začaranem krogu: podpirala bi svoje nauke z nečim, kar je sama – niti ne spoznala, marveč – določila. V tem primeru filozofija ne bi bila polnokrvno bitje, marveč kastriran spaček. Zatekanje k njej teologiji ne bi nič pomagalo.

Filozofija in teologija moreta biti ena drugi v pomoč le, kolikor sta polnokrvni in svobodni iskalki resnice, marsikdaj vzporedno, vendar vsaka na svojem področju in s svojimi raziskovalnimi sredstvi.

III. Neumevanje filozofiranja

1. Še eno vprašanje se nam vsiljuje ob tem razmišljanju: Zakaj nismo sposobni o teh zadevah trezno in stvarno razpravljati, zakaj mirno ne iščemo, kaj bi utegnil kdo imeti prav in v čem se morda moti? Zakaj toliko ljudi, tudi takih, ki se imajo za izobražene, skoraj zamerja, da se o tem sploh razpravlja, zakaj že kar načelno odklanja pri tem vsako kritično misel? Saj je vendar res, da za vero ni bistveno, ali moramo kako versko resnico tudi zgolj z naravnim razumom dokazati ali ne. Če pa bi to bilo zares bistveno, pa bi bilo še toliko bolj potrebno, da bi našli zares dokazne dokaze, tudi za božje bivanje, ter izločili tiste, ki to niso.

2. Morda bi za to dejstvo mogli navesti kak splošen pa nekaj posebnih razlogov, razlogov, ne opravičil. Splošnega bi označili nekako takole: Človek kot umno bitje živi in misli iz nekih osnovnih dojetkov (uvidov) in prepričanj, ki sestavljajo njegov svetovni (in življenjski) nazor. J. Janžekovič, kateremu pa bolj ugaja M. Vidmarjev izraz „pogled na svet“, ga tako opredeljuje: „Svetovni nazor je tisti celostni pogled na vesolje, ki odkriva človeku njegovo mesto v svetu, mu odkazuje njegovo življenjsko nalogo in glede na to usmerja in vrednoti njegovo dejavnost.“

(Janž., Fil. leks. 286.) Ta nazor sloni na nekih temeljnih ali osrednjih, a predznanstvenih ali predlogičnih uvidih, kateri nikakor niso le posebnost in last filozofov. V teh uvidih se vsaj v zametkih človeku odkriva podoba in smisel sveta in življenja in vse, kar iz tega sledi. Ta nazor človek potem razvija, širi, utemeljuje, popravlja in spreminja iz lastnih spoznanj in iz vplivov okolja, zlasti vzgoje. Lahko bi ga označili tudi kot osnovno človekovo vero, ne da bi ga že hoteli istiti z religiozno vero, seveda tudi ne s filozofijo, kakor delajo nekateri in med njimi, kakor se zdi, vsaj katerikrat tudi Janžekovič. Seveda tako religiozna vera kot filozofski nauki tudi temeljijo na nazoru, obenem pa ga utrjujejo ali preobrazujejo. Svetovni nazor pa si s svoje strani rad nadeva versko ali filozofsko oziroma znanstveno obleko, s čimer izgubi svojo življenjsko neposrednost in prožnost in otrdi v togih dogmah: prevrže se v ideologijo. Včasih pa človek celo prevzame kako od zunaj mu ponujano ali vsiljeno ideologijo, ki pravitako preobrazi prvotni živi nazor in ga otrdi.

Svetovni (in življenjski) nazor ali njegov nadomestek, ideologija, je tedaj pri človeku tista gredica, iz katere klijejo in rastejo njegove misli in prepričanja, tudi njegove odločitve. Nazor daje neko enoto in notranjo skladnost njegovega dejanja in nehanja, ga uravnava in tudi opravičuje. Zato človek varuje svoj nazor pred posegi vanj, boji se, da se mu zruši osrednji steber življenja, če se omaja gotovost njegovega nazora ali ideologije. Zato odklanja vse, kar bi jo utegnilo ogražati.

Janžekovič to takole pove: „Vsak človek se je namreč oklenil kakega nazora in se nagonsko upira vsemu, kar bi ga moglo notranje vznemiriti, prisiliti k mučnemu duševnemu naporu, da preveri svoja najgloblja prepričanja, ki so mu doslej nakazovala smer in smisel življenja, ter si zgradi nova, ki bodo zahtevala morda velike spremembe njegovih dosedanjih navad.“ (Janž., NP XIX, 10-12, str. 440.)

Religiozna vera, smo dejali, tudi sloni na osebnem nazoru, se prepleta z njim, in včasih se njene vsebine tako strnejo z nazorom, da otrdijo v ideologijo. Marsikak vernik doživlja vero bolj ideološko kot življenjsko. Zato se boji, da bo izgubil vero sploh, če se mu odkruši kaka drobtina njegovega nazorskega ali ideološkega verovanja. Ta strah zlasti mori šibke narave in značaje. Ker v svojih prepričanjih niso dovolj trdni, se bojijo drugačnih mnenj. Hočejo in celo terjajo, da tudi drugi v vsem mislijo kot oni sami, saj v takem soglašanju vidijo potrditev lastnega prepričanja in njegove trdnosti ali gotove resničnosti.

Temu ne zna uiti niti marsikak teolog, zlasti kadar je njegovo teološko znanje le bolj zunanje prevzeto kakor pa notranje zares spoznano in doživeto. V tem primeru mu manjka tista živa korenina, ki ohranja izvorno trdnost, tudi če se omajajo ali odpadejo kaki izrastki. Zato še posebno ljubosumno varuje svoje znanje in prepričanje. V tem je glavni razlog za sicer marsikdaj neumljivo zaganjanje v drugačna mnenja.

Zdravilo proti temu tudi ponuja J. Janžekovič, ko razlaga koncilski nauk o učenju filozofije na bogoslovnih učiliščih: „Bogoslovci naj se naučijo ljubiti resnico nad vse, jo skrbno iskati, se je držati in jo dokazovati; svariti jih je pa treba pred domišljavostjo, da ne bodo gledali zviška na tiste, ki mislijo drugače, češ, mi verniki smo v posesti celotne resnice. Tudi kristjan mora 'pošteno priznati meje človeškega spoznanja'.“ (Janž., NP XIX, str. 453.)

3. Prvi poseben razlog, pa se zdi, je v tem, kar bi imenovali scientistični predsodek. Scientizem je naziranje, ki meni, da more ali bo vsaj kdaj mogla vsa svetovna in življenjska vprašanja rešiti znanost, naziranje, ki zapira oči pred globino, zapletenostjo in skrivnostnostjo stvarstva. Navadno se pri tem misli celo le na takoimenovane izkustvene ali pozitivne vede, ki jim je seveda marsikaka stran stvarstva že načelno zaprta, in česar ne morejo doseči in ugotoviti, to rade kar tajijo. Celó filozofija, ali vsaj neki njen del ali neki njeni tokovi, je toliko podlegla temu naziranju, da tudi skuša zgolj razumsko zajeti in razvozljati vsa življenjska vprašanja, tudi tista, ki jim Janžekovič pravi svetovno-nazorska vprašanja in jih izloča iz sklopa vprašanj, katera so predmet in naloga pozitivnih ved. Janžekovič jih prisoja filozofiji in teologiji, pa veri. Vendar sta filozofija in teologija tudi vedi, če to umemo v starem in širšem pomenu besede; z lučjo kritičnega razuma skušata osvetliti zadeve, ki so predmeti njenega iskanja. Predsodek filozofije, ki nas tukaj posebej zanima, je, da mora vsa ta vprašanja obravnavati in rešiti le na strogo znanstven način. Zakaj ne, kolikor se to da, a žal marsikateremu od teh vprašanj tako ne moremo do živega. Zato velik in ne najmanj važen del filozofije ni v strogem pomenu besede znanost, je več. Mogli bi se sklicevati na G. Marcela razlikovanje med problemi in misteriji in bi lahko dejali, da svoje probleme filozofija pač naj rešuje strogo znanstveno, a misterije lahko skuša le čim bolj in čim globlje osvetliti; za svoja tolmačenja nima in ne navaja dokazov, le razloge.

Scientistični predsodek filozofije je v tem, ko misli, da mora vsem vprašanjem, tudi misterijem, najti znanstveno neizpodbitno trdne, celo dokazane odgovore. Ker tega ne more, navaja šibkejšé rešitve in utemeljitve, vztraja pa pri zatrdjevanju, da so zadostni in neovržni, in ima za skrunitev vsak dvom, vsak poskus, da se vprašanje kritično presodi.

Ta predsodek je ostanek vere v vsemožnost znanosti, ki je prevladovala v prejšnjih stoletjih in je že precej oplahnila, posebej še pri pravih znanstvenikih. Danes sicer še vedno občudujemo znanstveno delo, cenimo njegove dosežke, vemo pa tudi za njegove slabosti in meje. Življenje je obsežnejše in globlje, znanost se giblje bolj na njegovi površini.

4. Drugi posebni razlog je v napačnem filozofskem šolanju. To marsikoga ne izšla v filozofiranju, marveč ga zašola. Vzgaja tisti tip ljudi, o katerih je baje P. Claudel dejal, da vedo vse, a nič več. To se zlasti godi pri tistih, ki jim filozofija ne bo poklic,

pač pa potrebujejo nekaj filozofskega znanja za svoje drugačno poklicno delo. Tako Cerkev „modroslovja ne pospešuje zaradi njega samega, kakor ne pospešuje matematike ali fizike. Modroslovje goji, kolikor ga potrebuje, da na njem in z njegovo pomočjo gradi bogoslovje.“ (Janž., NP XIX, 10-12, str. 455.) Svoje gojence skuša njihova šola filozofije naučiti, posredovati jim neke, navadno že skrbno prebrane filozofske nauke, kakor da bi ti bili dokončni, nad vsak možen dvom vzvišeni dosežki, ki dajejo zanesljiv odgovor na vsa vprašanja, pa tudi vse, kar more filozofija odkriti in vedeti; treba jih je le poznati in po potrebi porabiti. Če se to šolanje še omejuje le na neko filozofijo in na njene dogmatično strjene nauke, kakor jih najdemo v raznih priročnikih, potem je uspeh to, kar bi neka nemška pedagogija imenovala zašolanost. Namesto da bi uvajanje v filozofijo odpiralo oči za vso širino in globino filozofskega prizadevanja, učencem natika naočnice in naočnike, da ne vidijo ničesar razen tistega, kar jim sama podaja, pa še to le v barvi nadetih naočnikov. Zapira jim obzorje, zato lahko vedo vse, kar jim more tako šolanje dati, a nič več. Prav zato pa ne trpijo od prišolane različne misli, saj „najbolj nestrpen je človek, ki ne pozna drugega kakor svoj katekizem ali svoj srednješolski učbenik“. (Janž. I, 241.)

Bistvo, naloga in čar pravnega filozofskega šolanja pa ni v natikanju naočnic in naočnikov, ampak v odpiranju oči; filozof naj vedno išče, skuša prodreti čim globlje v vse stvarstvo, pri tem naj vedno znova premerja že predložene rešitve, jih čisti in popravlja, skratka, bistvo filozofskega dela ni védenje, marveč iskanje. Zato je filozof vedno pozoren na vse, kar se dogaja ob njem in nasproti njemu, to je, v vzporednih in tudi drugačnih iskanjih, koliko mu je to mogoče. Ne more vsega poznati, še manj vse sam pretehtati, a odprt mora biti za vse. Njegova osnovna drža ne sme biti predvsem obramba nečesa, česar koli, marveč iskanje vedno čistejše, celotnejše, popolnejše resnice.

Če pa je nekdo napačno zašolan v neko „filozofijo“, če ima vse, kar je v njej dobil, za dokončno in nezmotno resnico, pa še morda rad daje črki prednost pred duhom, tedaj ga naravno vzemiri vsak dvom v to, kar on ve in veruje, celo vsak malo drugačen izraz od onega, ki ga je vajen.

5. Tretji poseben razlog pa je lahko v posebnem mišljenjskem tipu. Moremo namreč razlikovati tudi med dvema tipoma mišljenja, ki bi ju imenovali logični ali filozofski in dialektični ali retorični, morda eristični tip. Kdaj drugič se morda posvetimo podrobnejši obravnavi obeh tipov; tukaj ju le na kratko označimo! Prvem, filozofskemu tipu misleca gre predvsem za spoznanje, za odkritje resnice; skuša jo najti, čim bolj razčistiti, utemeljiti in zagotoviti. Ko jo najde, kolikor jo najde, ga zadovolji; pač jo rad razodene tudi drugim, ni pa zanj bistveno, da jo drugi tudi sprejmejo. Če o njej dvomijo, če mu njeno veljavnost spodbijajo, če jo kažejo drugačno, je sicer pripravljen, da jo zagovarja, zagotavlja z novimi razlogi in domisleki, pa tudi popravlja, ko

upoštevava prigovore, a glavni smoter mu je resnica kot taka, ne ta ali ona resnica.

Drugega, retoričnega tipa misleca ne privlači toliko spoznanje resnice, rad se ima že za njenega posestnika, meni, da jo že pozna; njegova skrb je, da jo posreduje drugim, da jo ti sprejmejo; za to jih pregovarja, prepričuje. Ne zanima ga toliko diskusija, v kateri se pretehtavajo mnenja in se išče najpravilnejše, marveč debata, kjer se skuša priboriti veljava nekega mnenja proti drugim. Retorika ne žene raziskovalna strast („eros“), volja spoznati resnico; zmožen je kot tožilec zavračati isto sodbo, katero bi kot branitelj zagovarjal; pri njem vse zavisi od stališča, ki ga zavzame. Tudi ko zavrača ali zagovarja kako mnenje, nerad dela to naravnost: svoje stališče hoče uveljaviti tudi tako, da slabi nasprotno, marsikdaj niti ne v njegovem bistvu, ampak v nevažnih podrobnostih kot je kak neroden izraz in podobno. Rad navaja mnenja drugih, zapada mnogobesedju, preskakuje z ene zadeve na drugo, skuša sogovornika utruditi in ga tako prisiliti k molku, če že ne k sprejetju njegovega mnenja.

V debati je tak človek močnejši: njegova ideologija mu daje trdna prepričanja, ob katerih meri in pobija vsa druga mnenja. Take gotovosti in nedvomnosti filozof seveda ne dosega, v debati pa to pomeni slabost.

Retorični način mišljenja in še bolj učenja je značilen zlasti za učitelje, govornike, pridigarje. Ti seveda ne marajo slabiti svojega učenja s pomisleki in dvomi. Zato jih vznemirja vsak poskus, da bi se kak že sprejet nauk ponovno premeril, popravil ali celo nadomestil z drugim.

6. Naslednji, četrti poseben razlog bi utegnil biti v neki šibkosti vere, v neki, bi rekli, verski malodušnosti, v pretirani zaskrbljenosti za pravilno vero. Nekateri verniki pozabljajo, da vera nikakor ni le v verovanju, to je, v sprejemanju kot resničnih nekih resnic. Vera vendar ni le védenje, prepričanje. „Vera je poseben način, kako sem povezan z bitjem, način, ki mene samega notranje določuje“, „je posebno stanje osebe“, kot meni G. Marcel. (Janž., III, 89-90.) Ali po Ušeničniku, vera ali „religioznost na splošno je po Tomažu Akvinskem duševna naravnost na Boga (ordo ad Deum). Duša se pa obrača k Bogu z mišljenjem in hotenjem in v zvezi s tem s čustvovanjem in simboličnim izražanjem: duša misli na Boga, vanj veruje, upa, ga ljubi; ima ob mislih na Boga in ob predstavah raznih božjih svojstev raznotera čustva, čustvo svetega veselja in svete groze, čustvo kesanja in zaupanja, čustvo strahu in otroške brezskrbnosti; izraža misli, želje in čustva z raznimi telesnimi kretnjami; porablja vnanje reči za slike in prilike svojega mišljenja, hotenja in čustvovanja.“ (Uš. IV, 91.)

Vera se torej ne sme osiromašiti in skrčiti na samo verovanje; v njej so razne sestavine ali vera se izraža v mnogih načinih, ki vsi skupaj sestavljajo njeno bistvo in celotnost. Na kratko bi morda dejali, da je vera tudi v sprejemanju nekih dejstev („resnic“),

v ravnanju po nekih pravilih („zapovedi“), v darovanju in izkazanju dolžne časti („bogočastju“) in morda še v čem, a v vsem tem. V verski malodušnosti, kakor jo imenujemo, pa se vernik prehudo boji, da njegova vera ni zadostna ali popolna, kar res ni, ker nič človeškega ni popolno, pa išče sodila, ob katerem bi jo lahko pomeril in pomiril, jo vsestransko utrdil in zavaroval. Ker je za ravnanje, daritve, češčenje itd. teže najti taka trdna sodila, jih najde v katekizmu, to je, v spisku resnic, ki jih je treba verovati in kakor jih je treba verovati. Ta spisek pomnoži z nauki, ki niso razodete in uradno določene resnice, marveč le poskusi, da bi vero čim bolj umeli, ali pa le domislice včasih prevnetih pridigarjev, ter tudi tem pripisuje značaj nezmotnih in zapovedanih resnic, ki se jih ni dovoljeno dotikati. Zdi se mu, da bi se mu podrla vsa gotovost vere, če bi se v kako tudi od teh mnenj zaril kak kanček dvoma. „Prav takih nerazvidnih prepričanj se človek oklepa navadno z največjim fanatizmom, ker čuti njihovo negotovost in bi se pomiril, če bi jim še drugi pritrdili. Da bi to dosegel, uporabi vsa sredstva, tudi nasilje.“ (Janž., Fil. leks. 234.)

Filozofi, med njimi Ušeničnik, poznajo dvojce tipov vernosti: intelektualnega ali kerubskega in afektivnega ali serafskega. Prvi sloni predvsem na umskem, drugi na teživnem doživljanju. Oba sta v svojih mejah upravičena. A če se pretirava v prvem (o drugem nam tukaj ni treba govoriti), se pojavi verski intelektualizem; vernika tega tipa pa po nemškem mislecu Klugu Ušeničnik takole opiše: „Intelektualist misli, da je religiozen, če je dogmatik, da je moralen, če je moralist, da je cerkven, če je kantonist, da je mož liturgične molitve, če je rubricist.“ (Uš. IV, 91 in sl. 104.) V našem primeru bi lahko dejali, misli, da je pravoveren, če se z zobmi in nohti krčevito oklepa obrazcev, namesto da bi pravovernost iskal v pravem duhu verovanja in drugega izražanja vere.

Tak, niti mu ne bi rekli intelektualist, vidi v vsakem poskusu kritičnega preverjanja česarkoli, kar hoče verovati in kar marsikdaj niti ni verska resnica, napad na vero samo in nevarnost zanjo. Zato se takoj postavi v slepo in nestrpno obrambo svojega stališča in ni sposoben diskusije.

SPOZNAVANJE

Topli severni veter je počasi in vztrajno potiskal zimo proti jugu, trosil za seboj nežne barve ter opojen pomladanski vonj. Dune ob morju so zacvetele prav do borovcev. Prijetne melodije perjastih pevcev so se širile z vrhov dreves; prišel je čas ženitve in vabili so družice, da poskrbijo za zarod. Morje, kot da ne bi hotelo zaostajati, je dodalo svojo sveže modro barvo tej lepoti, skriti med visokimi evkalipti. Raztresene hiše med dunami so dajale vtis, kot da so skregane med seboj. Vendar, kljub temu navideznemu neredu je oko zaznalo harmonijo, ki je izžarevala vso lepoto tega kotička ob mogočnem oceanu.

Ko je Tone zamaknjen ogledoval s pomola to podobo, je bil v srcu hvaležen prijatelju Stanetu, da ga je povabil s seboj v Monte Hermoso. Slutil je, da bo našel tu vsaj košček sreče, ki se ga je izogibala doslej tako vztrajno, konec tolikih dvomov in nestalnosti.

„Tone, pomagaj mi dvigniti mrežo!“ – je zadonelo blizu nje-ga in ga vrnilo v realnost iz globoke zamišljenosti. Hitro je pri-skočil na pomoč Stanetu, ki je dvigal težko okroglo mrežo iz morja, v kateri so blestele srebrne ribice, pomešane z zelenimi algami. Stresla sta vsebino lova na cementna tla pomola, izbrala male ribice iz te mešanice in vrgla ostalo nazaj v vodo. Še par-krat sta spustila okroglo mrežo v morje in večerja za strica Be-nota ter njiju je bila zagotovljena.

Beno je bil star mornar, doma iz Kopra; že upokojen si je s prihranki dela kupil hišico in vzel v najem del plaže v Monte Hermoso, kjer je hotel preživeti zadnja leta v miru ob morju, ki ga je ljubil kot kmet svojo zemljo. Redkobeseden, prijazen, ve-ren in dobrega srca; to je bil stric Beno. Srečen, da je na stara leta imel pri sebi nečaka Staneta – domačo kri – in da je lahko v tihem zadovoljstvu pokramljal ob večerih v jeziku, ki ga je vezal na rodni kraj.

Prijetni sončni dnevi so pregnali vso zimsko otopelost in ves kraj je bil podoben velikemu mravljišču; vse je hitelo in se pri-

pravljalo na prihod letoviščarjev. Stari Beno je oddajal senčne ute, nečak Stane in njegov prijatelj Tone sta bila pa zaposlena pri njem in pustila kritje streh, kar je bilo njuno stalno delo, za nekaj mesecev dela na plaži. Tone se je veselil teh mesecev! Postavljal in pospravljajl je senčne ute, grabil mivko, krpal strgano platanu in imel dovolj časa za kramljanje z letoviščarji; s stalnimi obiskovalci ga je že vezalo neko prijateljsko razmerje. Čeprav je bil rojen med planinami, je vzljubil morje, njegovo prostranost, moč in stalnost. Iz njega je črpal moči, da bi premagal razdvojenost, ki jo je čutil globoko v duši. Hotel je pretrgati s preteklostjo in živeti samo sedanost. To je bil vzrok njegove nestalnosti, ki ga je mnogokrat privedla do neprijetnih navzkrižij.

Vsi mogoči spomini so se vrstili v njegovi glavi, medtem ko je barval lesenjačo na obali, ki je služila za skladišče, zatočišče in tudi pisarno. Sonce je že močno pripekalo, zato je hitel, da se zateče na senčno stran, nadaljevat z olupševalnim delom. Z zadovoljstvom je naredil zadnje poteze s čopičem, še enkrat pogledal, če je enakomerno pobarvano, ko mu udari na uho Stanetov hreščeči glas.

„Hej, Tone, si gluhi? Stranke te čakajo!“

„Že grem, samo ne deri se tako!“, mu je zarohnel nazaj Tone, odložil čopič, si očistil roke in zavil okoli vogla nič kaj dobre volje. Že v lesenjači in spričo strank se mu je kisli obraz naenkrat spremenil v trgovsko prijaznega. Star klient, trgovec iz Bahie Blanke ga je pozdravil in mu prijateljsko stisnil roko. Zagotovil si je isto senčno uto kot vsako leto; malo iz vraževernosti in malo radi lepšega razgleda. Hitro je plačal in odšel, ker se mu je mudilo naprej po opravkih.

Na starem zaboju je mirno sedel Don Enrique, ki je prišel z vso družino, da se otrese prahu po tolikem delu na polju. Kmet iz pampe, iskren in odkritosrčen je povabil Toneta na mate, kadar bo utegnul, in se počasi dvignil, da odpelje družino v prijetno senčno uto. Tone ga je pospremil, pozdravil njegovo ženo in otroke ter se vrnil v lesenjačo. Veliko je bilo njegovo presenečenje, ko je čul za hrptom znani glas.

„Hola, Toni, kako se imaš?“

Lahko mu je pri srcu zadrhtelo, ko je v trenutku spoznal znan dekliški glas; spomin na lansko poletje in še na toliko prijetnih večerov.

„Dobrodošla, Suzana; res, prijetno srečanje!“

Prisrčno sta si stisnila roke in se lahko poljubila. Zdela se mu je še lepša in bolj očarljiva od zadnjega srečanja. Črnih las, lepe bele polti, sivozelenih nagajivih oči in čudovito lepe postave; ni zastoj vzbujala pozornost mnogih fantov, ki so se željno ozirali za njo, kadar je šla po obali. Tone se je komaj zadržal, da

je ni objel okoli pasu, privil k sebi in poljubil na rdeče ustnice, ki so ga željno vabile. Na srečo je prišel v istem trenutku Stane po vrvi in orodje. Tone ga je predstavil Suzani. Stanetu so kar zažarele oči, ko jo je pogledal, seveda ne preveč po bratovsko od vrha do tal, nato zažvižgal v znak priznanja in odšel! Malo je zardela, vendar so ji prijali te vrste dokazi občudovanja; zavedala se je, da je lepa.

Voda na grelcu je bila že vroča in Suzana se je ponudila, da pripravi mate. Med tem je pogovor krožil o vsakdanjih stvareh; o njenem poučevanju v šoli, bila je namreč učiteljica, o njenih starših in bratu, o Tonetovem delu in kako jima je potekla zimska doba. Mate, ki ustvari neko posebno intimno vzdušje, ju je še bolj zblížal in oba sta čutila, da simpatija, ki sta jo čutila drug do drugega zadnje poletje, ni umrla v mrzlih zimskih mesecih.

Pogovor je nanesel na bližajoči se Božič in naivno ga je vprašala, kje ga misli praznovati. Tone je takoj vedel, da ima svoje namene in odgovoril mirno, da pač doma, kot vedno, na kranjski način s stricem in Stanetom. Ob tolikem kramljanju bi skoraj pozabila rezervirati senčno uto za starše! Končno ni več strpela in izbruhnila iz sebe, da ga vabi za Sveti večer na svoj dom v Bahio Blanco. Zavedal se je resnosti tega povabila in da ga skuša na vse načine navezati nase. Brez dvoma je bila dekle hitrih odločitev. Sam si je moral priznati, da ga močno privlači njena lepota in simpatija. Z izgovorom, da se bo pogovoril s svojimi prijatelji in jo pravočasno obvestil, se je izvil zaenkrat iz nastavljene zanke.

Pospremil je Suzano na avtobusno postajo, kjer je šofer že prešteval potnike, če so vsi navzoči. Nežno sta se objela, poljubila in avtobus se je izgubil v evkaliptovem drevoredu. Na poti domov je zaman skušal spraviti v red vse, kar se mu je danes pripetilo v zvezi s Suzano. Končno je sklenil stvar prerešetati s starim in preizkušenim mornarjem. Čutil je neko duševno oporo ob sami misli na oba rojaka. Iskreno so bili povezani med seboj, saj so bili edini v tem oddaljenem kraju.

Ves zadovoljen je pospešil korak in skoraj padel skozi vrata, tako da sta Beno in Stane debelo pogledala in z gestami spraševala, kaj je. Voščil jima je dober večer, si hitro umil roke in sedel za mizo; kajti stric Beno je bil pravi izvedenec v kuharski umetnosti in ni trpel zamude pri obedih. Kuharija je bila neke vrste zabava za njega; pomivanje pa pravo trpljenje za oba fantiča! Vendar so si ustvarili prijeten kranjski dom v medsebojnem razumevanju. Na stenah so visele slike rojstnih krajev, in če so le mogli dobiti kaj slovenskega, je izžarevalo z vseh strani ljubezen do domovine. Iz kota pri oknu s pogledom na morje je Marija z Brezlj čuvala ta skromni slovenski dom na tujem.

Stari Beno se je enakomerno pozibaval na naslonjaču, mirno kadir pipo pri oknu in potrpežljivo čakal, da se bo vse pospravilo. Kot po navadi, je Stane za zabavo po večerji rezljal razne podobe v les ali kipce, ki jih je potem prodajal turistom. Bil je prava kraška grča, nekoliko oduren, a iskren prijatelj. Tone s knjigo v rokah, a zatopljen v svoje probleme, je skoraj preslišal pogovor; ko se je začelo tikati njega, se je predramil iz tuhtanja in vprašal, za kaj gre. To je povzročilo vedno hudomušen smeh pri stricu in Stane se je krohotal na ves glas ob pogledu na Tonetov začuden obraz. Pogovor je nanesel tudi na bližajoči se Božič in vsak je že vedel, po nekaj letih, kaj je njegovo delo, da bo vse tako, kot nekoč doma. Kočno se Tone ni mogel več zadrževati in je prosil starega mornarja, naj mu pomaga z nasvetom najti pravilno odločitev.

Stane ni mogel verjeti svojim ušesom, ko je poslušal iskrene besede prijatelja in videl globoko spoštovanje do strica, preprostega mornarja, a poznavalca življenja skozi dolga leta težkega dela in preizkušenj. Stric Beno se je nehal zibati, prijel pipo z obema rokama in s pogledom na mirno morsko gladino dejal:

„Življenje je ponavljajoči se krog! Mladiči zapuste gnezda in ko dorastejo iščejo primerno družico, da si skupno spletejo svoje lastno gnezdo. In tako življenje teče naprej; vse izpolnjuje svojo nalogo na tem svetu. Jaz sem bil trideset let na morju, kot ptica selivka, brez stalnega gnezda. Življenje mi je počasi uhajalo izpod rok in tako sem ostal sam. Kljub temu se ne kesam in sem Bogu hvaležen vsako jutro za nov dan, ki mi ga podari! Ne pozabita si zgraditi svoje lastno gnezdo z dobrim in vernim dekletom. Dom je kot varno pristanišče za ladjo po dolgi in utrudljivi vožnji. Ne premišluj več in sprejmi povabilo! Če sta za skupno življenje, bosta kmalu ugotovila. Midva te bova pogrešala na Sveti večer, a v duhu bomo združeni pri polnočnici.“

Tone je iskreno objel strica in se mu zahvalil za lepe nasvete, Stane, ki pa od zmedenosti ni vedel kaj storiti, je šel po steklenico vina, nalil kozarce in še pozno v noč se je slovenska pesem razlegala med dunami ob morju.

Stalni prebivalci tega kraja so se začeli izgubljeni med prvimi, a sorazmerno številnimi letoviščarji, ki so, željni morja in sonca, že zgodaj prihajali v ta kraj. V lesenjači se je Tone mučil s pismom za Suzano in s pomočjo slovarja skušal preprečiti slovnične napake. Po nekaj letih v novi domovini je že dobro govoril njen jezik, le v pisanju je bil še dokaj neizkušen. Čeprav je bil v kopalkah in je začel pisati že zgodaj zjutraj, ko je bilo sonce še nizko, se mu je pot nabiral na čelu in mu polzel po licih in nosu. Da ni – s potom svojega obraza – umazal pismo, si je sušil obraz in roke z brisačo, ovito okoli vratu, in včasih zaklel po

kranjsko, da si je dal duška. Globok izdihljaj mu je ušel iz prsi od tolikega truda in osebnega zadovoljstva, ko se je podpisal na koncu pisma, v katerem je sporočal Suzani, da ga za Božič lahko pričakuje!

Stari avtobus je odskakoval po evkaliptovem drevoredu, zapeljal na asfaltirano cesto ter jo ubral proti Bahia Blanca. Trije potniki so se prestrašeni spogledali med seboj in se končno vdali v isto usodo s šoferjem, kateremu se je očitno mudilo domov. Tone ni mogel verjeti, ko je izstopil iz avtobusa, da sta obe steklenici žlahtnega vina, ki mu jih je Stane prinesel iz Tres Arroyos, ostali celi po tako razburkani vožnji. Manjkalo mu je še par kvadrov do naslova, ki mu ga je Suzana z debelimi črkami napisala, zato da ga ne bo pozabil, ko se ga je začela pollaščati nervoza. Vsaka minuta se mu je zdela prava večnost, ko se je končno ustavil pred staro kolonijalno hišo, z visoko ograjo, prepleteno z dišečim jasminom. Nekoliko z obotavljanjem je pritisnil na zvonec in napeto čakal, kdo bo odprl vrata.

„Dober večer, Toni! Sem bila že v dvomih, če boš držal besedo! Dobrodošel!“ – je Suzana hitela pripovedovati v eni sami sapi. Bila je resnično očarljiva. V lahno prozorni obleki rdeče barve je njeno čudovito telo prišlo še bolj do izraza. Črni lasje so ji padali po nežno belem vratu, in ko sta se poljubila, ga je zajel opojen duh parfuma. Res, krasna razcvetena vrtnica!

„Kaj me pa tako gledaš, kot bi me ne poznal“, je dejala z zadovoljstvom in se prijetno smejala v zavesti, da je naredila na Toneta zaželen vtis. Prijela ga je pod roko in ga odpeljala v hišo, kjer je že vladalo veselo razpoloženje. Peljala ga je v salon, ga predstavila mami in nato očetu, ki sta zelo prijazno pozdravila zagorelega plavolasca ter mu želela, da bi se čim bolj udobno počutil pri njih. Med tem se je približal njen starejši brat z ženo; ona je bila prav tako prijazna in videlo se je, da bo vsak čas mamica. Njen brat mu je sicer stisnil roko, vendar njegovi ostrizeni lasje in suhoparen obraz so potrjevali, da je bil pri vojaški mornarici. Tone ga je na tihem poslal k vragu in se ni več zmenil zanj. Vesel je bil, da se je nehalo s predstavljanjem, ker je bilo mnogo teatralnosti v tem in to mu ni bilo preveč všeč. Poleg tega je čutil, da ga kravata duši in mu suknjič stiska prsni koš. Iz te mučne situacije ga je rešila Suzana, ko ga je povabila, naj ga odloži, ker večer je bil precej vroč. Z očmi je preletel salon, da bi našel kakšen znak, da je božičen večer; zaman je iskal po stenah in kotih jaslice ali smrečko! Verjetno jih imajo v drugem prostoru, si je dejal in ni več mislil na to.

Ura je bila že pol desetih, ko so sedli okoli mize, bogato založene z vsemi dobrotami; pečen prašiček, solata, piščanci, sadje

in pijače vseh vrst. Poleg tega so bile nekatere stvari, ki jih ni poznal in se jih je previdno izogibal, da ne bi imel neprijetnih presenečenj. Krožniki so se polnili in praznili, prav tako kozarci in to je pripomoglo do precej vesele razpoložnosti, medtem ko je radio prenašal orkester Di Sarlija in včasih kako božično melodijo. Tone ni bil navajen na te vrste gostije; hitro je bil sit vseh dobrin, le žejo si je gasil precej pogosto; vendar je pazil, da ne čez mero! Zunaj se je slišalo pokanje raket, pasjih bombic in podobnih krativcev miru. Čim bolj se je bližala polnoč, je hrup še naraščal! Moreča praznina se je pollaščala Toneta in postajal je nemiren. Čutil je, da bo opeharjen za najlepši večer celega leta: Sveti večer! Sredi tega hrušča, ki je skozi odprta okna prihajal v hišo, so se začuli zvonovi, ki so vabili k polnočnici. Pogledal je na uro. Bilo je pol dvanajstih! Neka sila ga je vrgla pokonci, mirno pogledal Suzanine starše in rekel: „Oprostite, prosim, a vas moram zapustiti! Zahvalim se vam iz srca za prijaznost, da ste me sprejeli v vašo družbo na ta večer. A moram k polnočnici; takšen je naš običaj!“

Med začudenimi obrazi se je zaslíšal Suzanin glas, da ga bo ona spremljala v cerkev. V trenutku sta se napravila, se poslovila od osuplih obrazov in jo ubrala proti zvonjenju, ki je prihajalo iz bližnjega nunskega samostana. Že na vratih je ljubezniva sestra vsakega prijazno pozdravila in voščila srečen Božič. Duhovnik je pravkar pristopil k oltarju, ko sta vstopila v praznično okrašeno kapelo in s kora je odmevalo „Sveta noč, blažena noč“. Na desni strani oltarja so bile postavljene jaslice; obrazi navzočih so izražali notranje zadovoljstvo in resnični mir ljudem na zemlji.

Brez besed sta se počasi vračala proti stari kolonijaľni hiši, zatopljena vsak v svoje misli. Bil je večer mnogih odkritij in spoznanj za oba. Ura je bila že precej čez eno, ko sta se ustavila pred vrati. Nežno jo je objel okoli pasu, poljubil na ustnice in se poslovil od nje do prihodnjega tedna, ko pride s starši na morje.

December je utonil s starim letom in novodošli januar se je predstavil z vso razkošnostjo lepih dni, ki so se vrstili kot narezana ogrlica. Sonce ni prizanašalo, ampak je pripekalo vsak dan huje, sililo ljudi, da so iskali uteho v morju in zatočišče v senčnih utah. Do poznih večernih ur so ostajali na plaži, da so uživali svežo tolažbo, ki je prijetno vlekla od morja.

Mali griček pri borovcih je družil Toneta in Suzano, kjer sta se prepuščala opoju vročih poljubov. Bila sta neutešljiva! Neka nezadržana sila se je polastila obeh, kot bi hotela izpiti čar ljubezni do dna; a zaman!

Večkrat ji je začel pripovedovati o svojih domačih, o planinah, o znanjih, življenju, ki ga je pustil doma in ga nosi v srcu kot dragoceno svetinjo. A to je bilo tuje za njo, ter se je začela dolgočasiti z njegovimi spomini.

Tone je vedno bolj pogosto čutil po teh srečanjih morečo praznino v srcu in spoznaval z grenkobo, kako se je počasi odpiral med njima nek neviden prepad. Tudi Suzana je opazila, da sta se drug drugemu oddaljevala. Vedela je, da se bori proti neki neznani sili, ki ima v posesti Tonetovo srce in misli. Vsa njena lepota in mladostni ogenj nista bila dovolj močna, da bi navezala nase tega preprostega, a obenem zapletenega fanta.

Vedno bolj redkobesedna sta se vračala domov; zamišljena in resna sta marsikomu vzbujala pozornost. Namesto, da bi iz dveh mladih vrelo veselje in zadovoljstvo, je dvojce src trpelo bolečino žalostnega spoznanja, da je bila njuna ljubezen kot poletna nevihta: hitra, divja in kratkotrajna!

Stari Beno je zaskrbljeno opazoval Tonetovo notranjo borbo, ki se je odražala na njegovem bledem obrazu. Zabičal je Stanetu, naj bo nekoliko bolj obziren do njega, ker ne bi bil rad v njegovi koži. Že stalne stranke na plaži so opazile spremembo pri Tonetu. Prijazen in zgovoren fant, je zadnje čase komaj našel trenutek za kramljanje. Prijel je za vsako delo, samo da se je umaknil v samoto in preprečil stik z ljudmi. Beseda mu ni šla iz ust, ker v njem se je trgalo in vrelo; iskal je pot iz te zmede in ni je še mogel zaznati.

Čudno se mu je zdelo, ko Suzane ni bilo že par dni na spregled. Odločil se je, da jo obišče in povabi na sprehod, kjer bi pač izrazil primeren trenutek, da se čim bolj prijateljsko razideta, brez očitaj in jeze. Ko mu je hotelir sporočil, da je Suzana Ramos s starši zapustila pred dvema dnevi hotei in se poslovila do prihodnjega poletja, je čutil na licu vročino, kot bi dobil zaušnico. Na svojstven način je naredila konec tej ljubezni, ki je ugasnila z zatonom poletja. Prehitela ga je in to je globoko zadelo njegov osební ponos!

Čas celi rane, čas nam pomaga pozabiti mnoge nevšečnosti in tako je tudi Tone proti koncu februarja začel postajati isti fant, vesele narave in prikupnega značaja. Zadnje čase je pogosto zahajal v uto možaka iz pampe, Don Enriqueja, na pogovor in poslušati življenjsko filozofijo moža, ki živi z naravo. Miren, preudaren in preprosto siguren v vsaki stvari je blagodejno vplival na Tonetovo še ne docela umirjeno notranjost. Tone je stregel mate in tako so prijetno potekli zadnji dnevi februarja, ko je velika večina ljudi zapustila Monte Hermoso, med njimi tudi Don Enrique.

Mir, ki je pred tolikim hruščem zapustil ta kraj, se je počasi in previdno vračal v splošno zadovoljstvo stalnih prebivalcev ter redkih letoviščarjev. Mesec marec je zelo enakomeren, ni preveč vroč niti hladen; in je mesec redkih a mirnih obiskovalcev. Delo na plaži pojenja, število ut se manjša, poletje gre h koncu!

Prijetni večeri vabijo k morju na duševni oddih in uživanje skrivnostne lepote, ki nam jo nudijo. Prijetno in enakomerno šumenje valov, blesteča pena, pobarvana z nežnim luninim sijem, srebrna morska gladina je podoba, vredna večnega Umetnika. Do jemanje te lepote je očistilo Tonetovo srce, izbrisalo razdvojenost iz njegove duše in mu vrnilo notranji mir. Sedeč na skalovju ob pomolu je iskal v mislih trenutke, ko je izgubil svojo neuravnovešenost in začel polzeti v zapleteno mrežo razdvojenosti. Ni mu bilo težko razvozlati ta voz! Zapeljal ga je zunanji blesk, ga premamil, da je hotel presekat korenine, ki so mu dovajale življenjski sok iz domače zemlje. Skromnost in preprostost sta se mu zdeli preživete odlike, vredne ljudi brez značaja! Tako je izgubil Ani, ker ni bila dovolj moderna in napredna! Solza mu je počasi polzela po licu in v grlu ga je pričelo stiskati ob žalostnem spoznanju, da ni znal ceniti biser, ki ga je imel v rokah. V ušesih so mu zvenele njene zadnje besede, nekoliko pretrgane v lahnem ihtenju.

„Pojdi, ker zadržati te ne morem! Vedno te bom ljubila, in če spremeniš mnenje, vedi, da te bom tukaj pričakovala!“

Senčne ute so izginile in plaža je dobila zasluženi počitek, po tolikem teptanju in hrupu. Samo lesenjače so se boječe stiskale na nazid pred vetrom, ki je začel vleči od morja. Ljudje sami so se začeli izogibati obale in mivke, ki je zbadala v obraz, pomešana z mrzlim vetrom.

Prvi sivi oblaki, kopičasti in neprijazni, so naznanjali prihod zime. Vsak dan je bilo opaziti, sprva manjše, nato vedno večje jate ptic selivk, ki so bežale pred mrazom proti toplemu severu. Dune so postale sivo otožne in veter je žvižgal med borovci; perjasti pevci so utihnili, kot da bi se bali motiti to puščobo.

Tone in njegov prijatelj Stane sta spet začela s kritjem streh. Oba sta bila še od sonca zagorela in delo jima ni šlo dobro izpod rok, po treh mesecih lažjega dela. Na vrhu strehe je Tone opazoval veliko jato ptic, ki je v obliki črke V hitela proti severu. Gledal je, dokler se niso izgubile v daljavi in z njimi so poletele njegove misli in prečiščeno srce. Spoznal je, da je vedno v srcu ljubil le Ani. Lahen dvom, če ga bo še marala, in strah, če je ni že izgubil, sta mu začela krožiti po glavi. Modrih oči, pšenično rumenih las in kot pristna Gorenjka z nekoliko peg na prsrčnem obrazu, preprosta in verna – to je bila Ani!

Še enkrat se je ozrl za jato ptic, ki se je že izgubila v daljavi, in se odločil, da še danes zvečer odpotuje v isto smer! Stari Beno je bil vesel te odločitve, ker je vedel, da bo Tone končno našel to, kar je že dolgo iskal na tako zapleten način. Naročil mu je pozdrave za znance v Buenos Airesu, prav tako tudi Stane. Zmetal je vse potrebno v torbo, in se poslovil od obeh in odhitel na avtobusno postajo.

Avtobus je počasi peljal skozi drevored evkaliptov, prešel zadnji ovinek, zapeljal na asfaltirano cesto in jo ubral proti severu. Tone je v njem hitel za pticami iskat toplino srca in nesebično ljubezen slovenskega dekleta! Na zvezdnatem nebu je Južni križ bdel nad življenjem in upi mladega fanta.

RAZGLEDI

ANDREJ ROT

„TAK POVEJTE, KRISTJANI, SVOJO BESEDO!“

Pogovor s prof. Lojzetom Peterletom

Zapisujem glavne misli iz nedavnega razgovora s prof. Lojzetom Peterletom. Po imenu sem ga poznal že mnogo preje kot katoliškega intelektualca ob branju časnika 2000, kjer je odgovorni urednik. O njem sem tudi slišal, ko je predaval marca 1984 pri Društvu slovenskih intelektualcev v Trstu na temo „Ali je slovenska Cerkev božje ljudstvo?“. Povod za razgovor pa je končno bil njegov članek v Družini „Bog vse vidi, Bog vse ve, greh se delati ne sme“. Lojze Peterle je profesor zemljepisa in je zaposlen na Urbanističnem centru Ljubljane. Član je sveta Mohorjeve družbe v Celju. V tej založbi je letos izšla knjiga Ustvarjam, torej sem, katere je Peterle tudi soavtor.

Govoriti o „razdvojenosti“, o „bregovih pravih in krivih“ ter o doslednem krščanskem življenju, ki zavrača klerikalizem, anarhijo, opozicionalizem, skratka: o krščanskem življenju brez krinke, postavlja sledeča vprašanja: koliko je ta ideal življenja uresničljiv v samoupravni družbi? Možno bi bilo izpeljati analogijo z neomarksistom Herbertom Marcusejem, ki je v kapitalistični družbi deloval kot univerzitetni profesor. Kapitalistični sistem si privoščiči, da tudi v njem prosto delujejo oporečniki, ker jih more prebaviti. Torej samoupravni sistem tolerira kristjana? Ali more biti kristjan sestavni del tega sistema?

Najprej načelen odgovor: ideal krščanskega življenja je uresničljiv v vsaki družbi, zunanje okoliščine človekovega uresničevanja pa so seveda od družbe do družbe različne. Razpon te različnosti je pogojen predvsem s tem, kakšno vlogo ima religija v družbi, oziroma kako gleda nanjo oblast.

Če se spominjam svojih šolskih let tja do univerze in primerjam sedanje razmere, potem moram ugotoviti, da se je položaj vere v naši družbi precej spremenil v smislu tolerantnosti do nje. Vera dobiva značaj „normalne“ vrednote in tudi tisto, čemur se je lahko z eno besedo reklo „sistem“, postaja nekaj drugega. Taborska monolitnost razpada, ljudje vse bolj odklanjajo ideološko garnirano in presejano resnico. Način institucionalnega

pristopa k človeku se umika novim vrstam spontanosti v med-človeških razmerjih (gre celo tako daleč, da marsikje ne vidimo občestvenih sestavnic institucij) in novim načinom iskanja, za katere je bistveno značilna tudi pluralnost. Program ZKJ sicer še govori o religiji kot zablodi, hkrati pa lahko beremo komuniste, ki odpirajo na religijo „nesistemske“ poglede.

V tem prelomnem času, ko pridobiva pomen kvalitativni, vrednostni vidik življenja, pa nas podedovani in vzgajani dualizem vendar še toliko določa, da kot kristjani v širšem smislu ne prehajamo v bolj sproščeno, odgovorno in ustvarjalno bivanje. In ne vem, kakšen izem bi moral nastopiti, da bi se v tako bivanje premaknili.

Pridnega kristjana bo toleriral vsak sistem, kakor bo imel po drugi strani oporečnik težave tudi v vsakem sistemu. Logika moči velja za vse sisteme. Ne poznam sistema, v katerem ne bi pristno živeči kristjan spoznal zadev, ki bi jim moral nasprotovati. Del nasprotovanja je v sistem vračunan, kar pa gre preko mere, naleti na varovalke sistema. Te zgodbe ne poznamo samo po Kristusu, ki je naš vzor.

Slovensko, pretežno zasebniško krščanstvo ne bi prišlo z ničemer v navzkrižje, posebej ne, če bo iskalo razloge za svoj položaj v zunanjih okoliščinah. Če pa bi bilo drugače sposobno vzgajati suverene osebke z osebno vero in občestveno težnjo, potem bi se lahko brez vsakršnih klerikalističnih nevarnosti razvila rodovitna krščanska komponenta slovenske družbe (kakor koli bi se že imenoval trenutni izem).

Nihče ne dvomi o pomembni vlogi Cerkve na Slovenskem. Vendar, ali niso premnogokrat člani Cerkve preveč ustrezljivi, premalo zahtevni do njih samih?

Slovenski Cerkvi manjka zavest Cerkve, manjka občestveni čut, ki bi se izražal v skrbi za svet in za svojo lastno podobo občestva. Bolj prav bi bilo reči, da manjka ta zavest slovenskim kristjanom. Vtis imam, da ne vemo, kaj bi s svojo vero počeli. Mislim na tisto, česar ne srečaš pri nedeljski maši ali na romanjih, na tisto vsakdanje prisotnost kristjanov v svetu, ki je ni treba deklarirati, ki pa bi se le lahko kazala v tem, da bi se manj kradlo, lagalo, zastrupljalo okolje, podlegalo raznovrstni manipulaciji, itd. Če je vsega naštetega samo toliko, kolikor zapišejo naši časopisi in presodijo naši sodniki, potem me je sram vsakega sklicevanja na tak in tak odstotek kristjanov na Slovenskem.

Pritrjujem: Preblagi, premalo zahtevni smo do samih sebe. Kakor da nas ne zanimajo ne naše korenine, ne naša prihodnost, ne bližnji. Iz varne cerkvenosti bi se bilo treba preknajpati v odgovorno in izpostavljeno življenje. Naj ne zveni pridigarško: Kaj nismo pozabili na križ? Nekaj je treba vzeti nase. Pred kratkim sem slišal govoriti v prid žrtvovanja in samoodpovedi Tarasa Kermavnerja na javni prireditvi z večjo zavzetostjo kot že nekaj let nobenega duhovnika. Slišim govoriti resne ljudi, ki se ne prištevajo ravno h kristjanom: „Tak povejte, kristjani, svojo be-

sedo!" Mi pa, kot da bi imeli vsi mrene na očeh. Kot da bi sé Boga ball.

Letos praznuje 15-letnico revija 2000, in čeprav ne daješ veliko na „obletniške formalnosti“, so take prilike dobre za pregled prehojene poti, namenov in razmer. Kako lahko opredeliš vašo težnjo po pristnejšem izrazu človekovega religioznega snovanja, željo po soočenju z vso zapletenostjo vprašanja religije in ateizma?

Krog revije 2000 je bil po vojni prvi krog mladih ustvarjalcev in somišljenikov, ki se je kot občestvo na novo zavrtel v slovenski kulturni in cerkveni prostor. Od vsega začetka je bila naša temeljna naravnost dialog in se niti nismo ukvarjali toliko z vprašanji religije in ateizma, kot z vprašanjem, kako naj mladi slovenski kristjan neobremenjeno, neovirano in enakovredno vstopi v družbeni in cerkveni prostor. Ta poskus se je začel v izrazito ideološko in institucionalno dvopolno urejeni družbi, ki so ga javna občila dolgo ignorirala in dejansko tudi ni doživel kot pojav kakšnega posebnega vrednotenja (izvemši v zadnjem česu zapis v Celovškem Zvonu). Današnji položaj revije je po odmevnosti in številu naročnikov sicer vzpodbuden, objektivne možnosti revije pa kaže najbolj financiranje revije, ki omogoča skromno vegetiranje. To dejstvo nas navaja na razlago, da še ni presežen oni dualizem, o katerem sem govoril prej in po katerem še ne more biti prostora za različnost, četudi je revijo politično odobrila SZDL kot temeljna politična organizacija, ki deklarirano ne gradi na nazorski ekskluzivnosti.

Revija si je utrdila identiteto v območju vrednot: kultura, krščanstvo, slovenstvo in jo na tem polju čaka še obilo nezoranega.

Ali misliš, da še vedno mori slovenski narod velika nestrpnost med kulturnimi strujami, med vernimi in nevernimi kot v tistem času med obema vojnama, ki je – hočeš nočeš – še vedno važen činttelj slovenskega življenja?

Kaj mori Slovence? Da gledamo bolj nazaj kot naprej, da vojne pri nas noče in noče biti konec, da nam je več za „pravost“ kot za skupnost, da težko prenašamo različnost, drugačnost drug drugega. Ne bi rekel, da nas mori nestrpnost med vernimi in nevernimi, četudi se na ta ogenj še sem in tja prilije kakšno olje. Podobno velja za kulturne struje. Na kulturnem področju smo priče gibanja, ki prifilira naravno tudi ekstreme, toda karavana se le pomika k resnici in škoda bi bilo težišče pozornosti prenašati na rob dogajanja, ki je v celoti pozitivno.

Kakšna naj bi bila vloga emigracije, tudi politične emigracije, ali kaj bi v najboljšem slučaju mogli pričakovati od nje v Sloveniji kot delu narodnega telesa?

Moja predstava bo verjetno idealizirana in naivna. Pa vendar. O emigraciji ima smisel govoriti, dokler se čuti kot del narodovega telesa. Pri tem tega čutenja in zavesti ne omejujem na nostalgijo, polke in valčke – ampak mislim na polnokrvnejšo zavest o pripadnosti narodu, ki je geografska in politična različnost med

očetnjava in domovino (razlikovanje sem si sposodil pri tebi) in ne more odvezati odgovorne skrbi za razvoj naroda kot celote. To pomeni, da ne morem gledati na emigracijo, kjerkoli že je, kot na nekaj odpisanega ali zgolj pragmatično porabljivega – navezovanje stikov s tujimi podjetji in podobno – ali kar od časa do časa z neke vrste kulture oskrbuješ. Mislim, da je posebej za majhne narode pomembno, da podpirajo rast svojih ločenih delov in da so odprti za resnico in kvalitete, do katerih prihaja izseljenstvo (in določena območja vedenja in zavesti lahko prispeva „matičnemu“ narodu samo izseljenstvo). „Središčniki“ se premalo zavedamo duhovnega potenciala izseljenstva po svetu.

Kaj pomeni danes Edvard Kocbek slovenskemu človeku?

Edvard Kocbek pomeni danes lahko slovenskemu človeku vse mogoče – od ideala kristjana do izdajalca skupne stvari. Tvegano je govoriti nasplošno, vendar si upam trditi, da kljub ignoranci, manipulaciji itd., po zaslugi katerih „slovenski človek“ nima o njem celovite in objektivne predstave, Edvard Kocbek nezadržno vstopa v širšo slovensko zavest in se ni bati, da vojne ne bi zdržal. Kot najbolj bran partizan na Slovenskem ima to prednost, da se ljudje obračajo nanj osebno. Kakor se je kot snovalec izrazil na različnih področjih, tako je večplastna tudi njegova odmevnost in marsikaj bo vsaj zaradi strogosti zgodovinske objektivnosti še dolgo predmet razprav; toda na tisto, kar se na kratko vpraša: ali se je v svojem času človeško potrdil in uresničil? – je odgovor (tako razbiram iz razgovorov), da se je uresničil in trpel kot malokateri Slovenec.

KRITIKE

VLADIMIR KOS

DELO V SLOGU SVETOVNO ZNANIH ROMANOPISCEV

(O „VOJNI IN REVOLUCIJI“ FRANKA BÜKVIČA)

Najprej moram premakniti nekaj poudarkov v celotnem slovenskem svetu; pri tem 116. izdanju buenosaireške Slovenske kulturne akcije gre za edinstveno veliko dejanje - 708 strani kar se da idealnega prikaza takorekoč smrtnih sovražnikov katoliških oblik življenja medvojne Slovenije; roman se namreč pretežno ukvarja s partizani, iz katerih si je komunistično-stalinistična OF prekovala srp in kladivo za svojo revolucijo; protirevolucionarni domobranci se kretajo bolj v ozadju prizorišča te v obliki romana ustvarjene tragedije, in njihove prikupne osebnosti številčno zaostajajo za partizanskimi junaki. Zaman bi iskali podobnega izdajateljskega dejanja na strani sedanjih komunističnih oblastnikov Slovenije, dedičev že 40 let stare zmage revolucije: kljub zmagi in denarni premoči (SKA je kronično zadolžena in brez vsakršnih državnih podpor) nimajo psihološke moči, da vsaj literarno priznajo idealizem tudi pri svojih junaških nsprotnikih. Tako založba SKA kot romanopisec g. Frank Bükvič (rojen 1923 v Puconcih pri Murski Soboti) razodevata ljubezen do stvarnosti in pogum zanjo: čim lepši so bili ideali partizanov, komunistične manjšine med njimi in nekomunistične večine, tem odurnejše jih je revolucija zanje ogoljufala: novega, boljšega Slovence in človeka ni mogla ustvariti. Roman je indirektno in zato tem močnejše pričevanje v prid vsem, ki so se borili proti totalitarizmu tako komunistične kot nacistične in fašistične zvrsti: brez komunistične revolucije bi boj Slovencev ostal enoten in tako nacisti kot fašisti bi se ne mogli (vsaj zlahka ne) poslužiti tistega od zdavnaj učinkovitega načela „Divide et impera“ (Razdvajaj in gospoduj). V tem je sila romana, da nam da podoživeti strahotno tragiko prav po revoluciji razdvojene medvojne Slovenije, že po nacistih in fašistih oropane svobode in vsega, kar utemeljuje prav svoboda tako majhnega naroda kot smo mi Slovenci. Zame je roman tako resničen kot kakšna klasična tragedija velikopoteznega obsega: v njej se to in ono življenje srečno konča, ta in ona nesreča se v ranah zaceli, glavni nosilec dejanja pa kljub pravilnemu boju za vzvišene vrednote - podleže. V našem primeru gre za slovenski narod kot tak, ki je moral izbirati med dvema zlema, da se ohrani, in se je v veliki večini odločil za boj

proti vsiljeni mu komunistični revoluciji; to velja celo za partizane, v kolikor so verovali v pošten boj za bodočo svobodno Slovenijo, ne pa za diktaturo slovenske KP. Toda slovenski narod kot tak je v tem boju podlegel, natanko tako kot v klasični grški tragediji: podlegel je kot resničen junak, bojujoč se proti usodni kombinaciji človeških slabosti s temnimi silami zla, utelešenega v poedinih in v sistemih. Zdi se mi, da je posebnost tega romana v tem, da skuša zajeti ta boj bolj v luči partizansko barvane prizme, ki pa ujame v svoj zorni kot tudi domobrance in ostali slovenski narod, in sicer najprej in predvsem na povprečni ravni vsakdanjega življenja, tako da izstopajo navadni liki in naše navadne dobre in slabe lastnosti: navadni slovenski človek postane ali junak ali grešnik in zločinec ali pa ostane del brezimenske povprečnosti. Uravnovešeno izklesanih tipov je malo; po branju romana so se mi tako v spomin prijetno vtisnili npr. Sobotinova mati, tovarnar Mesarič po izgubi sina, partizanski a nekomunistični vojaški poveljnik Živko. Zakaj pa ne v isti meri Niko, Vera, in Ivan, da omenim ključne nosilce romana? Zdi se mi, da njihovi značaji ne prenesejo razvoja dogodkov; to se pravi, zlom z ideologijo, kateri npr. ti trije značaji služijo, je prehitro in zato površno opisan. To, kar ti trije delajo pred svojim prelomom z ideologijo, ne pripravi bralca dovolj, da lahko razume prelom in žrtve, ki jih prelom zahteva. To sem najbolj čutil pri Nikotu, ki je iz ljubezni do ideologije komunizma zatajil (na smrt) obsojenega očeta, a ki se je brez pomisleka pokoril skrivnostnemu in nevidnemu glasu, ki ga je klical k očetovemu grobu: „Niko! je poklicalo.“ (Str. 657.) Morda pa preostro sodim in se razvoj teh treh ljudi zdi drugim bralcem povsem umljiv v luči opisanih dogodkov.

Sila pripovedovanja, ki ustvarja svet, zaplet in razplet romana, je ogromna: prav nič ne zaostaja za umetniškimi zgradbami svetovno znanih pripovedovalcev. Tu in tam me je pripovedovanje tako zgrabilo, da nisem mogel nadaljevati branja celo nekaj dni: mislim na opise grozot in grozodejstev. Kako živo so opisani! Priznati pa moram, da sem imel pri nekaterih, le nekaterih stavkih vtis, da je dejanje postavljeno v svet romana kot neke vrste časopisno poročilo: ali pa da umetnik za hip preda vlogo pripovedovalca zunanjemu opazovalcu; vzemimo npr. 4. odstavek na str. 584, ki se začneja z besedami: „Prizor je bil nadvse smešen...“ Prizor bi le pridobil na strahotni neposrednosti, ko bi Benčičeve besede izzvenele na kamnitem tlaku, ki so ga tvorili poročnik-izvrševalec sodbe, in množica pod vplivom partizansko-komunističnega sodišča. Ali pa zadnji odstavek na str. 622, ki se začne z besedami „Bog je uslišal...“ Odstavek bi pridobil na dramatičnosti, ko bi se začel z besedami „Zjutraj ga je...“ in s kakšnim stavkom o Grbaču v ozadju; ni mi tukaj popolno jasno – naj omenim mimogrede –, v čem je bil tovarnar Mesarič „priča (Grbačevega) zločestnega dejanja“, da se ga je Grbač skušal tako hitro iznebiti. Ali pa 10. odstavek na str. 594, ki se začne z besedami „Večina je...“ Ali pa stavek v 1. poglavju na str. 540, ki je celo v oklepaju: „gotovo v določenim namenom“. Tudi 3. odstavek na str. 592 je neke vrste razlaga izven dejanja; razumljiva je, v njej se zrcali celo umetnikovo gledanje na svet, a neposrednost dramatičnega razvoja

je pretrgana; ta in podobni odlomki bi morali ostati del sveta, ki se odvija pred nami, ne da bi mi, poslušajoče ali beroče občinstvo, kaj za to mogli; kakor pri filmu mora biti svet romana dostopen po besedah, dejanjih, in dogodkih tistih, ki ga tvorijo; seveda ima roman na razpolago sredstva, npr. duševno življenje svojih ljudi, ki jih film nima in ki jih film skuša nadomestiti tako, da kar se da živo privlači vid in sluh. Velika dramatičnost odlikuje pričujoči roman; zato v njem človeka moti vse, kar vzbuja vtis od zunaj vrinjenega.

Roman ima štiri dele, vsak del sestavlja deset poglavij različne dolžine. Vsako poglavje ima svoj naslov. Deveto poglavje 4. dela ima latinski rek za naslov: Sic transit gloria mundi, po naše: tako mine slava sveta. Meni se zdi to poglavje, ki tako mojstrsko opisuje kazen, ki je doletela Grbača, komunističnega morilca tolikih nedolžnih ljudi, eno izmed najbolj pretresljivih. Latinski naslov za takšno mojstrsko pripovedovanje se mi zdi odmaknjen in čustveno površen – strahotne resničnosti, ki se v njem odigravajo, zahtevajo krepkejši povzetek v naslovu. Na drugi strani vsakega novega dela romana je navedenih vseh deset tozadevnih poglavnih naslovov, a ko bi vsak naslov imel še navedbo strani, bi to bilo v pomoč ponovnemu branju in listanju po tako obširni knjigi.

Na koncu knjige je pri triintrideset popravljenih tiskovnih napakah blagohotna opomba, da si ostale napake „bralec vsak sam zlahka popravi“. Včasih malce moti v zanikalnih stavkih četrti sklon namesto drugega; vsaj enkrat odsotnost povratnega zaimka zmeša smisel stavka („je bil vesel, ko je videl, da sedi s človekom njegovih nazorov“ str. 109; pravilno: svojih nazorov) in na str. 106 natakara „postreže novodošle goste“ namesto da bi jim postregel –; kar se nam zdi nekoliko narobe, se pa angleško govorečemu človeku zdi slovnično pravilno; najbrž je našega jezikovno nadarjenega romanopisca angleščina potegnila za seboj. Enako bi rekel za pisateljevo enciklopedistično znanje, ki ga je vsaj na enem mestu potegnilo v anahronizem; na str. 225 beremo o „osvijecinskih pečeh“: v času tega dejanja so bile te peči neznane in nacisti so skušali ohraniti vso stvar kar se da tajno. Morda spadajo v anahronizem tudi odstavki, v katerih tovariš Stalin sune od sebe tovariša Tita; pravim „morda“, ker gre pri tem za prvide vročičnega revolucionarja Nikota. Ogromno pisateljevo znanje ga zavede na str. 699, da se mu zdi, da so učenjaki „razvozljali skrivnosti genetike“, a so šele na začetku razvozljana; naj omenim le en problem: zakaj je gen, ki je odgovoren za tvorbo interferona, bistveno odvisen od vrste celice, v kateri se nahaja in ki genu mora dobavljati molekularne sladkorne sestavine, brez katerih interferon ne more biti to, kar je, namreč eden izmed uspešnih obrambnih sredstev proti napadom virusov na celico. Problem je zamotan v dejstvo, da je interferon, ki ga pridobivamo s pomočjo tehničnega posega v genetično strukturo določenih bakterij, (vsaj doslej) bistveno drugačen od interferona, ki ga tvorijo človeške celice: čeprav ima enako kemično formulo, človeku v boju proti virusom (ki se zdijo odgovorni tudi za rak) ne more pomagati. Isto velja za umetno sestavljeni sintetični interferon.

Preden bodo ta mogočni roman nekoč prevajali v tuje jezike – iskreno upam, da se bo to kmalu zgodilo –, bi rad gospoda ustvarjalca

prosil za eno dopolnilo in za (vsaj) eno popravilo. Kakšno dopolnilo? Gre za izgovorjavo (in včasih pomen) madžarskih besed v romanu. Tako pisatelju kot meni (rojenemu prav v Murski Soboti) madžarska izgovorjava ni tuja, ostalim Slovincem pa najbrž bo; pravilna izgovorjava madžarskih imen in besed pod črto – ne le tu in tam, ampak dosledno izpeljana – bi posredovala obenem čut za resničnost ljudi in jezika, ki je tudi po svoje lep in zvočen. (Mimogrede: kaj so nemški vermani na str. 532?) In popravilo? Gre za str. 546, kjer Marija, Mati božja, v prikazni govori s Sobotinovo materjo, preden jo z židinjami in njihovimi otroci zastrupijo v nacističnih koncentracijskih kopelih. Da se Marija prilagaja preprostemu mišljenju dobre slovenske matere z dežele, je prav in v skladu z vsem, kar vemo iz pričevanja vidcev, ki jim in v kolikor jim Cerkev priznava zgodovinsko verodostojnost pri pričevanju o prikazovanjih in besedah naše ljubeznive nebeške Matere. V našem tekstu pravi Marija med drugim: „Vse to nama je zagodel že z dvanajstimi leti.“ Zagosti komu kaj lahko sicer pomeni „povedati komu svoje mnenje“, lahko pa in večinoma tudi pomeni „s kom se pošaliti na neslan način“. Zdi se mi, da Marija, takšna kot je zdaj v posesti nebeških vpogledov in kakršno jo opisuje evangeljsko poročilo o dvanajstletnem Jezusu (Luka 2: 42-51; naše edino pisano poročilo o tem dogodku), ne more rabiti tako dvomljivega izraza kot je omenjeni „zagosti jo komu“. Evangeljsko poročilo govori o „rasti v modrosti in božji milosti“ (Lk 2: 40) prav do dvanajstega leta, ki je veljalo judovskemu zakoniku za mejnika med doraščanjem v mladeniča in prvim obdobjem mladega moža; in tudi za to dobo, ki sega v zrelost (vsak dvajsetletni judovski mladeč je normalno veljal za vojaka), poroča evangelič o Jezusu, da „je rasel fizično, in v pomenu pravega razumevanja, in je bil drag Bogu in ljudem“ (Lk 2: 52). Isti evangeljski dokument citira Marijo, ko z Jožefom najdeta Jezusa „po treh dneh“ (Lk 2: 46): „...Kako sva te vsa v skrbeh iskala, tvoji oče in jaz!“ (Lk 2: 48.) Po naše bi lahko rekli, da sta bila v strašnih skrbeh; oba sta vedela za Simeonovo prerokbo o bodočem trpljenju (Lk 2: 34-35), že od vsega začetka sta se morala bati zanj, ki so ga hoteli umoriti (Mt 2: 13; 20; 22), in kolikor bolj jima je prirasel k srcu, toliko bolj sta se zanj zbala, ko sta ga na videz izgubila. Če ta razlaga drži, potem se Jožef ni mogel jeziti, ampak le z žalostno skrbjo trepetati za varnost tako ljubega jima Jezusa. Kolikor mi je znana tradicija o sv. Jožefu, ni nikjer govora o jeznem Jožefu.

Eno dopolnilo in eno popravilo si želim. Toda še eno mesto me bode, kjer pa pisateljevo mišljenje ne pride tako zelo do izraza, ker polaga besede v usta eni izmed oseb v svetu svojega romana. Gre za „belogardističnega“ kurata Petra, ki takole govori na str. 475: „Božja potrpežljivost je velika, ni pa neskončna kot je njegova ljubezen...“ Nekaj s to teologijo ni v redu; če je namreč ena izmed božjih lastnosti neneskončna, potem gre v tej točki za božjo nepopolnost, kajti Bog je v vsakem oziru neskončen. Če bi vzeli te kuratove besede resno, bi lahko celo sklepali, da kakšnega grešnika omejena božja potrpežljivost sicer sili k obupu, neskončna božja ljubezen pa to omejeno božjo potrpežljivost takorekoč izniči in se torej grešniku ni treba ničesar bati. Vsaj iz spoštovanja do ljubljanskega bogoslovja, iz kate-

rega je kurat Peter po vsej verjetnosti izšel in ki ni nikdar (kolikor mi je znano) učilo o kakšni božji nepopolnosti, bi bilo treba kuratove besede drugače podati; kurat namreč nastopa kot branilec tradicionalne katoliške vere. Morda pa bi naslednje besede bile bolj na mestu: „Božja potrpežljivost je velika, je neskončna, kot je njegova ljubezen, a enako neskončna je njegova svetost, enako neskončno njegovo sovraštvo greha. Zato si premisli in se vrni...“

Kot vesten bralec imam dve vprašanji, ki se jih ne morem iznebiti. Prvo zadeva str. 242: Jurij v gestapovskem zaporu talcev doživlja strahotno moro, ki v njej čuje kukluksklance, kako v treh stavkih govore pristno angleščino (ki je bralcu nihče ne prevede pod črto); ali je zelo verjetno, da Jurij sliši okrog sebe ameriško angleščino (odnosno: kakršnokoli angleščino), ko je celo zrak po nacistih okupirane Slovenije takorekoč prenašal najprej in predvsem nemščino? – Drugo vprašanje pa zadeva besedo „zimos“, raztreseno po besedilu romana; zdi se mi, da pomeni „to zimo“ ali morda „letos pozimi“; ljubljanski Slovenski Pravopis je ne pozna. Ali je narečna prekmurska beseda?

Bükvičev roman je tako velika stvaritev, da njegova umetniška vrednost zlahka odtehta in zlahka dvigne v zrak vse moje kritične opombe na drugi strani tehtnice. To ostane res tudi zdaj, ko dodam, da bi roman moral imeti pravzaprav pet delov; peti del (s svojimi desetimi poglavji) bi odkril tragiko celotne Slovenije, ne le one matične, ampak tudi zamejske, ki je prav zaradi usodne povezave s Stalinom po komunistični OF izgubila vsaj Trst in zaledje (prim. KG 20.12.1984 AD 15.2.1985) in končno brezdomske ali Tretje Slovenije, ki je začela krvaveti iz svojih neštevilnih ran, potem ko so ji brezpravno likvidirali domobrance, vrnjene z macmillansko zvižajo. Sicer se 3. in 10. poglavje odigravata v luči teh usodnih zapletljajev, a preveč dramatike je v njih, da bi ostali v senci usodne zmagoslavne komunistične revolucije v Sloveniji. Prav zaradi pripovedne sile, s katero tako mojstrsko razpolaga g. Bükvič, in zaradi odkritij, ki so jih prinesla zadnja leta v zvezi s prisilno vrnitvijo protikomunističnih Sovjetov in drugih narodov, upam, da bo naš umetnik ustvaril še peti del, čeprav najbrž pod novim in samostojnim naslovom. Tako se bo lahko opiral na dejstva, ki mu bodo nadomestila pomanjkanje osebnega izkustva v zvezi z domobranci; vrednote, za katere smo se bojevali, in izdajstva, ki smo jih morali za to utrpeti, stvari torej, ki so nam domobrancem bile zmeraj znane, zdaj prihajajo na dan po ljudeh in poteh, ki jim svet tokrat rade volje priznava objektivnost. Potek zgodovine je še zmeraj nepreračunljiv.

Če me bodo kdaj Japonci barali za učbenik o boju komunistov za oblast, pa če je treba pri tem žrtvovati lastni narod, jim bom priporočil Franka Bükviča Vojno in revolucijo. Ne zato, ker je Bükvič moj prekmurski rojak. Ampak zato, ker ta veliki roman razodeva, kako lahko komunizem vsakdanje življenje spremeni v ideale, ki vsak zahteva svoje žrtve, a ki se razblinijo v neresničnost – ob resničnosti prevzema oblasti. Seveda upam, da bo takrat g. Bükvič že preveden vsaj v angleščino.

DR. MARKO KREMŽAR:
OBRISI DRUŽBENE PREOSNOVE

Pričujoča knjiga je po številu 120. izdanje Slovenske kulturne akcije v Argentini. Po svoji tematiki in načinu obdelave bi spadala med esejistiko. Zbirka esejev je plod temeljitega študija in osebnih razmišljanj o preosnovi družbe. Knjiga je zgovoren odgovor na očitke neplodnosti, neustvarjalnosti emigracije, obenem pa tudi preroška vizija poslanstva našega naroda in človeštva.

S katoliškega zornega kota bi knjigo lahko uvrstili kot odgovor in prispevek emigracije na vprašanje zbornika: „Bomo preživel?“ in na Pinterjevo: „Slovenija v letu 2000“, vendar samo, kar se temeljev bodoče slovenske družbene preosnove tiče, odtod tudi naslov: „Obrisi slovenske družbene preosnove“, ker k dokončni, podrobni ureditvi pušča Kremžar široko odprto, pluralistično pot, ki jo bo družba na teh temeljih morala sama zgraditi. Zopetna prebuditev narodne zavesti, ponovna rekristjanizacija Slovenije, zahteve po večji demokratizaciji doma, nam to samo potrjujejo.

Pisatelj začena s predgovorom, v katerem utemeljuje svoja razmišljanja v spreminjajočih se razmerah našega časa, ki naj bi pripravila pot novemu rodu pri izdelavi nove družbe, in konča s pripisom na koncu knjige – med njima pa je uvrščenih 29 esejev o slovenski problematiki –, kjer so našete zahteve, ki nas morajo voditi od sanj do ostvaritve nove družbe. Predvsem so poudarjeni pogum, vztrajnost, razsodnost, ljubezen. Predpogoj za vse to pa je, da bi znali hoteti, da bi se družba prenovila.

Po načinu pisanja bi knjigo na prvi pogled vzeli za zbirko aforizmov, šele ko se zatopimo v njen študij, odkrijemo, da nam pisatelj predstavlja stare pojme in njih pravilno dojetje v današnjem času. Stari pojmi, očiščeni navlake, ki so se je nabrali v stoletjih, ki še morejo in morajo biti gonilna sila, zmožna premakniti družbo kot so jo v preteklosti. Nosilci teh pojmov, vrednosti in vrednote, ki so stalne, ki se ne izpreminjajo, ki tudi v prihodnosti ne morejo izgubiti na pomenu. V tem se vidi kritični duh, ki preveva knjigo, in prav v tem vidim Kremžarjevo podobnost z nemškim mislecem Erichom Frommom. Pojme pomladí in jim vlije prvotne pomene, ki so jih imeli, preden se je začela „smrt velikih besed“, ki so pomenile rojstvo materializma in ki niso predstavljale ničesar več. Z razvrednotenjem besede se je začelo uničevanje resnic in v tem vidi Kremžar težko krivdo preteklosti, katere posledice nosimo še danes.

Hladna, analitična raziskava pojavov išče in brska po njihovih vzrokih in predvideva njihove učinke na družbo. Mislec Kremžar v tem ne prizanaša človeku; od njega zahteva, da se ozira na preteklost, da se zanima za druge, vendar da naj se ne zanaša nanje, obenem pa daje poguma, prikazuje mu, da so še neizhojena, neizkušena pota, da so še sredstva, ki niso bila uporabljena, da naj se odpove vabljenemu blišču napredka, ki more trajati samo nekaj časa, ker je zgrajen na izgubi duhovnih dobrin.

Po njegovem morajo posamezniki, družina, družba, skupnost, narod, država spet priti do vloge, ki so jo nekoč imeli. Premostitev iz sedanjosti v bodočnost pelje čez priznanje tradicionalnih, krščanskih vrednot, katere nam je zameglila sedanja potrošniška družba na zahodu, kot sanje o brezrazredni kolektivistični družbi na vzhodu, ki je obetala raj na zemlji z odpravo zasebne lastnine.

Iz knjige veje globoka navezanost na krščansko etiko, v kateri je zajemal naš narod v preteklosti sile, da je vzdržal. Te sile še delujejo, čeprav se jih morebiti ne zavedamo trenutno.

Skupnosti, ki so opisane v knjigi, niso statične, ampak dinamične, zmožne prilagoditve novim razmeram. Kremžar se pri tem postavi na stališče med liberalno, individualistično, razbrzdano ureditvijo, kjer človeka vodi samo dobiček, socialistično, kolektivistično, ki osebnosti ne upošteva, ampak ji je masa vse. Eden izmed glavnih dejavnikov v sedanjih družbi, ki more pripomoči k boljшему sožitju, je pravičnost. Posebej pa poudari moč ljubezni, ki ni bila upoštevana do sedaj zaradi v ureditvi človeške družbe, čeprav je nauk o ljubezni tisti, ki more igrati veliko vlogo.

Družbena prenovitev bi bila odvisna od strpnih, krepkih, značajnih oseb – duhovne aristokracije – in večina jim bo sledila. Seveda ne gre tukaj za prisilo, ampak za silo prepričanja: množica je omahljiva, medtem ko je majhna skupnost trdna.

Z redefinicijo starih pojmov v današnjem času hoče pisatelj pokazati, da je bodočnost lahko prav tako lepa, samo vrniti se je treba k osnovam, iz katerih je rasel naš narod in človeštvo. Trenutna zgrešenost zaradi nerazsodnosti, neuravnovešenosti, zmage čustev nad stvarnostjo, nas ne morejo za dolgo časa odtrgati od krščanske etike.

Zanimivo je gledanje Kremžarja na svobodo človeka: človek se svobode boji, ker sta z njo povezana odgovornost in napor, sedanja družba pa se teh boji in se sama izroči prvemu, ki si zna poiskati pot do oblasti. Blokovski delitvi lastnine v vzhodno in zahodno, kolektivistično in individualistično, se Kremžar ogne, zanj velja več iskanje lastne poti, zasidrane trdno v socialnem nauku Cerkve. Tako ena kakor druga pa predstavljata samo dva ekstrema, med katerima mora najti pot tudi naš narod in človeštvo.

Če bi kdo iskal samo potrdilo za svojo držo v Kremžarjevi knjigi, se moti. Kremžar obdela ves ustroj človeške družbe, zato bo knjiga uporabna tako za študente ekonomije, sociologije, družbenih odnosov med kapitalom in delom, dobili pa bodo pri tem poleg vzrokov in posledic že tudi zdravilo za našo družbo. Eden takih primerov je inflacija: inflacija Kremžarju ni samo monetarističen pojav, ampak pred-

vsem moralni in prav v tem poglavju bi moral najbrž še bolj poudariti krivičnost inflacijskega gospodarstva za šibkejše člane družbe, poleg vsemogočnosti in nezmotljivosti državne birokracije, ki odžira kruh bodočim rodovom že danes.

K berljivosti, zaradi zgoščenosti tvarine, dosti pripomore črkostavec, ko po odstavku pusti prazno črto, čeprav so eseji kratki in raznolični po svoji tematiki. Slog je lahek zaradi domačnosti in preprostosti ter pomanjkanja tujk in ga pisatelj obdrži skozi celo knjigo, zato jo lahko bere tako razumnik kot preprost človek.

Bolj kot nam, bi morda prišla prav domovinskim gospodarstvenikom in sociologom, če bi upoštevali silnice, ki jih navaja pisatelj, kar bi pa zelo težko, ker se slovenska družba šele mukoma izvija iz materialističnih predpostavk socialističnega gospodarstva.

DRAGO JANČAR: BLODNIKI (tri igre)

Založba Obzorje, Maribor 1982.

Izpod peresa Draga Jančarja naj bi se Slovenci obogatili s tremi igrami, če sodimo po naslovu. Vendar „Blodniki“ niso tri igre, kvečjemu spada sem prva Disident Arnož, druga bi bila filmsko besedilo („Razseljena oseba“, ki ni razseljena oseba, ampak sin razseljene osebe), tretja, Nenavadni dogodki v Kotu, ali morebitna vrnitev in ponovno izginotje Jožefa Dremla, pa posega v povojni čas in obravnava na grotesken način enega izmed problemov vojne: ženi, ki se je znova poročila, se prikaže prvi mož, če se sploh prikaže, pri tem pa nastanejo groteskne situacije in iz njih Jančar pokaže na mentaliteto sedanje družbe. Jančarjeve puščice na račun emigracije zasledimo predvsem v Razseljeni osebi, vendar se spleča ogledati vse tri že zaradi drobnih puščic na račun politike in preteklosti. Te niso velikega kalibra, včasih zadenejo, včasih ne, vedno pa zabole.

Prva bi spadala v precej oddaljeno preteklost in hoče prikazati tragiko zanesenjaka, druga poseže v problematiko otrok razseljenih oseb DP, tretja pa kljub ali pa prav zaradi grotesknosti hoče biti veren prikaz realnosti, ki naj bi dokazala, da socialistični sistem ni pognal globokih korenin.

V Jančarjevem načinu pisanja motijo elizija i-ja v nedoločniški obliki, ki zveni kot namenilnik, čeprav bi Jančar moral vedeti, da je prav odrska govornica bila šola lepote in čistosti jezika in da s tem ne pripomore prav nič k učinkovitosti igrajočih. Ne jezimo se na druge, če tako izgubimo eno izmed gramatikalnih oblik.

Še ena opomba, ki naj bi bila kritična, ne za Jančarja, ampak za slovensko družbo, če je res taka, kot nam jo slika Jančar v Blodnikih;

v vseh treh igrah opazimo poudarek na ženski, njen vpliv na družbo, ker je bliže naravnim procesom, bliže izviru življenja in vsakdanjosti, da nas mora začuditi prizor Vide in Petra, ko jo ta vpraša, če jo sme poljubiti. Ta prizor je prava demitifikacija ljubezni, ki je še manjkala v slovenski beletristiki. Hoče prikazati Petra kot okostenelega tipa, ki je občepel nekje pri prejšnji generaciji? Mora biti res ženska tista, ki to pokaže, ki je bila vedno predajalka in nosilka tradicije in v spolnosti bolj konservativna kot moški? Se Jančar joka ali posmehuje nad žensko nove družbe?

Zorka Simčiča citati iz „Pampe linde“ so res lepo stopnjevani, kot prikaz Petrovega notranjega, vzporednega doživljanja, potrebovali pa bi, da jih okrtači in popravi napake, ki jih kar mrgoli v španskem tekstu.

Disident Arnož in njegovi.

Igra hoče biti po eni strani komedija, po drugi strani pa je tragedija idealista-zanesenjaka. Ta si uniči življenje sam in tistim, ki mu sledijo. Disident zaradi svobode, kateremu tudi Amerika ne more pomagati, ker je v njej isti sistem kot v Avstriji; tu češčenje kapitala, tam cesaropapizem. Če naj bi bila to puščica na račun emigracije, je zgrešena; politična emigracija se ni zapila niti ni znorela. Morebiti je res grešila z leporečjem in visokimi načrti, toda noge je imela vedno na tleh. Škoda je torej črnila, da bi jo prikazal za norce, lenuhe in nebrušene bisere. Morebiti smo bili res zanesenjaki, morebiti disidenti, toda disidenti od sedaj ustaljenega družbenega sistema, ki smo ga pa že prej poznali.

Jančarju ne bi bilo treba tlačiti prav odpadlega duhovnika v osebo glavnega junaka, v vodilno vlogo, potem ga pa napraviti za posestnika svinjске farne v Ameriki.

Morda je pa v Jančarjevi tragikomediji bolj važno tisto, kar zamolči ali pa samo nakaže, ne pa tisto, kar pove. Spadala bi bolj v bralno igro zaradi trukulentnosti in cmokavzarskega jezika, čeprav izvirni motiv ni nov; Slovenci ga imamo že pri Cankarju. Disident Arnož sam je preveč po kajuhovsko obravnavan: „Nič nam ne sme ostati, nobene odlične perspektive, nobene katedre, nobene štipendije, nobene miloščine, nič.“ Sploh smo imeli že v slovenski literaturi preveč psihopatoloških tipov, sanjačev, ki družbe niso premaknili niti za las.

Vpletanje legende o kačah, ki na belo nedeljo plezajo na drevje, bi lahko vzeli za neumestno, vendar po Jančarju dokazuje, kako se da še uporabiti, prav tako vložek s kronaricami, kar pa časovno igro preveč oddalji.

Razseljena oseba.

V Razseljeni osebi, ki pa ni razseljena oseba, ampak sin razseljene osebe, bi lahko odpadel zaradi propagandne tendence, zgodovinske izkrivljenosti, netočnosti, filmski obzornik v začetku. Ta je samo psi-

hološka priprava za gledalca in ga podzavestno pripravlja na vsebino in potek igre (belogardisti niso bili v italijanskih uniformah, imeli so rjave hlače in bluže s črno baretko) prav tako domobranci niso nosili nemških uniform, ampak so bile holandske. Pogrešek je tudi časoven: gen. Rupnika niso obdali varnostniki, ki jim ga bi Angleži izročili ob koncu vojne, ampak šele čez eno leto in pol. Prav tako ni bilo ujetih domobrancev, razen novomeške skupine in ranjencev iz Ljubljane, ki so jih pometali v Brezarjevo brezno medtem ko so drugi bili predani razoroženi.

Glavni junak je Peter, študent arhitekture, ki gre obiskat sorodnike in študirat v Slovenijo iz Argentine. Peter ni človek ene domovine kakor tudi Arnož ne in Jančar to prikaže z vložki iz knjige Zorka Simčiča, ki se ponavljajo in stopnjujejo iz par besed do celega stavka, ki izzvene v nekakšno alienacijsko stanje.

Jančarja tokrat zanese v simbolizem: Peter prosi teto, naj mu pokaže, kako se reže kruh, hleb kruha, o čemer mu je pravil oče.

Gorazda, sina Židana, ki postane Petrov prijatelj, muči negotovost, zavest krivde, travmatičnost, katere izvor je narodna nesprava, čeprav Jančar tega ne pove, nakaže jo pa v sceni, kjer Gorazd, sin zagrizenega parcijca, pelje Petra, sina belih k Sv. Urhu. Čudno, kako si predstavlja Jančar spravo emigracije z domovino, ali bolje rečeno s partijo. Dvoje mladih ljudi, pijanih študentov, ki se oblivata z vinom, valjata po tleh v blatu in vpijeta, to naj bi dokazalo, da se dvoje mladih ljudi lahko spravi, stvar pa je drugačna, če posežejo vmes stari!

Stari Židan, zagrizen komunist, je še vedno isti kot je bil; sovražstvo se čuti že v ponašanju, sovražnost sika iz njegovega nedovršenega, sekanega govorjenja psihično obolelega človeka. Židan je eden od tistih 3600 partizanov, ki jih je revolucija zaznamovala in ki so šli čez psihiatrične bolnice, o katerih piše dr. Janko Kostnapfel.

Kljub sovražnosti proti emigraciji, Jančar končno prizna Petru neke vrste pravilnost življenja: „Žrite se – žrite vino –, med sabo se žrite!“ ker je videl tisto sliko „zblodelega, praznega življenja“.

Tudi Vida Petra ne prepriča, ker se tako eden kakor drugi ne mara odreči preteklosti, kajti tu odpove eksistenčni nagon in prav v tem je za Jančarja tragika razseljene osebe DP, ki greši proti naravi sami. Po njegovem grešijo ti doma in oni v emigraciji, ker je to upor proti naravi, proti zakonu življenja.

Sarkastičen je tudi prizor pri Sv. Urhu, kjer žrtve domobranskega terorja varuje naš južni brat in njegova govorica.

Nenavadni dogodki v Kotu, ali morebitna vrnitev in ponovno izginotje Jožefa Dremla.

V bistvu gre pri tej žaloigri, smešni in žalostni obenem, za kolektivistični odpor mase proti posamezniku. Prof. Aleš Lokar ga imenuje „vlada lumpenproletariata“, ki ne dovoljuje, da bi ji kdo prinesel kaj

novega. Jančar na sarkastičen način poudari, kako naj se posameznik podredi masi, prilagodi sistemu in načinu življenja mase, pa naj bo ta kakršnakoli. Je torej kritična slika stanja današnje družbe, s primesmi stare in nove generacije.

Trgovski potnik družbo najbolj točno opiše in razbiča: ljudje čutijo negotovost, povsod, ne samo tukaj, kaj vem, vojno mogoče, neko splošno nejasnost, posebne psihopatske duševnosti prenesejo svoje manije na kolektiv...

FRANCE PAPEZ

CELOVŠKI ZVON, II/4 in 5 - 1984

Četrta in peta številka II. letnika revije Celovški Zvon sta prispeli v začetku leta – nov pozdrav s Koroške, ki jo poznamo, ker smo bili v srcu tiste zemlje in nam je zato še posebno draga.

Sodelavci teh dveh številok – kot tudi prejšnjih – so v glavnem iz domovine in zamejstva. Prispevkov iz zdomske Slovenije skoraj ni, čeprav je CZ „vseslovenska revija“. V decembrski številki II/5 je pomatis govora v angleščini „On Slovenia“, ki pa ga je imel v avstralskem parlamentu senator Miša Lajovic že leta 1978.

Pojasnuječ je članek tajnika CZ Vinka Ošlaka v septembrski številki II/4 *So stvari, o katerih ne razpravljamo...* Opirajoč se na temelje suverenosti revije in da bi ne bilo razočaranj, če uredniki CZ komu kdaj zavrnejo kak prispevek (kar se je nekajkrat že zgodilo), navaja Ošlak tiste teme oziroma področja, o katerih v reviji uredniki načelno ne želijo razpravljati. To so apriorna področja – gotova človeška, verska, kulturna, zgodovinska in politična dejstva ali danosti.

Med najboljšimi prispevki v II/4 *Mit informacij* (France Bučar) in *Slovenci v ameriški statistiki* (Matjaž Klemenčič). Ameriko misli avtor seveda kot Združene države Amerike. Zanimiva je študija v II/5 *Edvard Kocbek – pesnik jaza*, v kateri skuša Andrej Capuder prikazati „tega najbolj prepričanega slovenskega marksista“ predvsem kot pesnika, vendar ne more mimo dejstva, da so pesmi štirih zbirk – *Pentagram*, *Poročilo*, *Žerjavica*, *Nevesta v črnem* –, ki so bile objavljene po letu 1963, torej po zbirki *Groza*, samo nabreklo in negativno poskušanje oživeti neko izjalovelno ekstazo. – V isti številki revije je tudi vrednoten esej Erika Prunča *Urban Jarnik – 200 let rojstva*. Revija Celovški Zvon si ustvarja svoje mesto v krogu slovenske literarne kulturne skupnosti in more kot taka gotovo na svoj način odkrivati in ustvarjati vrednote v sicer razvejanem spektrumu vprašanj slovenstva.

EL MUNDO DE LAS SOMBRAS

Las sombras de las sombras
se acumulan
sin descanso y sin criterio;
las copias de las copias
se multiplican inconteniblemente
en los canales y las salas,
en las calles y los hogares.
Imágenes de imágenes brotan
a ritmo desenfrenado;
inundan nuestras mentes
con resaca.

¿Quién podrá ver claro
a través de tanta sombra?
¿Quién podrá remontarse
a los modelos eternos
de las cosas,
concentrarse en las esencias
que están en el trasfondo
de este agitado mundo?

La máquina calidoscópica
nos ha cegado y no sabemos discernir
entre la verdad y la mentira
industrializada.

¡O tempora! ¡Cómo añoro
la plácida vida
de la campiña, tan cerca
de la sencillez clarividente,
primigenia,
casi al amparo de las verdades
inexorables!

Y me pregunto:
Si tuviera que reescribir
el mito de la caverna
con las sombras de las sombras
de las imágenes
desfilando,
¿habría modo de vislumbrar
la belleza en sí
a la luz del sol?
¡Pobres esclavos
de las modernas sombras!
¡Ay de los adoradores
de ciertas cajas mágicas!
Dívus Plato, miserere...

NOVI NAGRADNI NATEČAJ SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Za čim višjo raven revije Meddobje in za zdravo reševanje slovenske problematike SKA razpisuje nagradni natečaj za eseje ali razprave. Nagradni natečaj je s svojim darom omogočil dr. PETER URBANC.

Pravilnik:

1. Natečaj je za izvirni esej ali razpravo na temo: BODOČNOST SLOVENSTVA. Pisatelj si lahko poljubno izbere katerokoli kulturno področje ter ga prilagodi osnovni temi natečaja. Vrsta razpravne proze ni predpisana, pač pa mora ustrezati smislu 3. člena pravil ustanove: „Idejni temelj Slovenske kulturne akcije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.“
2. Obseg dela naj ne bi bil manjši od 10 tiskanih strani revije Meddobje ali 5.000 besed.
3. Tipkopis je treba poslati v dveh izvodih na naslov SKA – Natečaj razprav in esejev –, R. L. Falcón 4158, 1407 Buenos Aires, Argentina. Besedilo naj bo označeno s šifro, avtorjevo pravo ime in njegov naslov pa naj bosta zalepljena v kuverti, ki naj bo opremljena z isto šifro.
4. Če bi avtor tako želel, bo njegovo ime ostalo v anonimnosti. Prav tako bo objavljena dela avtor mogel podpisati s šifro ali psevdonimom.
5. Tipkopis je treba oddati ali odposlati (datum poštnega žiga) najkasneje do 30. junija 1986.
6. Nagrade so sledeče: 1. nagrada: U\$S 500
2. nagrada: U\$S 400
3. nagrada: U\$S 300

Vsako od omenjenih nagrad more komisija razdeliti ali razglasiti kot nepodeljeno.

7. SKA bo objavila nagrajena dela, za nenagrajena pa mora uredništvo Meddobja dobiti avtorjevo privolitvev.
8. Za podelitev nagrad se bo žirija, ki jo bo v kratkem imenoval odbor SKA, sestala v Buenos Airesu v septembru 1986.

Odločitev ocenjevalne komisije bo SKA razglasila v Glasu SKA in Meddobju.

Bs. As., avgust 1985

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA